www.kurdistannet.org
بەکاتی ناوەندی ئەوروپا13-6-2006 19:58:20

رۆڵی ڕۆشنبیر لەشەڕی ناوخۆدا

توێژینەوەیەکی تیۆری مەیدانیە

بەشێکەلەپێداویستی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس

دەبێ ڕۆشنبیر لەوە هۆشیارتربێت، کەبزانێت ئەرکی ئەو وەکو ڕۆشنبیرێك لە ئـەرکی سیاسـیەك یان ئیدارییەك کەمتر نییەو بگرە زۆر زیاتریشە چـونکە هـەموو ڕاچـەنینە ڕۆشـنبیری و فیکـری و ژیارییەکان لە ئەستۆی ئەوە، ئەوە ڕۆشنبیرە, بەرپرسە لەو هەموو هەرەشەو گۆڕەشانەی کـە بـە شێوەیەکی مادی نامادی دەکرێتە سەر کۆمەڵگە. (ئەسکەندەر جەلال)

فازل عومەر ڕەشید
کۆلێژی ئاداب – بەشی کۆمەڵناسی
زانکۆی سەلاحەددین

2004-2003

ناوەڕۆک

پێشەکی..(3)
گرنگی لێکۆڵینەوەکە..(4)
ئامانجی لێکۆڵینەوەکە..(4)
گرفتەکانی لێکۆڵینەوەکە..(4)
دەروازەی یەکەم (لایەنی تیۆری)..(5–28)
بەشی یەکەم (چەمکەکان)...(5–17)
(1–1) چەمکی ڕۆڵ ....(5–6)
(1–2) چەمکی ڕۆشنبیر ....(6–16)
(1–2–1) واتای زمانەوانی ووشەی ڕۆشنبیر....................................(6–8)
(1–2–2) واتای فەرهەنگی ووشەی ڕۆشنبیر....................................(8–13)
(1–2–3) شوناسی ڕۆشنبیر...(13–16)
(1–3) چەمکی شەڕی ناوخۆ ....(17–18)
بەشی دووهەم...(18–21)
(1–1) ڕۆڵ و ئەرکی ڕۆشنبیر..(18–19)
(1–2) ڕۆشنبیر و دیموکراسی..(20–21)
بەشی سێهەم...(21–28)
(1–1) پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر و دەسەلآت:......................................(21–28)
دەروازەی دووەم(لایەنی مەیدانی)..(29–45)
بەشی چوارهەم ....(29–30)
تەقەلاکان ....(29–30)
1. کۆمەڵگای لێکۆڵینەوە و نمونەی هەڵبژێردراو...................................(29)
2. میتۆدی لێکۆڵینەوەکە...(29)
3. ئامرازەکانی لێکۆڵنەوەکە..(29–30)
(1) فۆڕمی ڕاپرسی (أستماره الاستبیان)......................................(30)
(2) چاوپێکەوتن (المقابله)..(30)
(3)بوارەکانی لێکۆڵینەوەکە..(30)
(4) کەرەستە ئامارگیریەکان...(30)
بەشی پێنجەم..(31–46)
یەکەم: خستنەڕوی زانیارییەکان و شیکردنەوەیان....................................(31–45)
دووەم:ئەنجامیگیری...(45–46)
سێهەم:پێشنیارەکان...(46)
سەرچاوەکان و پەراوێەکان...(47–56)

پێشەکی:

ڕەنگە هەریەک لە ئێمە کەم بۆ زۆرکەوتبێتە بەردەم ئەگەری مەرتسییەکانی شەڕی ناوخۆ, هاوکات ئەو بارودۆخەی کەشەڕی ناوخۆ خوڵقاندنی سەرەڕای بەرئەنجام و کاریگەری و پاشماوەکانی لەسەر لایەنی دەروونی و کۆمەلایەتی کۆمەلانی خەڵکی کوردستان، هۆکارێکیش بوو بۆ دواخستنی هەرکاروپرۆژەیەک کە دەویسترا لە ڕێگەییەوە ئایندەیەکی گەش بۆ کوردستان فەراهەم بکرێت..لێرەوە هەڵبژاردنی ئاوها بابەتێکی کە (ڕۆڵی ڕۆشنبیرە لە شەڕی ناوخۆدا) بۆ توێژنەوەیەکی تیۆری- مەیدانی، کە لەبنەمادا هەڵگری مەبەست گەلێکی گشتییە و لە ناویدا مەبەستی سەرەکی ئەوەیە بزانین تا چەند ڕۆشنبیران وەک کاراترین چین لەناو کۆمەڵگادا لەبەرامبەر شەڕی ناوخۆ وەک قەیرانەکانێک ڕۆڵیان هەبووە؟ ئەگەر رۆڵیان هەبووە ئەم ڕۆڵە بە چ ستایل و ئاڕاستەیەک بووە؟ کارکردنی ئێمە لەسەر رۆشنبیران و رۆڵیان لەبنەمادا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە لەهەر کۆمەڵگایەکدا چاوەڕوانیەکی زۆر هەیە لەتوێژی رۆشنبیر بۆداکۆکی کردن لەماف و بەرژەوەندیەکانی کۆمەلانی خەڵک, رۆشنبیران تاکە هێزی هەرکۆمەڵگایەکن کەدەسەلات و پیاوانی سیاسی حسابیان بۆدەکەن, بۆیە رۆشنبیرانن کەدەتوانن فریاد رەسی یەکەمی خەڵک بن لەهەرقەیران و ئاستەنگ و کێشەیەک کەڕوبەڕویان دەبێتەوە, شەڕی ناوخۆش بۆخۆی قەیرانێکی بێ وێنەیە کاتێک کۆمەڵگایەک بەبارودۆخی شەڕی نێو خۆدا دەڕوات, کاروچالاکی و پرۆژەکانی ئەو کۆمەڵگایە توشی وەستان دێت, ئەوە هێزەکانی بە شەڕ هاتوو بیری لێدەنەوە بیناکرنی کورسییە لەسەرخوێنی یەکتر, شەڕی ناوخۆ دۆخێک دێنێتە ئاراوە کەتێیدا سیاسیەکان لەئاست بینینی حەقیقەتدا نابینادەبن, ئەوە رۆشنبیرەکەدەبێت هەم بینایی لێڵی سیاسیەکان روناک بکاتەوە لەپێناو بینینی حەقیقەت و هەم لەپێناو رزگارکردنی کۆمەڵانی خەڵک لەو قەیرانە فرە رەهەندە.... ئەم لێکۆڵینەوەیە لە دوو دەروازەی سەرەکی پێکهاتووە،(دەروازەی یەکەم) کە دەکاتە لایەنی تیۆری ئەم توێژینەوەیە، هەوڵمان داوە چەند زانیاریەک بخەینە ڕوو، کە سێ بەشی لێکۆڵینەوەکە دەکەوێتە ئەم دەروازەیەوە، ئەوانیش دەرخستنی چەمکە سەرەکیەکانی لێکۆڵینەوەکەیە، کە خۆی لەبەشی یەکەمدا دەبینێتەوە، بەشی دووەم تەرخانکراوە بۆ قسەکردن لە سەر ڕۆڵی ڕۆشنبیر و ڕۆشنبیر و پەیوەندی بە زەمینەی دیموکراسییەوە، هەرچی بەشێ سێهەم و کۆتای ئەم دەروازەیەیە تایبەت کراوە بە دیاری کردنی هاوکێشەی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلات.. بەلام (دەروازەی دووەم)، کە لایەنی پراکتیکی(مەیدانی) توێژینەوەکەیە، بەشی چوارەم و پێنجەم لەخۆیدادەگرێت، تایبەتن بەو هەوڵ و تەقەلایانەی کە دراون بۆ بەدەست هێانی زانیاریەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە..

گرنگی لێکۆڵینەوەکە: ئەم لێکۆڵینەوەیە سەرەڕای ئەوەی لێکۆڵینەوە یەکی نوێیەو، لێکۆڵینەوەی لەم چەشنەمان نیە، هاوکارت هەوڵێکە بۆ گەیشتن بەو ڕاستیەیی، کە ئایا تا چ ئاستێك ڕۆشنبیر لە کۆمەڵگا ئێمەدا لە دۆخێکی نالەبەری وەك ئەو دۆخەی شەڕی ناوخۆ خولقاندنی، خۆیان بەبەرپرس و لێپرسراو زانیووە لەبەرامبەر دەرئەنجامەکانی ئەم دۆخە قەیراناویەدا، هەروەها هەوڵێکە بۆ خستنەڕووی ئەو پەیوەندییەی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەڵات دا هەیە.. ئەمانە و چەندین شتی تر کەم بۆ زۆر دەچنە نێو چوار چێوەی گرنگی ئەم لێکۆڵینەوەیەوە..

ئامانجی لێکۆڵینەوەکە: ئامانجی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەوەیە لە ڕێگەیەوە، بگەین بە وەڵامی ئەم پرسیارانەی لای خوارەوە: ئایا تا چەند ڕۆشنبیران خۆیان بە لێپرسراو زانیووە لە بەرامبەر درێژە نەکێشانی شەڕی ناوخۆدا؟ ئایا تاچەند شەڕی ناوخۆ توانی دوونیا بینی ڕۆشنبیران بگۆڕێت؟ ئایا ڕۆشنبیران توانیان خاوەن هەڵوێستێکی دەستەجەمعی ڕەخنە گرانەبن لە بەرامبەر شەڕی ناوخۆدا؟ ئایا ڕۆشنبیران تا چەند ڕۆڵی سلبیان گێڕا لەشەڕی ناوخۆدا؟ ئایا تا چەند ڕاگەیاندنی حیزبی لە هەوڵی ئەوەدا بوو ڕۆشنبیران لەخۆیدا بنوێنێتەوە؟ ئەمانەو چەندین پرسیاری تر... گەیشتن بەوەڵامیان لە ئامانجە سەرەکیەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیەن.

گرفتەکانی لێکۆڵینەوەکە: ئاشکرایە لەسەرجەم توێژینەوە کۆمەڵایەتیەکاندا, پێویستە کێشەیەك یان دیاردەیەك سەرنجی توێژەر بۆ خۆی رابکێشێت, بێشك یەکێك لەوکارەگرانانەی کەتوێژەر پێی هەڵدەستێت دیاری کردنی بابەتی لێکۆڵینەوەکەیە و جیاکردنەوەیەتی لەوبابەتانەی پێوەی پەیوەستن...ڕۆشنبیران و ڕۆڵیان لەشەڕی ناوخۆدا یەکێك لەوبابەتانەیە, وەستان لەسەری بایەخی تایبەتی هەیە, ئەوندەشی ئاگادارین لەم بارەیەوە شت ووتراوە, بەڵام ئەوەی نەکراوە ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی زانستی(تیۆری –مەیدانیە), کاتێك شەڕی ناوخۆ هەڵدەگیرسێت و تین دەسەنێت, هێورکردنەوەی ئاوها بارودۆخێك پەیوەندییەکی بەتینی دەبێت, بەبەشداری چالاکانەی چینی ڕۆشنبیرەوە, هەڵبەت ئەمەش بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کاری سەرەکی ڕۆشنبیر وەستانەوەیە لەئاست ئەوقەیرانە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوریانەی ڕووبەڕووی کۆمەڵگادەبنەوە,کتێك ئەم قەیرانە مایەی دروستکردنی نیگەرانیە و کاریگەری پاسڤ لەسەر لایەنی دەروونی و باری کۆمەڵایەتی کۆمەڵانی خەڵك جێدەهێڵێت, ئەوە ڕۆشنبیرە کەدەبێت بەپێی ئەوپێناسەییەی خاوەنیەتی لەم ئاستەدا ڕۆڵ بگێڕێت, کێشە ئەوەیە کەڕۆشنبیران لەکاتێکدا ئەم شەڕە ماڵوێرانی بۆ کۆمەڵانی خەڵك هێنا, ڕۆشنبیران نەیان توانی کۆدەنگیەك بۆگرتن بەم شەڕە دروست بکەن.

دەروازەی یەکەم (لایەنی تیۆری)

بەشی یەکەم (چەمکەکان)

(1-1) چەمکی ڕۆڵ (concept of role):

بێگومان چەمکی ڕۆڵ، تابڵێی بەرفراوانەو خاوەن چەندها ڕوو ڕووخساری جۆراوجۆرە، ئەویش بەهۆی ئەوەی کە لە هەر ڕەهەندێکی زانستییەوە سەیری بکەین لەوانەیە ماناو فۆرمێکی تایبەت بە خۆبگرێ، هەر بۆیە دەبینین ئاڵۆزی ئەم چەمکە وای کردووە چەندەها دیدو بۆچونی فەلسەفی و زانستی سەبارەت بە ناساندنی بەلای خۆیدا پەلکێش بکات، لەدەرئەنجامیشدا دەبینین چەندەها پێناسە و دیدی جیاواز لە هزری زانایاندا لە گشت زانستەکاندا سەریان هەڵداوە، جا لە ڕاستی دا هەر وایە چونکە لە کاتێکدا ئێمە بێین تەنها لە بازنەیەکی زمانەوانیدا بە دەوری ئەم چەمکەدا بسوڕێینەوە، پێدەچێت کەم وکورتی هەبێ و غەدریشی لێبکەین، هاوکات ئەگەر وەك چەمکێك تەنها یەك لایەنی وەربگرین لەوانەیە دیسان بکەوینە هەمان هەڵەوە، چونکە ناساندنی چەمکی (ڕۆڵ) زۆر جیاوازدەبێت لەدیدی زمانەوانێك و سۆسۆلۆژستێك و ئابوری ناسێك و ..هتد، بۆیە ئێمە بە دیدێکی گشتگیر گەر بکرێ هەوڵ دەدەین چەند پێناسەیەك بۆ ئەم چەمکە بخەینە ڕوو.

لەفەرهەنگی (المنجد)دا، کە لە ڕووی زمانەوانیەوە پێناسەی دەکات دەڵێت (ڕۆڵ) بریتییە لە (جووڵەیان گەڕانەوەی شتێك بۆ شوێنی خۆی یان بۆ شوێنێکی تر)(1) بەڵام (د.شاکر مستەفا سلیم) لەدیدێکی ئەنسرۆپۆلۆژییەوە وای دەناسێنی کە ڕۆڵ بریتییە لە وەرگرتن و لە ئەستۆگرتنی چەند ئەرك و فەرمانێك، جائیتر ئەم میکانیزمی بەجێ هێنانە لەلایەن کەسێکەوە یان دەزگایەك یان گروپێکەوە بێ.(2)

بەدەستەواژەیەکی تر (ڕۆڵ) ڕەفتار, کردار یاخود ئەرکێکە کەسێك لەناوگروپێکدا دەیگرێتە ئەستۆ، ڕۆڵ هەم وەك جۆری ڕەفتارێکی کۆمەڵایەتی تاکە کەسێك بەپێی نموونە گشتیە کۆمەڵایەتی و کولتورییەکانی گروپ و هەم وەك شێوەی وەڵامدانەوەی چاوەڕوانی ئەوانی تر پێناسە دەکەن.(3) هەروەها (د. دینکن مێشێل) پێناسەی (ڕۆڵ) دەکات کە بریتییە لەو ڕەفتارەی بکەرێك ئەنجامی دەدات یان سەرقاڵە پێوەی، ئەمیش بکەرەو لایەنی سەرقاڵی چڕنەکردۆتەوە بۆ تەنها کەسێك بەڵکو لەمە زیاتر فەزایەکی فراوانتری پێدەبەخشێ بەو پێیەی بۆ دەزگا و گروپ و دەستەکارگێڕی و سیاسیەکان.. هتد پەلکێش دەکات.(4) لەلایەکی ترەوە (لینتۆن R.Linton) ڕۆڵ وەك(کۆی مۆدێلە کولتورییەکانی پەیوەست بە پێگەیەك و لە ئەنجامیشدا شێوەکانی تێگەیشتن، بەهاو ئەو ڕەفتارانەی کە کۆمەڵگایەك بۆ تاکە کەسێك یان هەموو ئەو تاکەکەسانەی کەپێگەیەکیان بەدەست هێناوە دەگرێتەوە) پێناسە دەکات.(5) هاوکات(تالکۆت پارسۆنز) پێناسەی ڕۆڵ دەکات، کە بریتیە لەو سیستەمە ئاڕاستەکراوە

هەمووەکیەی بۆ تاکی کارا, یان ڕێکخەرێکە لەبارەی گروپ و لە پەیوەندیەکانی و کارلێکی لەگەڵ گروپی تر، لەچوارچێوەی سیستەم و پێوەرە بەهاییەکان کارلێکەی لەسەر بەندە.(6)لەدیدێکی سۆسیۆلۆژیانەوە(د.احسان محمد الحسن) بۆ چەمکی ڕۆڵ دەڕوانێ وەواشی دەناسێنێ کە ڕۆڵ بریتییە لە میکانیزم و ئەو جوڵە کرداریەی کە شوێنی کۆمەلایەتی دیاری دەکات و دای دەڕێژێ، واتە لێرەدا هەرچی ڕۆڵە ئەوا لایەنی ڕوخساری و بەرجەستەیی ئەو شوێنەیە کەجێی تاکە کەس یان دەزگا یان گروپ..هتد، بەدەستیان هێناوە یان دەتوانین بەمانایەکی تر بڵێین(ڕۆڵ) ڕەنگدانەوەی ئەو شوێنەیە کە دەیجوڵێنێ.(7)

لێرەوە لە ژێر ڕۆشنایی ئەم چەند پێناسەیەیی کە بۆ (ڕۆڵ) لەدیدو دیدگای جیاواز وەخستمانە ڕوو، دەگەینە ئەو ڕاستیەیی کە (ڕۆڵ) ئەرکێکە کەسێك لەناو گروپێکدا دەیگرێتە ئەستۆ تاکەکەس توانای گێڕانی ڕۆڵێکی دیاریکراو لە ڕێگەی فێربوونی دابونەریت و یەکبوون لەگەڵ مۆدێلە زاڵەکان بەدەست دەهێنێت، لەگەڵ گێڕانی ڕۆڵدا تاکەکەس ناسنامە بەدەست دێنێت و دەبێتە خاوەنی ڕەفتارێکی جێگر کە لەم ڕێگایەوە کەسایەتییە سەرەکییەکەی لەبەرامبەر ڕەوش و هەلومەرجێکی دیاریکراودا پەرچە کردار پیشان دەدات و لەگەڵیدا ڕێکدەکەوێت.

(2-1) چەمکی ڕۆشنبیر (concept of intellegens):

(1-2-1) واتای زمانەوانی ووشەی ڕۆشنبیر :

سەرەتا دەبێت لەو بەڵگەنەویستەوە دەست پێبکەین کە (ڕۆشنبیر) وەك زاراوە وەك وەزیفە، ئاماژەدەکردنێك بۆ بوونەوەرێك، سەرهەڵدانی ڕۆشنبیر زاراوەیەکی نوێیەو مێژووەکەی لەیەك دووسەدە تێناپەڕێ نەك لەناو کوردا بەڵکو لە ئەورووپادا.(8) پێناسەی ڕۆشنبیر کردارێکی تێکەڵاوییە، چونکە وشەی ڕۆشنبیر کە بەرعەبی (المثقف)ی پێ دەوترێ و لەزمانە زیندووەکاندا مانای شتی جیاواز دەگەیەنێ، وشەی ڕۆشنبیر لەزمانی ئینگلیزیدا (intellectual)ی پێ دەڵێن و لەزمانی ڕووسیدا بەرامبەر وشەی (intelligemty)ی پێ دەڵێن.(9) دەکرێ ئاماژە بەمانای ووشەی ڕۆشنبیران یان ڕوناکبیر و سروشتی پێکهاتەی و دروستبوونی ئەم چەمکە لەوڵاتە گەشەسەندووەکان بکەین، بەبەکارهێنانی ئەو چەمکە لەڕووی زمانەوانیەوە، بەکارهێنانی ئەم چەمکە دەستی پێکرد و لەبنەڕەتیشدا لەوشەی (intellectual)ی لاتینیەوە وەرگیراوە کە مانای بەهرەمەند و زاناو تێگەیشتوو دەبەخشێت، ئەنتلجنسیا دەخرێتە پاڵ توێژێکی کۆمەڵایەتی کە لەخەڵکانێك پێکدێن، خەریکی ئەنجامدانی چالاکییە هزرییەکانن، هەندێکیشیان زاناو هونەرمەند و ئەندازیار و تەکنیکار و پزیشك و پارێزەر و مامۆستان، واتە زۆر بەیان فەرمانبەرن و خەریکی ئەو چالاکیانەن کە پەیوەندیان بە پێشکەوتنی زانستی و هزرو ڕۆشنبیرییەوە هەیە. (10)وەك لە پێشەوەئاماژەمان پێدا لە ئینگلیزیدا لەبەرامبەر وشەی ڕۆشنبیری تێرمی (intellectual) بەکاردەهێنرێت. (11) بەڵام جگە لە

(intellectual) تێرمێکی (زارەوەیەکی) دیکەش هەیە بە ئینگلیزی ئەویش (intelligemtia)ەکە هەردووکیان لەڕووی پێناسە (lexical)فەرهەنگییەوە جیاوازیەکی ئەو تۆیان نیە، بەڵام ڕەنگە شوێنی بەکارهێنانیان کەمێك جیا بێ یان مەبەست لەوەی کە (intellectual)و (intelligemtia)چیە لەو ڕووەوە هەندێك جیاوازی هەبێت ئەوەیان کەجیاوازییەکە، چیەو چۆنە زۆری لەسەر ناڕۆین، بەڵام پێم وایە (intelligemtia) تاڕادەیەکی زۆر پەیوەندی بە ڕوناکبیرانی ڕوسیاوەهەیە و لەسەردەمێك دا وەك گروپ یان چینێکی بەژمارهاتوون، ئەڵبەت لای فەڕەنسی و ئینگلیزیەکانیش بەکارهێنراوە، بەڵام ئێستا لەسەردەمی ئێمەدا ئەوەندەی من ئاگام لە زمانی ئینگلیزی هەیە، کەهێندە ئاگام لە زمانی ڕووسی نیە، لەزمانی ئینگلیزیدا(intelligemtia) بووە، بەوشەی بەرامبەر ئەوەی کە ئەمڕۆ ئێمە پێیدەڵێین(ڕووناکبیر) یان بە گۆتەی هەندێك کەس (ڕۆشنبیر) و شێوەیەکی ستانداری وەرگرتوە.(12)

ڕیمۆن ئارۆن دەڵێت: زاراوە(intelligemtia) لە ڕوالەت دا یەکەمین جار لەسەدەی نۆزدەهەم لە ڕوسیا بەکارهات، بەو مانایەی کە کەسێکی دەگرتەوە کە زانکۆی تەواوکردبێ، کەکاریگەری فەرهەنگێکی غەریبان لەسەر بوو، گروپی بچوکیان لەدەرەوەی چوارچێوەی ترادسیۆنەکاندا پێکدێنا ئەو جۆرەکەسایەتیانە زیاتر لە خانەوادەی ئەریستۆ کراتەکان وردە بۆرژواکان، تەنانەت دێهاتیە خۆشگوزەرانەکانیش بوون، کە دابڕان لەکۆمەڵگەی کۆن و بە پشت بەستن بەو زانیاریانەی کەوەچنگیان کەوتبوو، هەروەها ئەو هەڵوێستەی لەبەرامبەر بارودۆخی جێگردا دەیانگرتەپێش خۆیان یەکگرتوو دەهاتە پێش چاو.(13)

لێرەدا بۆ ڕوونتربوونی باسەکە پێویستە جیاوازی لەنێوان دوو چەمکی ڕۆشنبیر(intellectual)و کۆمەڵگای ڕۆشنبیران (intelligemtia) دابکەین (intelligentsia) وشەیەکی ڕوسییە کە لەسەدەی نۆزدەدا داهێنراوە، و مانای کۆمەڵی لایەنگرانی هزردەگەیەنێت، وەك تایەفەیەکی ئیماندارو خاوەن بڕوا، کەمەبەستیان بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن و پەرەپێدانی بنەما ئایدۆلۆژی و ئاینیەکانە، بەپێچەوانەوە ڕۆشنبیر (intellectual) وشەیەکی فەرەنسیە و مانای ئەو کەسەیە کە بەهۆی ویژدانی ئەخلاقی تایبەتی خۆیەوە بڕوای بە بنەماگشتی و جیهانییەکان هەیە کە تایبەتن بە هەموو خەڵك و هەر بۆیەش بەردەوام هەوڵدەدات بە شێوەیەکی جیهانی بیر لەمەسەلە لاوەکیەکان و جوزئیەکان بکاتەوە، یان بەپێچەوانەوە ڕۆشنبیرێکی تەنیایە و بۆیە ئازاد و سەربەخۆیە، لە ڕاستیدا ئەو تەنیاییەی ئەوە کە توانای هەڵسەنگاندنی ڕاست و دروستی کێشەکانی پێدەدات.(14) ڕایەك هەیە دەڵێت: ڕۆشنبیری ڕوسی پێش شۆڕشی ئۆتکتۆبەر، بۆیەکەمجار لەبەرهەمی ڕۆمان نووسێك بەناوی (بوریکین) وشەی ڕوسی (intelligentsia)یان، کە هەمان وشەی (ئینتلجینیا)ی لایتنی سەدەکانی ناوەڕاستە، بۆ وەسف کردنی هەموو ئەو کەسانە بەکارهێنا کە لە دژی نایەکسانیەکانی کۆمەڵگای قەیسەری ڕوسیا دەجەنگان، سەرەڕای ئەوەش چوونی ڕۆشنبیران بۆ ناو جەرگەی خەباتی مۆدێرنیتە وەك گروپێکی کۆمەڵایەتی کەپشت بە خواستی عادیلانەو ئەخلاقی و لێرانە دەسەڵاتی بڵاوە پێ دەکردوو بەبێ ئەوەی

کەوابەستە بە ئایدۆلۆژیایەکی دیاری کراو بێت و بەناوی ویژدانی هۆشیاری کۆمەڵگای مەدەنیەوە دەدوا. (15)ڕەنگە لێکۆڵینەوەی زمانەوانی دەربارەی چەمکی ڕوناکبیر یاریدەمان بدات بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە.(16) یەکەم فەرهەنگی فەرەنسی کە ئاماژە بە وشەی ڕۆشنبیر intelligentsia بکات فەرهەنگی بەناوبانگی (لالاند)ە، (برانشفیك)یش لە بارەی ئەم وشەیەوە دەڵێت: لەبیرمەکە ساڵی 1890 و لە گفتوگۆیەکی سەرپێیدا گوێم لە مامۆستاکەم بوو (ئولی لیپرۆن olle laprune) کە ئەو وشەیەی بەکاردەهێنان ئەوکات وا دەردەکەوت کە وشەیەکی نوێبێت، بەڵام ئەوکات وەك ئاوەڵناو بەکاردەهات نەك وەك ناو ئاماژەش بوو بۆ intellectualism بەڵام ئەوەی کە تیایدا کۆکراوەیە لەنێوان ئاوەڵناو ناودا ئەو واتا ڕۆشنبیرەیە کە هەر لەسەرەتاوە وەریگرتووە (ئەندریە لالاند) دەڵێت: هەمیشە بەنزیکی واتایەکی ڕۆشنبیریی بەستراوە هەبوو بەو بەکارهێنە سلبیەوە کەوشەی (intelligentsia) ی بۆبەکارهێنراوە لە گفتوگۆ سیاسیەکاندا.(17) تەنیا لە توێی ڕەوتی گشتی هەڵوێستە وەرگیراوەکاندا بەرامبەری مەسەلەکەی دریفۆس دەتوانین لە بەکارهێنانی ئەم ووشەیە واتە ووشەی (ڕوناکبیر) تێبگەین. (18)

1-2-2) واتای فەرهەنگی ووشەی ڕۆشنبیر:

ڕەگی واتایی (ڕوناکبیر) بە مانای ئەمڕۆکەی ڕەنگە بتوانرێ لە ڕەوتی ئەو دادگاییەوە بدۆزرێتەوە کە تیایدا(ئالفریددریفوس)ی سەرهەنگی جولەکەکانیان دادگی دەکرد.(19) هەموو لێکۆڵینەوەکۆمەڵایەتی و مێژووییەکان کۆکن لەسەر ئەوەی چەمکی ڕوناکبیر بۆ یەکەمجار لەگەڵ مەسەلەکەی دریفوس دا سەری هەڵدا.(20) ئەمەش مانایی ئەوەنیە ناوەڕۆکی ئەم چەمکە پێشوتر بزر بووە، ئەوەتا مەسەلەی (سوکرات) و مەسەلەی (ڤۆڵتێر) ئەگەر نەمانەوێ لەم دوانە زیاتر باسی کەس بکەین، لەم بارەیەوە دەلالەتێکی گرنگ لەخۆیاندا هەڵدەگرن و نمونەیەکی ڕاشکاو پێشکەش دەکەن دەربارەی چەمکی بیریار یان فەیلەسوف یاخود پیاوی ئاداب کە خەمە فەلسەفی و مەعریفیەکانی دووری ناخەنەوە لەوەی بایەخ بدات بەکاروباری شارودابەزێت بۆ ناو گۆڕەپانی گشتی و دەنگی بەرزبکاتەوە بۆ (هەق) و (داد) و داکۆکی لەبەها مرۆییە گشتییە پەتیەکان بکات، ئەوانەی (شیشرۆن) لەخۆشەویستی چەشنی مرۆڤدا کورتیان دەکاتەوە، وامزانی سیستمی نوێ (حوکمی داد دەخاتە جێی حوکمی ستەم بۆیە هەموو ئاگایی خۆمم تەرخان کرد بۆ ئەوەی ببینم چی دەکات، کەچی ئەو پیاو ماقوڵانە کارێکی وایان کرد، دیموکراسییەت وەکو سەردەمی زێڕین دیاربێت، کە پێشتر هەرخۆیان تێکیان شکاندبوو، ئەوانە گەیشتنە ئاستێك فەرمان بە سوکرات هاوڕێ پیرەکەی من (کە دوو دڵنیام لەوەی بەدادپەروەرترین پیاوی سەردەمەکەی ناوی ببەم) بکەن، بەشداری بکات لەدەسبەسەرکردنی هاوڵاتیەکدا، کە دەیانویست سوکرات بیەوێت و نەیەوێت لەکاروباری سیستمی نوێدا بەشداری بکات، سوکراتیش ملی نەدا بۆ

ئەمەو، ئامادەبوو بۆ بەرەو ڕووبونەوەی مەرگ مردنی پێ باشتر بوو لەوەی ببێتە ئامڕازێك بۆ تاوانەكانیان.

بەڵام مەسەلەكەی ڤۆڵتێر یان ڕاستر مەسەلەی كالاس، لەوەدا كورت دەبێتەوە كەحەڤدەی تشرینی یەكەم 1762 دا لەكاتی گەڕانەوەی كالاسی بازرگانی تۆلۆسیی پرۆستانت لەسەركارەكەین لەگەڵ خێزانەكەیدا لەشارێكی زۆرینەكاسۆلیكدا، بەو كارە دەژیان، بینی كوڕەكەی لەماڵەوە خۆی خنكاندووە، لەترسی عەیبەیی مەسەلەكەو نەوەكو كاسۆلیكەكان تەرمی كوڕەكەی بسوتێنن، باوكەكەوتی كوڕەكەم كوژراوە، بەڵام هەرزوو مەسەلەكە بەسەر خۆیدا شكایەوەو تاوانباریان كرد بە كوشتنی كوڕەكەی خۆی، ئەمەش بۆ ئەوەی نەهێڵێت بگەڕێتەوەو ببێتەوە بەكاسۆلیك، بۆیە پەرلەمانی تۆلۆز دادگاییەكی ڕوكەشی بۆ سازكرد پاشان لە سێدارەی داو دەستی گرت بەسەر موڵك و ماڵەكەیدا، بەڵام ژنەكەی و كوڕەكانی دەسبەرداری مەسەلەكەنەبوون، توانیان فەیلەسوفێكی گەورەی وەكو (ڤۆڵتێر) قایل بكەن تاداكۆكیان لێبكات، بۆیە كتێبەكەی ڤۆڵتێر(هەوڵێك دەربارەی لێبوردەیی 1763) بووبە هاوارێكی گەورە لەناو كۆمەڵگای فەرەنسیدا، بوو بەهۆی ئەوەی جارێكی تر لە ساڵی 1765دا، لەپەرلەمانی پاریسدا فایلی مەسەلەكە بهێنرێتەوە بەردەست، دوای لێكۆڵینەوە دادگا بڕیاری بێتاوانی كالاس بدات و پاڵ بە پادشاوە بنێت ڕابسپێرێت قەرەبووی خێزانەكەی بكرێتەوە لەبەرئەوەی باوكیان لەئەنجامی چەوساندنەوەیەكی ئاینی دا كوژرا.(21) بەڵام ئەوەی لەكۆتایی سەدەیی نۆزدەدا لە فەڕەنسا ڕوویدا، لەڕووی بەشداریكردنی چڕی بیریارەكانەوە لە ڕوداوەكەدا، بەهێزتربوو یاخود لەڕووی قەبارەی كاریگەری مەسەلەكەوە، كەئەمەش بەس بوو بۆ ئەوەی لەمێژووی بیری خۆرئاوادا، ڕوداوێكی ڕوناكبیری تازە بخوڵقێنێت, سەرهەڵدانی ڕووناكبیر بەو شێوەیە لە بیری نوێدا ڕسكا.(22)

لە بیست و دووی كانونی یەكەمی ساڵی 1894، یەكێك لە دادگا فەرەنسییەكان ئەفسەرێكی فەرلاەنسی پلە كاپیتانیان تاوانبار كرد، كەناوی(ئەلفرێددریفۆس) بوو، بەتاوانی دزەپێكردنی زانیارییە سەربازیەكان بۆ دوژمنی دێرینی فەرەنسا، واتە ئەڵمانیا لەسەرەتادا مەسەلەكە لەمەسەلەی سیخۆری و خیانەت دەچوو، پێدەچوو تاوانبارەكە شایستەی ئەوە بێت لەبەردەم جەماوەردا سوكایەتیی پێبكرێت و دووربخرێتەوە بۆ یەكێك لە دوورگە دوورە دەستەكان دوورگەی شەیتان، (23) كاتێك دریفۆس حوكمی بەسەردادرا بەزیندانی ئەبەد، بەڵگەی تازەتازە هاتنە دەرەوە كە باسیان لەبێ گوناهی دریفۆس دەكرد، (24)ئەمیل زۆرلای ڕۆماننوسی فەڕەنسا لە 13ی كانونی دووەمی 1898 نامەیەكی كراوەی بۆ سەرۆك كۆماری ئەوكاتە نووسی كە بەدەستەواژەی (تاوانبار دەكەم) دەستی پێكردبوو تیایدا لەشكر و دادی بەكاركردنی بە پێچەوانەی یاسا تاوانبار كرد، كلیمانسۆ، ئەم نامەیەیی لەلاپەڕەیكی ڕۆژنامەكەی خۆی (laurore) دابلاوكردنەوەو ئەویش هەرناونیشانی نامەكەی ئەمیل زۆرلای هەڵبژاردبوو، دووسەد هەزار دانەی ڕۆژنامەكەی فرۆشرا، زۆلا بەهۆی نووسینی ئەم نامەیەوە، دادگایكراو سێ ساڵ زیندانی و سزای سێ هەزار فرانكی بۆ بڕایەوە، دەست بەجێ و دوای بڵاوبوونەوەی نامەكەی زۆلا بەیاننامەیەك

ئیمزای نزیکەی سێ سەد کەسی لەسەربوو.(25) کەژمارەیەك لە پیاوانی ئەدەب و بیر ئیمزایان کرد، خۆشیان ناوناگروپی ڕوناکبیران، بەیانی ئەم گروپە لە ڕۆژنامەی سپێدەدا، بە مێژووی 14ی کانونی دووەمی 1898 بڵاوکرایەوە، ئەمەی خوارەوەی تیادا هاتبوو: " ئێمە کە لەخوارەوە ئیمزامان کردووە، دژی پێشێلکردنی شێوازە یاساییەکان لەمەحزەرەکەی ساڵی 1894دا، دەوەستینەوەو ناڕەزایی دەردەبڕین لە ناڕوونی مەسەلەکەی ئیسترازی(یەکێکە لە لایەنەکانی مەسەلەکەی دریفۆس و عەقڵی ڕێکخەری دادگایکردنەکەی دوای ئەوەی مەسەلەکەی لێکەشف بوو ڕای کرد بۆ ئەڵمانیا) سوریشین لەسەر دووبارە پێداچوونەوەی مەسەلەی دریفۆس چەند ناوێکی گەورە بەیانەکەیان ئیمزاکرد.(26) گەلێك نووسەر و هونەرمەند و زانایانی فەرەنسا لەوانە ئەناتۆڵ فرانسیس و مارسیل پروست و دانیاڵ هاڵڤییش دیاربوون، هەر لەو ڕۆژنامەیەدا بڵاوکرایەوە کە نامەکەی تیادا بڵاوکرابووەوە. (27) سەرنوسەری ڕۆژنامەکە مەزبەتەکەی ناونا بە (manifest desintellectuls) واتە مانیفێستۆی ڕۆشنبیران، (28) ئەم بانگەوازە کەلەلای ڕای گشتی دا بە (بەیاننامەی ڕوناکبیران) ناسرا، لەشکر و دادی فەرەنسای ئەودەمی ناچارکرد بە پاشەکشێ و چاوپێداگێڕانەوەی لە ڕای خۆیان کرد، پێگەیەکی تایبەتی بەڕوناکبیرانی فەرەنسا بەخشی و ڕۆڵ و نفوزی لەکۆمەڵ و ڕای گشتیدا فراوان کرد.(29) ئەگەر سەرنجی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەم بەیاننامەیە بدەین کە لە ڕاستیدا چەمکی ڕۆشنبیر لە کۆمەڵگای نوێی ئەوروپادا تەنیا وەك دەستەواژەیەکی پیشەیی و کۆمەڵایەتی دەرناکەوێت، بەڵکو وەك ویژدانێکی جیهانیش لەقەڵەم دەدرێ کە خاوەن پەیام و ئەرکێکی سیاسی و ئەخلاقیە.(30) مەسەلەکەی دریفۆس، کێشەیەکی ڕوناکبیر بوو، سەرکەوتنی ئەنتلجنسیای تۆمارکردیان سەرکەوتنی ڕوناکبیرە بچوکەکان بەسەر ڕوناکبیرە گەورەکاندا، بەڕای بیریارێکی سەربەپێڕەوی سان سیمۆن دەتوانین بڵێین: بریتی بوو لەسەرکەوتنی حوکمی بیر بەسەر حوکمی ئەریستۆکراتیەتی بیردا.(31) ئێمە لێرەدا باسی ڕوداوەکەی دریفۆسمان کرد تاکو ئەوە نیشان بدەین کە زاراوەی ڕۆشنبیر) زارەوەیەکی نوێیە لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەم زاراوەیەدایە کە ئاماژە بەدەستەو تاقمێك دەدات هەستی دژایەتی کردنی ئەو دەستەو تاقمەش سەرهەڵدەدا، کەواتە گرنگە بزانین ڕۆشنبیر داهێنانێکی زۆر تازەیە.(32)

وەك دەبینین ڕوناکبیر بەڵگەی لە دایکبوونی هەیە، لە دایکبوونی مەسەلەیەکی کۆمەلایەتی سیاسی نێودارەو لە مێژووی فەرەنسادا بەمەسەلەکەی دریفۆس ناسراوە.(33)لێرەوە ڕۆشنبیر ڕەگی لە ئەندێشەی ڕۆژئاوادایە و لەوێدا باڵای کردووە، بەپێی ئەوپێداویستیە مێژووییانەو جیاوازییەك کە توانیویەتی لەنێوان عەمەل و زەیندا قایل بێ و بە جۆرێك لە خۆشوناسی دەرونی بکات و لەم خۆشوناسینەدا توانیویەتی وێنەیەکی دیارو بەرچاو لەخۆی لەبیرکردنەوەی، لە ئەندێشەی لە عەمەل و لەزەیندا، لەعەمەل و لە ئەفراندنەوەی ئەندێشەی خۆی لە ڕەوتی عەمەلەدا بە جیهانی ئەمڕۆ پیشان بدات. (34)

دواجار دەگەینە ئەوەی کە لە بنەڕەتدا چەمکەکە واتە چەمکی ڕۆشنبیر پێشینەیەکی ئەورووپی هەیە و پابەندی مێژوویەکی تایبەتە کە ئەو چەمکە تیایدا دروست بووە...

بەڵام کاتێك دێنین لە ڕووی مێژووییەوە بۆ شوناسی ئەم چەمکە واتە چەمکی ڕۆشنبیر دەگەڕێین لەناو ڕۆشنبیری خۆماندا (واتە ڕۆشنبیری کورد) دەبینین دید و بۆچوونی جیاواز دێتە ئاراوە سەبارەت بەم مەسەلەیە، بە پێی سەرچاوە جیاجیاکان. ئەگەر لەڕووی مێژووییەوە سەیری بکەین ئەوا دەبینین ئەو پێناسەیەی کە بۆ ڕوناکبیری کورد دانراوە و ئەو پێوەرەی کە ڕوناکبیری کوردی پێ پێوراوە لە قۆناغەکانی ژیانی کورددا دانراوە، بەڵام دواتر و لەسەردەمێکی دیکەدا ئەو پێناسەو پێوەرانە هەڵوەشاونەتەوەو پێوەرو پیناسەی دیکە جێگایان گرتونەتەوە. (35) بۆ نمونە ئێمە لەسەر دەمێکدا شێخ و مەلاو میرزامان هەبوو کە تاکە خوێندەوارو پێشڕەوی ئاینی و سیاسی و ئەدەبی ناوکۆمەڵگای کوردی بوون.(36)ەکۆتایی سەدەیی نۆزدەو سەرەتایی سەدەی بیستەمەوە چەشنێکی نوێمان لە ڕۆشنبیران بۆ دروست دەبێ کە چیدی لەمزگەوت و حوجرە ئاینیەکانەوە دەرناچن، بەڵکو لە دەزگا گەلێکی نوێوە کە بەرهەمی مۆدێرنەیە، وەکو قوتابخانە و زانکۆ و پەیمانگاکان، ئەم جۆرە ڕۆشنبیرە نوێ و تایبەتمەندە لە دوای جەنگی جیهانی دووەمەوە هێدی هێدی جێگای بەڕۆشنبیری تەقلیدی چۆڵ دەکات و دەبێتە(گروپێکی ستراتیژی) نوێ لەناو کۆمەڵگای کوردیدا.(37) ئەگەر دووبارە لەڕووی مێژووییەوە تەماشا بکەین، ئەو زاراوەی کە بۆنیۆ هێنانی ڕوناکبیر بەکارهاتووە تا ساڵانی (1925)یش ووشەی (مونەووەر)بووە، واتا بە ڕوناکبیر دەگوترا(مونەوەر) دیارە مونەوەریش ئەو (term) زاراوە گشتیە بوو کە لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا نەك هەربەتەنیا لەلایەن کوردەوە بگرە لەلایەن میللەتانی دیکەشەوە بەکارهاتووە، واتە خەڵك بە خوێندەوار و ڕوناکبیریان گوتووە موونەوەر کە بەمانای (مثقف)ی عەرەبی و (ڕۆشنبیری) ئێستای کوردی بەکاردەهێنرێت و مەبەستم ئەوەیە کە (term) زاراوەیەکی گشتی بووەو کوردیش وەك میللەتانی دیکە وشەی (موونەوەر)ی بەکارهێناوە، پێناسەی کۆنی (موونەوەر)یان ئەو کەسەی بەموونەوەر لەقەڵەم دراوە بەگوێرەی ئەو کۆمەڵی تێکستی سەربەخەڵکی دیکەی نێو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، بەر لە هەمووان(مەلایەکان) فەقییەکان(دیارە ئەو فەقێیانەی لە خوێندنی باڵا بوون نەك ئەو فەقێیانەی تازە دەستیان بە خوێندنی ئاینی کردبوو) شێخە خوێندەوارەکان، سۆفیەکان و دەرەبەگەکان پێیان دەگوترا(موونەوەر) یان (ڕوناکبیر) ئەم پێناسەیە تا ساڵانی 1920یان کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم درێژەی هەبووەو ڕوناکبیر ئەم کەسانەی گرتۆتەوە کە مەلا و سۆفی و شێخ و دەربەگ بوون. (38) هەر سەبارەت بە موونەوەر کورد هەر لەسەرەتای ئەم سەدەیەوە یان باشتر وایە بڵێین هەر لە کۆتایی سەدەی ڕابردووەوە هەندێك (term) زاراوەی بۆ خۆی دروست کردووە دوو لەو زاراوانەی سەرنجی منیان ڕاکێشاوە کە زۆر سەیرو لە هەمان کاتیشدا زۆر لێکدی نزیکن، یەکێکیان ئەو زاراوەیە کە لە ڕۆژنامەی کوردستاندا(میقداد میدحەت بەدرخان) بەکاری هێناوە کە بەخوێندنەوەی تێکیستەکە بۆت دەردەکەوێ کە وامەبەستی لەبەکارهێنانی ئەم زاراوەیە ڕوناکبیر

بووە. (39) ڕایەك هەیە دەڵێ كە (ڕۆشنبیر) درێژكراوەی ڕۆڵی مەلاو زانا ئاینیەكان و شاعیرە كوردەكانە هەر لەسەدەی هەڤدەهەم و تاكۆتایی سەدەی بیستەم، كێشەی ئەم لایە لەوەدایە كە تێكەڵ كردنێكی مەنهەجی و مەعریفی و فیكرییەو چەمكەكان و وەزیفەكان چ فیكری و چ ئیداری و چ كۆمەڵایەتی تێكەڵ دەكات و هەڵدەستێ بە پرۆسەی (projection)(اسقاطات) لە دیدی ئەمڕۆوە و سەپاندنی بەهاكانی و ماناو وەزیفەكانی ئەمڕۆ بەسەر سەردەمە جیاوازەكاندا و نەبوونی قودرەتی جیاكردنەوەی خاسیەتەكانی سەردەمە جیاوازەكانە، ڕۆشنبیر و ڕۆڵی ڕۆشنبیر زادەی ئەو قۆناغەی مۆدێرنێتەیە كەتێیدا پرۆسەی بەتایبەتیكردن و بەپسپۆڕكردنی بوارە جیاوازەكانە. (40)هەر لە پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیران و زانا ئاینیەكاندا وا باشە پێ لەسەر مەسەلەیەكی گرنگ داگرین، ئەویش هەڵەی بەیەكدی شوبهاندنی ڕۆشنبیران و مەلا ئانیەكانە، لە كوردستاندا مەلاكان لە ڕۆژگارێكی تایبەتدا بە شێوەیەكی گشتی هەم خوێندەواران و هەم ڕۆشنبیرانی كۆمەڵگای ئێمە بوون و ئەوان دەستنیشانی ئەوەیان كردوە هەقیقەت چیەو كامەیە، بەڵام ئێمە ئێستا لە كۆمەڵگایەكی تەواو جیاوازدا دەژین و تێكەڵكردنی، ئەم دوو گروهە یان شوبهاندنی ڕۆڵی یەكێكیان بە ئەوەیدیكەیان، یاخود وێناكردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیران لە ئێستادا لەسەر مۆدێكی ئەو ڕۆڵانەی كە مەلاكان لە قۆناغەكانی پێشتردا بینویانە كارێكی ناڕاستەو لە ڕووی مەنهەجی و فیكری و زانستیەوە هەڵەیە، وێناكردنی ڕۆشنبیر وەك(مەلایەكی تازە) یان (مەلایەكی هاوچەرخ) هەڵەیەكی مەنهەجی و سۆسیۆلۆژی گەورەیە.(41) (بەختیار عەلی) دەڵێت: بۆ خۆ لادان لەهەر گرفتێكی تیۆری دەمەوێت بڵێم وشەی ڕۆشنبیر بە مانا گرامشییەكەی بەكارناهێنم لێرەوە ناتوانم بەكادێرێكی حیزبی و بەمامۆستایەكی ئامۆزشكار بڵێم ڕۆشنبیر، ناتوانم بە ئەندازیارێك كە ڕێگا دەكێشێت و پیاوێكی ئایینی كە پێشنوێژی دەكات، بڵێم ڕۆشنبیر، بە حاكمێك كە لەدادگا حوكم دەكات و مامۆستایەك لە ئامادەی یان لە زانكۆ وانە دەڵێتەوە سیاسەتمەدارێك خوتبە دەدات، واتە بلیغ و تەحزیر دەكات بڵێم ڕۆشنبیر، هیچ یەكێك لەمانە تەنیا بەحوكمی وەزیفەكەیان، تەنیا بە حوكمی ئیشكردنیان لە دەستگایەكی مۆدێرندا نابنە ڕۆشنبیر، دەشێت قازییەكان و پارێزگارەكان و ئەندازیارەكان و پیاوانی ئایین و مامۆستایانی زانكۆ، ڕۆشنبیری خۆیان هەبێت، نوخبە و هەڵاوێردی خۆیان هەبێت كە گەشەبە بوارەكانیان دەدەن كەوردتر و لە پێشتر لەوانی دی شارەزای كایەكانی خۆیانن و بوێرانە بیر لە تازەكردنەوەی دەكەن، بەڵام بەودیویشدا دەشێت بوارێكی ئۆرگانی ژیانمان هەبێت پڕ بێت لەكادێری مامناوەندی و لیواو لێوبێت لە فەرمانبەری بچوك كە كۆی دەزگاكانی دەبەنبەڕێوە كەچی یەك ڕۆشنبیری تیا نەبێت.(42)

لەم سەروبەندەدا سەبارەت بە شوناسی ڕۆشنبیر و یەكەمین ساتی دەركەوتن و لەدایك بوونی ئەم چەمكە، لە كۆمەڵگای كوردیدا، دەكەویە بەردەم دووڕیانێك بە پێی جیاوازی تێڕوانینەكان یانیش بڵێم بە پێی سەرچاوە جیاجیاكان، بەشێك لەمانە پێیان وایە كەچەمكی ڕۆشنبیر خاوەن سەرەتایەكی مێژووییەوە دەكرێ ئەم سەرەتایە بگێڕینەوە بۆ ئەو ساتە وەختەی كە تیایدا شاعیر و مەلا و سۆفی و

خوێندەوار و..هتد، دەرکەوتوون و هەڵگری پەیامێکی ڕۆشنبیرانەبوون، بەڵام بەشێکی دیان ئەم دەرکەوتەیە، واتە بوونی شاعیر و مەلا و خوێندەوارو..هتد، بەسەرەتایەك بۆ لەدایك بوونی ئەم چەمکە دانانێن، پێیان وایە ئەم چەمکە زادەی قۆناغی مۆدێرنیتەیە کە تیایدا، پرۆسەی بەتایبەتکردن و بە پسپۆرکردنی بوارە جیاوازەکانە، دواجار وادادەنێت هەرجۆرە قسەیەك لە دەرەوەی ئەم لۆژیکە تێکەڵکردنێکی مەنهەجی و معریفی و فکرییە.

(1-2-3) شوناسی ڕۆشنبیر:

پێناسەکردنی ڕۆشنبیر و دەستنیشانکردنی ناسنامەکەی بەشێوەیەکی ڕوون و ووردەکارانە کارێکی ئاسان نیە هۆی ئەوەش جیاوازی واتەی ڕۆشنبیرە لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە و تێکەڵبوونی ئەم چەمکەیە لەگەڵ ئەو چەمکانەی لیۆەی نزیکن و پێوەندیان پێوەی هەیە، ئەمە سەرەڕای بوونی چەندین تێڕوانین سەبارەت بە چەمکی ڕۆشنبیر لە ڕوانگەی مەعریفی یان ئایدیۆلۆژی جیاوازە، بەو جۆرە ئەوەندە پێناسە لە ئارادایە کە زۆرجار گرانە مرۆڤ بتوانێ ڕۆڵ و کاریگەری و پایەی ڕۆشنبیر لەناو کۆمەڵگادا دیاری بکات، بۆ نمونە، دەشێ بپرسین: ئایا ڕۆشنبیر بیریاری جیکارەو چەکدارە بەڕوونبینی(چەمکی فیبەر)، یان ئەو بیریارەیە کەلەبواری ڕۆشنبیری و بیری ڕووت دا شارەزایەو دوورە لە کێشەکانی ژیان(چەمکی پارسونز) یان ڕۆشنبیری ئورگانیکییە(چەمکی گرامشی) یان ئنتلجینسیا یاخود...؟ بێ ڕۆچونە نێو هەموو ئەو وردەکاریانەی سەبارەت بەکێشەی پێناسەکردنی ڕۆشنبیر بە شێوەیەکی گشتی لە ئارادان، دەشێ بەلایەنی کەمەوە دوو ئاقاری سەرەکی دەستنیشان بکەین کە دەتوانین هەموو پێناسەکانی تیادا کۆبکەینەوە: ئاقاری تایبەتی تاکە کەسی پێ لەسەر ئەو سیفەتە گشتیانە دادەگرێ کە ڕۆشنبیری پێ دەناسرێتەوەو ئاقارێکی فرمانی کۆمەڵایەتی کەپێ لەسەر ڕۆڵی ڕۆشنبیر لە کۆمەڵگا دادەگرێ، هەندێکیش هەن ئەو دوو ئاقارە بەشێوەیەك لە شێوەکان پێکەوە دەبەستنەوە بۆ پێناسەکردنی ڕۆشنبیر. (43) بەڵام ئەگەر ئێمە(بیریاران)مان وەك هێماکردنی بۆ ئەو وشەیە بەکارهێنا کەو هاوتای وشەی (intellectual) ە لەزمانە نوێیە خۆرئاواییەکاندا(بەڕوسی (intelligenty) بەئەڵمانی (intelligenz) بەفەرەنسی (intellectuals) ، ئەوا چەند پێناسەیەك بۆ ئەو زاراوەیە بەدیدەکەن.(44)

ڕاستە هەموو پێناسێك بەشێوەیەك لە شێوەکان جۆرێکە لە خیانەت لەو بابەتەی کە پێناسەیدەکات چونکە هیچ پێناسەیەك ناتوانێت کۆی ئالۆزییەکانی ئەو دیاردەیە نیشاندات کە دەخوازێت پێناسەیبکات، بەڵام پێناسەکردن وەك زۆر لایەنی تری کاری مەنهەجی ناچارییەکەو ناتوانین دەستبەرداری ببین، وەك سەرەتا لەو ڕاستیە سۆسیۆلۆژییەوە دەستپێدەکەم، کە ناکرێ پێناسێکی جێگر و هەمیشەیمان بۆ ڕۆشنبیر و ڕۆڵی ڕۆشنبیر هەبێت، پێناسێکی میعیاری کە بۆ هەموو کات و سات و هەلومەرجێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسی بشێت.(45) یەکێك لە هەوڵێن پێناسەکان،

کەبۆ ڕوناکبیر کراوە، لەدوای ڕوداوەکەی (ئالفرید دریفوس) و بو کە لەلایەن(ئەناتۆل فرانسس) کە یەکێ بوو لەوانەی کە ئیمزای بەیاننامەکەیان کرد لەلای ئەو (ئەو کۆمەڵە زانایەیی کۆمەڵن کەبێ ئەوەی ئەرکێکی سیاسی لە پشت چالاکییەکانیان لە بواری پیشەکەیانەوە بێ، لەکاروبارێکدا خۆتێ دەگەیەنن و قسەدەکەن کە بەبەرژەوەندی و چاکەی گشتی کۆمەڵەکەوە پەیوەستە. (46) ئەم پێناسەیەکە لەماوەی هەشتا ساڵی ڕابردوو، وەك پێناسەیەکی گشتی، ڕەنگرێژی بۆ تێکۆشانی سیاسی و کۆمەڵایەتی، بەشێکی هەرە زۆر لە نوسەران، هونەرمەندان و بیرمەندان کردووە، ئەگەرچی تارادەیەك سنوری نێوان ڕۆشنبیران و باقی جەماوەر ئاشکرادەکات، کە ئەویش خۆتێهەڵقورتاندنە لە کێشە گشتییەکان.(47)

مەولوولی ڕۆشنبیران پێناسەی زۆر بە خۆهەڵدەگرێ، هەر بۆ نموونە هەندێکیان باسی دەکەین، بیریارەکان کۆمەڵە کەسێکن، کە ڕووخسارە تایبەتیەکانیان توانای ئەوەیان پێدەبەخشێت خۆبگەیەننە ئەو دەستکەوتانەی بەهایەکی ڕۆشنبیری مەزنیان هەیە. (48)ڕۆشنبیران ئەو توێژەی نێوان فێرخوازەکانن کە خواستی سیاسیان هەیەن چ ڕاستەوخۆ بەکۆشش کردن بۆ ئەوەی ببن بە چەکی کۆمەڵگاکەیان، یان ناڕاستەوخۆ بە کۆشش کردن بۆ داڕشتنی ویژدانی کۆمەڵگەکەیان و کارکردن لەسەردەسەڵاتی سیاسی لە بڕیاردانی گەورەدا(ئەدوار شیلز).(49) (عەلی حەرب) دەڵێت: بە پلەی یەکەم مەبەستم لەڕۆشنبیر ئەو کەسەیەکی سەراقاڵی کێشەی ماف و ئازادییەکانەو، بە فیکر و گفتوگۆ یان بە نوسین و هەڵوێستەکانی داکۆکی لە سیاسەتی ڕاستی و بەها ڕۆشنبیرییە کۆمەڵایەتی و گەردوونیەکانی دەکات.(50)..(ئەرەگۆن) پێی وایە کە (ڕۆشنبیر) بەپێویست دەبێ عەقڵی ڕەخنەگرانە بەکاربهێنێ.(51) ڕۆشنبیر دروست ئەو شتەیە کە (ئۆکتاڤیۆباز) لەبارەیەوە دەڵێت: دەبەنگە ئەگەر خەڵك قبولێ نەکات و تەنها خۆی بەنیشانەی واقع بزانێت، یانیش ئەوەی (هەرتسن) لە بارەیەوە دەڵێت:(ژیان ئەرکێکی گەورەی کۆمەڵایەتیەو ڕۆشنبیری ڕاستەقینە دەبێ بەردەوام خۆی بکاتە قوربانی کۆمەڵەکەی.(52) بۆیە دەکرێ لە (شەمسی تەبریزی) فێربین کە بەحەزێکی عاشقانەوە دەڵێ(ئەهلی ئەندێشە) ئەوە حەکیمانەن بۆ بەرژەوەندی خەڵك بیردەکەنەوە.(53) (کەیخوسرۆ جەمشیدی) دەڵێت: ڕۆشنبیر پێویستە لەخۆیدا هەست بەم بەرپرسیە بکات، بەرامبەر، بە ئاگایی خۆی مولتەزم بێت، ڕۆشنبیر هەمیشە هەق پەرستەو بە دوای هەق دەگەڕێت، کاتێك عەدالەت بۆ کۆمەڵگایەك بە پێویست زاندرا بە ناچاری دەبێ کە پێداویستییە لە پێناوی تێبکۆشێت.(54) هەروەها (ئەلبیر کامۆ) دەڵێت: ڕۆشنبیر پارێزەری گیانی مرۆڤە.(55)

ئەنتۆنیۆگرامشی یەکێکە لە فەیلەسوفە دیارەکانی ئیتالیا، ڕۆشنبیران بەسەردوو گروپی سەرکی دابەش دەکات:

گروپی یەکەم: ڕوناکبیرانی ئاسایی (traditional intellectuals) وەك: مامۆستا یان قەشەکان، بەڕێوەبەران و کارمەندان کە کاریان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دیکە بەردەوام دەبێ.

گرووپی دووەم: ڕوناکبیری ئۆرگانێك (organic intellectuals) کەلای گرامشی پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ چینەکان یان ڕێکخراوەکان داهەیە، کە ڕووناکبیرانیان بۆ ڕێکخستنی داواکارییەکان، وەدەستخستنی دەسەلأت و جڵەوی فراوانتر بەکارهێناوە.(56) بەپێی چەمکی (گرامشی) ڕۆشنبیر بە تەنها ئەوە نیە خاوەنی ڕۆشنبیری و ئەپستمۆلۆژیابێت، بەڵکو پێویستە ڕۆشنبیر ڕۆشنبیرێکی ئۆرگانێکی و ڕەخنەگربێت، کەواتە گرامشی مەرجی بۆ ڕۆشنبیر هەیە و دەیەوێ ڕۆشنبیر ئاوێتەی جەماوەربێت، یانی موعاناتی جەماوەر لەسەر شانی ڕۆشنبیربێت و ڕۆشنبیر لە هزر و بۆچوونی خۆیدا موعاناتی خەڵك دەربڕێت. (57)ڕۆشنبیری ئۆرگانی بەهەڵگری ئالأی شۆرش وگۆڕان دادەنێت، بەشێوەیەك مەرجە پابەندبێت بە چینێکی سەرەکیەوە کە خاوەن تیۆرێکی شۆڕش گێڕانەبێت بۆ پرۆژەیەکی داهاتوو،بە دەستەواژەیەکی تر(ڕۆشنبیری ئۆرگانی) لەلای گرامشی، ئەو ڕۆشنبیرەیە کەسەر بە چینێکی کۆمەلأیەتی سەرەکی بەرچاوو ڕوونە بۆ ڕابردوو هەروەها بۆ داهاتوو.(58)

رۆشنبیری ئۆرگانی بەرهەمی ڕۆشنبیرییەو بەرهەم هێنی ڕۆشنبیریە؟ ئەمەش پێویستە ببێتە چەکێك لە پێناوی ئازادکردنی هێزەکانی بیرو، مرۆڤ لە پاشکۆیەتی دامەزراوە ئایدۆلۆجیە کۆنەپەرستەکان.(59)

ڕۆشنبیری ئۆرگانی ئەرکی هەڵوەشاندنەوەی ئەو کوتلە مێژووییەی پێدەسپێرێت، کە رۆشنبیری تەقلیدی خزمەتی دەکات لە ڕێی شێواندنی ڕۆشنبیر بەشۆڕش گێڕییەکانی لەگەڵ ئەمەش لە ڕێی بالأدەستی ئایدۆلۆجیا کۆنە پەرستە پەناگرتووەکان.(60) عەتانەهایی، لە پێناسەی بۆم چەمکەدا دەڵێت: وەلأمێکی ئامادەو گشتگیر هەیە، کە ڕۆشنبیر بەو مرۆڤە ئازادە دەزانێ کە بەبێ سەرنجدان بە چاکەو بەرژەوەندی تاکەکەسی هەموو بەهرەی داهێنان و زانست و تیۆرێکی خۆی لەپێناو ژیاندنەوەو گەشەپێدان و لە ئەنجامدا چەسپاندنی حەقیقەت و ڕاستی وەگەڕدەخات ئەو مرۆڤە کە لەبەرامبەر هەموو کەس و ناوەند و دەسەلأتێکی دژ بە حەقیقەت، بەوپەڕی فیداکاریەوە تاڕادەی خۆ بە قوربانیکردن تێدەکۆشێ و چاوەڕوانی هیچ خەلأت و پاداشتێکیش نابێ.(61)لێرەشەوە (فۆکۆ) ڕای وایە کە ڕۆشنبیر بەمانای سیاسیەکەی, نەبەمانای سۆسیۆلۆژی و پیشەییەکەی (واتە ئەو ڕۆشنبیرەی کە زانستەکەی و پسپۆڕێتیەکەی دەخاتە گەڕ بۆ خەبات لەپێناو بەرگریکردن لە هەقیقەت.(62)مەریوان وریا قانیع: بەرلەوەی پێناسەی ڕۆشنبیر بکات، ئاماژە دەدات بەوەی کە بە سەهوداچونێکی گەورەیە پێمان وابێت دەتوانین ماناکانی ڕۆشنبیر و ڕۆشنبیری یەکجاری و بۆهەتاهەتا، دەستنیشان بکەین، ڕۆشنبیر بەحوکمی ئەوەی لە قۆناغی جیاجیا ئەرکی جیاجیای لەسەرە بۆیە لەبەردەمی هەلومەرجە مێژوویە جیاجیاکانیشدا مانای جیاواز دەگرنەخۆ. (63) ئەمە هەمان باوەڕی (گرامشی)یە کە دەڵێت هەڵەیەکی گەورەیە کە بمانەوێ لە هەڵسوکەوت لەگەڵ چەمکی ڕۆشنبیران دا هەوڵ بدەین پێناسەیەکی سەرڕاست بۆ هەموو ڕۆشنبیران و چالاکیەکانیان بدۆزینەوە، بەڵکو تەنیا ڕێگەی دروست ئەو یەکەپێوەندی بونیادە فکرییەکانیان لەگەڵ بونیادی گروپە کۆمەلأیەتیەکان دا دەربخەین. (64)(محمد ئارگۆن) دەڵێت ناکرێت قسە لە ڕۆشنبیر بکەین کە ڕۆشنبیر پێناسەیەکی گشتی و جیانشمولیە، چونکە

دەوری ڕۆشنبیر و ئەرك و برەپرسیارێتیەكانی دەور و ئەرك و بەرپرسیارەتی گشتی و جیهانیشمولین. (65) بەو پێیە هەر هەوڵێك بۆ پێناسەكردنی ڕۆشنبیری ناتوانێ و نابێ لەسەر بونیادی ئەقلانیەت، ڕەخنەگری نوێخوازی و گرنگیدان بە بیرو ئەندێشەی تاك دانەمەزرێ.(66)

لەكۆی گشتی ئەو پێناسانەی ئێمە سەبارەت بە چەمكی ڕۆشبیر خستمانەڕوو، دەگەینە دوو جۆر لە تێڕوانین، یەكەم: ئەگەر پێوەری ئێمە بۆ دۆزینەوەو ناسینی ڕۆشنبیر لە كۆمەڵگای خۆماندا پێناسە جیهانیەكان بن دەتوانین بڵێن زۆر بەدەگمەن رۆشنبیرمان هەیە، هەربۆیە لێرەوە ناچار دەبین بێین لە كۆمەڵگای خۆمان بەپێی تایبەتمەندیەكانی خۆمان، ڕۆشنبیر پێناسە بكەین، واتەدەبێت بزانین دەنگدانەوەی ئەم وشەیە لەلای خەڵك چیەو كامانەن ئەو كەسانەی لە كۆمەڵگای ئێمەدا پێیان دەگوترێ ڕۆشنبیر، نوسەران، شاعیران، سیاسەت مەداران و ئەوانەی خوێندنی باڵایان تەواوكردووە، بەردەوام لەلایەن خەڵك بە ڕۆشنبیر ناوزەد كراون...دووەم: یان دەكرێ لە تەواوی ئەو پێناسانەی لە دیدو دیدگای جیاوازەوە، بۆ چەمكی رۆشنبیر وەرمانگرت، لە ڕەگەزە سەرەكیەكانی خودی ئەو پێناسانەو بە سودوەرگرتن لێیان بگەیینە پێناسەیەكی گشتگیر بۆ ئەم چەمكە چونكە سەرجەمی ئەو پێناسانە لە هەندێ خاڵی جەوهەریدا یەكدەگرنەوە.لێرەوە دەكرێت بڵێین،(ڕۆشنبیر) بەكەسێك دەگوترێ، كە هەست بە بەرپرسیارێتی بكات و داكۆكی لە ئازادی و مافی سەرجەم تاكەكانی كۆمەڵگا بكات، بەپێویست دەبێ خاوەن ڕۆحیەتێكی ڕەخنەگرانە بێت، بایەخ بدات بە مەسەلە گشتییەكانی ناو كۆمەڵگا، بەشێوەیەك لە خزمەت ڕای گشتی دابێ بۆ بەرگری كردن لە هەقیقەت، دواجار دەربڕینی ئەو بایەخپێدانە گشتیانە بەمەبەستی كاركردن سەركۆمەڵگەو دەسەڵات بێت .ەنگە مەبەستی سەرەكی ئێمە لێرەدا ئەوەبێت، كە ئایا، ڕۆشنبیرانی كورد یانیش ئەوانەی كەخۆیان بە هەڵگری ئەم ناسنامەیە دەزانن، خاوەنی ئەم خەسڵەت گەلەن، كە خودی ئەم خەسڵەتانە لە ڕەگەزە بنەڕەتیەكانی ئەو پێناسانەن كە بۆ كەسی ڕۆشنیر كراوە بەو مانایەی كەسانێك، هەڵگری ئەم تایبەت مەندیانە نەبن بە هیچ شێوەیەك ناخرێتە نێو لیستی ڕۆشنبیرانەوە...بەمانایەكی تر مەبەستمان بزانین ئایا؟ تا چ ڕادەیەك ڕۆشنبیرانی كورد خاوەن ئەو پەیامانەن كە دواجار سیمایی ڕۆشنبیر بوونیان پێدەبەخشێت، یاخود تاچەند لە كۆمەڵگای ئێمەدا مرۆڤی ڕۆشنبیر وەك كەسێكی خاوەن مەعریفە، توانیویەتی لە ڕێگەی ئەو مەعریفە ڕۆشنبیرییەی كە هەیەتی ڕوانینێكی گشتی و فراوان و ڕەخنە گرانەی بۆ لایەنە جۆراوجۆرەكانی ژیانی كۆمەڵ و كۆمەڵگابێت؟كاتێك رۆشنبیر دەبێت خاوەنی رۆحیەتی خۆبەقوربانی كردن بێت و لەبەرامبەر ئەوقەیرانانەدا كەڕووبەڕووی كۆمەڵگا و ئەندامانی دەبنەوە خۆی بەخت بكات, لێرەدا پرسیار ئەوە دەبێت رۆشنبیری كورد تاچەند خاوەن رۆحیەتی خۆبەقوربانی كردنە و لەئاست قەیران و مەرگەساتی شەڕی ناخۆدا تاچەند لەپێناو كەمكردنەوەی ئازارەكانی كۆمەڵگا و ئەندامەكانی خۆی بەخت كرد؟ دەشێت ئەمە ئەوپرسیارەبێت كەدەمانەوێت بگەین بەوەڵامەكەی....

(3-1) چەمکی شەڕی ناوخۆ (Concept of civil war):

ڕەنگە ئەوەندەی ئێمە مەبەستمانە قسە لەسەر ڕۆڵی ڕۆشنبیر بکەین لەناوشەڕی ناوخۆدا، بەقەدەری ئەوە نەمانەوێ باس لەشەڕی ناوخۆ و هۆکاری سەرهەڵدان و درێژبوونەوەو ئەو دەرئەنجامانە بکەین کە لە خودی ئەم شەڕە کەوتەوە، چونکە دڵنیام قسەکردن بەو ئاڕاستەیە دەخوازێت لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی بۆ تەرخان بکرێ، بەڵام ئێمە لێرەدا دەمانەوێ کەشفی ئەو ڕۆڵە بکەین جا ئیجابی بوبێ یان سلبی، بۆیە هەوڵدەدەین بە پشت بەستن بە چەند سەرچاوەیەکی جیاواز، چەمکی شەڕی ناوخۆ وەك پێناسە بخەینە ڕوو...

تا ئێستا شەڕی خۆبەخۆی ئەم چەند ساڵەی کوردستانی عێراق کە لە بنەچەدا شەڕی دەسەڵاتە لە گۆشەنیگای جیاجیاوە چ لەنێوان خۆمان و چ لەلایەن خەڵکی بیانیەوە، دراوەتە بەر باس و لێکدانەوە، سەبارەت بەناو و فاکتەرەکانی هەڵایسان و بەردەوامبوون و پێشینەیی مێژوویی، و ڕەوت و قۆناغەکانی شەڕەکە و ئاکام و ئاسۆی چارەسەرکردنی ئەو تەنگژە نێو خۆییەی کورد، ڕای جودا جودا و ناتەباهەبووە.(67) شەڕی ناوخۆی کوردستان لەنەوەدەکاندا شەڕی دوو هێزە بڕیاری سەرەکیان ئەوەیە کە لەیەکدی بچن، ئەم شەڕە چیدی شەڕێك نیە لە پێناوی سەلماندنی جیاوازیەکاندا بەڵکو شەڕێکە لەپێناو سڕینەوەیاندا، شەڕنیە لەسەر هارمۆنیەتی ناوخێزان، بەڵکو شەڕە لەپێناو داگیرکردنی مەوقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا، بەکورتی شەڕی ناوخۆی نەوەدەکانی کوردستان شەڕە لەسەربوون بە تاقەگروهی باڵا دەست لە کوردستان. (68)هەن ئەم شەڕە وەك دیاردەیەك دەبەستنەوە بە مێژووی کورد و دەیگێڕنەوە بۆ پێنەگەیشتوویی هۆشیاریی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی کەیەکدەست نەبووەو ماکی خۆبەکەم زانین لەبەرابەر بێگانەو یەکدی بەکەم زانین ڕەگێکی مێژووی هەیە (هەژاری موکریانی لەلاپەڕە 38.37.36ی پێشەکی شەرەفنامەدا ئەو ڕایەی دەربڕیووە) هەشە دەیبەستێتەوە بەنەبوونی قەوارەی نەتەوایەتی کورد لە مێژوودا (ئەمەڕای مامۆستا مەسعود محەمەدە، کە لەدانیشتنێکی تایبەتدا، لەگەڵ دەستەی نووسەرانی برایەتیدا دەری بڕیووە)... هەشن ئۆباڵی ئەم شەڕە دەخەنە ئەستۆی هەردوو هۆکاری ئەقلیمی و دەولییەوە.(69) شەڕی ناوخۆ لە بنچینەدا لەپێناو مۆنۆپۆلکردنی سیاسی و گۆڕینی هاوسەنگی هێز و بەرژەوەندیی تایبەتیدا بووە، بەڵام ڕوخساری وەك (شەڕی نوێخوازی دژی کۆنەپارێزی) و (شەڕی بەرگری لە خۆکردن) و دیکەی پێ بەخشراوەو لە ژێر دەمامکی تردا حەشاردراوە، ئەم دەربڕینە بەری ئەندێشەی خۆیی ئێمە نیە و دراوێکی واقعییە.(70) شەڕی ناوخۆی کوردستان لە نا ئامادەگی تەواو حەقیقی وێنەی دوژمن لە یادەوری سیاسیدا، و لە ئامادەگی لێکچوونە لەنێوان هێزە کوردیەکاندا،(71) شەڕی ئەمڕۆ درێژە پێدانی زنجیرەی ئەو کارەساتە لە

مێژینەی شەڕی ناوخۆیە کە سەرجەم جەماوەری خەڵکی کوردستان –30ساڵە– بە دەستیەوە دەناڵێنن.(72) شەڕی ناوخۆ شەڕی ماڵ وێرانکردنی خۆمانە بەدەستی خۆمان، شەڕی خوێن ڕشتنی برابۆ برا، دراوسیێ بۆ دراوسیێ، شار بۆ شار، ناوچە بۆ ناوچە.(73)

(بەهەرحاڵ شەڕی ناوخۆ هەرناوێکی بەسەردابڕێ کردەیەکی کۆمەڵایەتیە کاتێك هەوڵ و تەقەلای ئاشتیخوازانە بۆ سازاندن و بەیەکەوە گونجانی بەرژەوەندیەکان گەیشتە بن بەست، هاوکات لە جیاتی پشت بەستن بەشەرعیەت و هەق و گرتنەبەری ڕێگەی ئوسولی، پەنا بۆ هێز و زەبروزەنگی چەکدارانەی نەخشە بۆ کێشراو بردرا، بۆ تێکشاندنی بەرامبەر و سەپاندنی ویست و داخوازی لایەنێك بەسەرئەوەی دیکەدا)...ڕەنگیشە لەم بۆچوونەماندا بەهەڵدانەچووبین گەربڵێین شەڕی ناوخۆی ئەم بەشەی کوردستان پەیوەندی توندی هەیە بەگەشەنەکردنی دیموکراسی و مومارەسەنەکردنی ئاڵوگۆڕی ئاشتیانەی دەسەلآت و یەکتر قبوڵکردن, بۆیە دەبینین لەغیابی کەشێکی دیموکراس و زەمینەی یەکتر قبوڵکردن و بڕوابوون بەئاڵوگۆڕی ئاشتیانەی دەسەلآت, لەپێناوگەیشتن بەکورسی دەسەلآت کۆمەڵگا و ئەندامەکانی دەخرێنەبەردەم مەترسی و دەکرێنە قوربانی...

بەشی دووهەم

(1-1) ڕۆڵ و ئەرکی ڕۆشنبیر:

ڕەنگە لەڕێگای ئەو پێناسانەی کە خستومانەتە بەرچاوبەشێوەیەك لە شێوەکان ڕۆڵ و ئەرکی ڕۆشنبیرانمان تیادا بەرجەستەکردبێ، بەڵام لێرەشدا هەوڵ دەدەین ئەو ئەرکانە بخەینەڕوو کە دەبێ ڕۆشنبیر بیگرێتە ئەستۆ، لە ڕێگەی بەجێ گەیاندنی خودی ئەم ئەرکانەوە ڕۆڵی ئەتکیف ببنێ لە کۆمەڵگدا، لەگەڵ ئەوەشدا بەرلەهەرشتێ ئێمە دەبێ بە ئاگابین لەو حەقیقەتەی، کەهەموو ئەو ئەرکانەی کە دەکەوێتە ئەستۆی ڕۆشنبیر بە شێوەیەکی گشتی کارکردنە لەسەر کۆمەڵگاو دەسەلآت ئینجا بوونی هەڵوێستی ڕەخنەگرانەکەی و پەیڕەوکردنی مەنهەجە ڕەخنەییەکانی..

لەکۆمەڵگادا ڕۆشنبیر تاکە کەسێکە ڕۆڵێکی تایبەتی و گشتی هەیە و ناتوانێ هەر وا بەئاسانی خۆی لە پیشەیەکدا دیل بکات، یان بە تەنها ئەندامی شایستەی چینێك بێت، واتە کەسێکە بەتەنها بیر لە کاروپیشەی خۆی بکاتەوە، من وای دەبینم کە ڕاستیەکەی ئەوەی، کە ڕۆشنبیر تاکەکەسێکە خاوەن هێزێکی زەینییە، بۆ حاڵیکردن و بەرجەستەکردن و ڕوونکردنەوەی پەیامێك، تیۆرییەك، ڕوانینێك یان فەلسەفە یان هزر, بۆ هەمووان.(74) لەلایەکی دیکەوە نۆرمی ڕۆشنبیر و کایەیی پسپۆڕی و بواری کاکردنەکەی هەر چییەك بێ، کەسێکە بایەخ بە ئاڕاستەکردنی ڕای گشتی دەداو داکۆکی لەوتنی ڕاستی و ئازادییە مەدەنیەکان و بەرژەوەندیی نەتەوەیی و ئایندەی بەشەرییەت دەکات، ئەو سیفەت و ئەرکی

ڕۆشنبیرە بگرە ئەمە ڕەوایی و بەرپرسیاریی ڕۆشنبیرە، بەم مانایە ڕۆشنبیر دیوێکی دیکەی کەسی, پڕۆژەی بەدیلی کەسی سیاسیە. (75)دەبێ ڕۆشنبیر لەوە هۆشیارتربێت، کەبزانێت ئەرکی ئەو وەکو ڕۆشنبیرێك لە ئەرکی سیاسیەك یان ئیدارییەك کەمتر نییەو بگرە زۆر زیاتریشە چونکە هەموو ڕاچەنینە ڕۆشنبیری و فیکری و ژیارییەکان لە ئەستۆی ئەوە، ئەوە ڕۆشنبیرە و بەرپرسەلەو هەموو هەڕەشەو گۆڕەشانەی کە بە شێوەیەکی مادی نامادی دەکرێتە سەر کۆمەڵگە.(76) (جولیان بیندا) بۆ چوونی خۆی سەبارەت بە ئەرکی ڕۆشنبیران دەخاتەڕوو، کە بریتیە لە هەمیشە دژایەتیکردن بە گوێرەی ئەو پێناسەیی بیندا، ڕۆشنبیرانی ڕاستەقینە دەبێ هەمیشە ئەوەیان لەبەر چاوبێت کە دەشێ هەر ساتێك بێ بسوتێنرێن، یان دووربخرێنەوەو یان لە سێدارە بدرێن، ئەوانە ڕەمزی کۆمەڵێك کەسێتیی دیارن کە مۆری سەرکەشی بەتەوێڵیانەوەیەو، بەرامبەر ئەنجامی کاری خۆیان نیگەرانیان خستۆتەلاوە. (77) ڕووناکبیری ڕەسەن ئەو کەسەیە کە تەنیا بە هاگشتیەکان و ئەو باوەڕانەی کە جێگای متمانەو قایلبوونن بۆی کە هاوکات لەگەڵ گشتیخوازی خۆیاندا بتوانێ زامنی دەرکەوتن و درەوشانەوەی تاکی سەربەست و ئازاد و سنوری سەربەستییەکانی ئەم تاکە پێشێل نەکات و لە بازنەی گشتگیری خۆیاندا ونی نەکەن، مرۆڤی سەربەستی ڕوناکبیر دەبێ بتوانێ ڕەخنەبکاتە پشت سنورەکانی کلتوری نەتەوەی.(78) زۆربەی پێناسە باوەکانی زانستە کۆمەلایەتیەکان ئەوەیان ڕەت نەکردەوە کە (کارل مانهایم) سەبارەت بە ئینتلجنسیا وتویەتی، چونکە ئەو دیارترین زانایە کە بە قوڵی و ڕوونی تاوتوێی ئەو چەمکەی کردووە، (مانهایم) دەڵێت: لەهەر کۆمەڵگایەکدا گروپگەلی کۆمەڵایەتی واهەن کە ئەرکی تایبەتیان خستنەڕووی لێکدانەوەیە کە سەبارەت بە دنیا بۆ ئەو کۆمەڵگایە، ئێمە بەوانە دەڵێین ئینتلجنتسیا. (79)(هابرماسی) بۆ نەهێشتنی هەر جۆرە بەدحاڵیەکی ئەرکی ڕۆشنبیران و ئەو ڕۆڵەی دەیگێڕن دوو خاڵی سەرەکی باسی دەکات، یەکەم: دەبێ ڕۆشنبیران و زانایان لە کۆمەڵگەدا لە حاڵی بەشداری هەموو لایەك و کاریگەری بوون لەسەر پرۆسەی ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتی و سیاسیەکان، نابێ هەرگیز چالاکیە زانستی و فەرهەنگیەکان و هەڵوێست و هەوڵە کۆمەڵایەتیەکانی ئەوان لەسەر مەیلی سیاسی کۆمەلایەتی بشێوێنرێت و لە بار ببرێ، سەربەخۆیی زانست و هونەر لەبەرامبەر سیاسەتدا دەکرێ و دەبێ بپارێزرێ، دووەم: بەندە بەجۆرو چۆنیەتی ئەو بەڵێن و ئیلتزاماتانەی ڕۆشنبیران دەیگرنە ئەستۆ، لەو بوارەشەدا، کاریگەری سیاسی لەسەر ڕای گشتی نابێ پەیوەندداربێ بە تەشکیلەی سیاسی تایبەت یا بەشداری کردن لە دەزگای حکومی و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی دەسەلاتی سیاسی پێمان وابێ یەك شتن.(80) ئەرکی سەرشانی ڕۆشنبیرە بە ڕۆحێکی ڕەخەگرانەوە مامەڵە لەگەڵ واقیع و دەستەلات و ڕۆشنبیریدا بکات، چونکە ڕۆژگاری ڕۆشنبیری سەرگەرمکردن و سالۆنە ئەدەبیەکان بەسەرچووەو نۆرەی ڕۆشنبیریی جددی بەڕەنگارخواز هاتووە بۆ بلاوکردنەوەی دیموکراسی و ڕزگارکردنی مرۆڤەکانی کۆمەڵگەکەمان لە دۆخی نامۆ بوون، لەبەرئەوەی ئەو ڕۆشنبیرەی واقیعی چەوساندنەوە ڕەتدەکاتەوە، هاوکات زەمینە بۆ دامەزراندنی دیموکراسیش خۆشدەکات.(81)

2-1) ڕۆشنبیر و دیموکراسی:

قسەی ئێمە لەسەر ڕۆشنبیرو دیموکراسی و پەیوەندی نێوانیان، لەوێوە سەرچاوە دەگرێت, کە گەرەکمانە بزانین چ جۆرە پەیوەندیەك هەیە لەنێوان دیموکراسی وەك دۆخێکی ڕۆشنبیر وەك کائینێك..

بێگومان دیموکراسی وەك پرۆسەیەکی مێژووی، لەم سەردەمەدا بۆتە چەمکی سەرەکی پیادەکردنی ڕەوتی سیاسی کۆمەڵایەتی ژیان و پراکتیزەکردنی بنەماسەرەکیەکانی ئەو سیستمەی کە بەسستمی نوێی جیهان، یان وردتر بڵێین دنیای جیهانگیری و تاکجەمسەری ئەمڕۆ ناسراوە. (82) ئاشکرایەو هەموو دەزانین شارستانیەتی نویٚ، واتە مۆدێرنیتە کە سەر هەڵئەدات لەگەلٚ خۆیدا دوو چەمکی گرنگ دەخولٚقێنیٚ، ئەم دوو چەمکە گرنگە لە ڕاستیدا وەك دوو واتاو دوو چەق لەبەر جەستەترین باس و واتاکانی مۆدێرنیتەن، ڕوناکبیر یەکێکە لەم واتا گرنگانەی شارستانیەتی مۆدێرن، زاراوەی دیموکراسی لفەکەی تری ئەم واژەیەیە و مۆدێرنیتە لە ناوی خۆیدا ڕەنگێکی تۆخ بەم واژەیەش دەبەخشیٚ ئەم دووتەوەرە لە واقیعدا تەواوکەری یەکترن.(83) (کارل پۆپەر) لە گوتاری (ئازادی و ئەرکی ڕوناکبیران) دا دەڵێت: زۆر گرنگە خەڵك لە قوتابخانەوە فێربکرێن کەلەسەردەمی زودا و لەلایەن دانیشتوانی ئەسیناوە واژەی دیموکراسی کە یەکەمجار داهات ناونیشانی دەستورێکی بۆ ڕێگرتن لەو دیکتاتۆریەتەی کە نووسرابوو، دیکتاتۆریی، یاخود حکومەتی ستەمگەر خراپترین دەستەڵاتە. (84) دیموکراسی چەمکێکی ڕەهاو موتڵەق نیە کە کۆمەڵگایەك بەتەواوی هەیبیٚ و یا بە تەواوی لیٚی بیٚ بەش بێت, بەم شێوەیە هەر کاتێك لە بارەی ئەوەی کە دیموکراسی چیە، ئەو دەستەواژەیە چ مانایەکی هەبووەو ئێستا چییە، بەو شێوازە خۆپەسندانەیە دادەکێشیٚ، چونکە دیموکراسی بەرلەوەی واقیعیەتێك بێت، چەمکێکە کە چەمێکیشە هیچ چەشنە مانایەکی وردو لێبڕاوانەی نییە.(85)(جەلیل ئازادیخوان) دەڵێت ڕوناکبیر هۆشیاریەکی ڕەخنەگرە بە بیٚ پسانەوە لە ڕەخنە گرتندایە، ئەم ڕەخنەگرە دۆخێکی ڕەخساوی دەویٚ تابتوانیٚ ڕەخەکانی خۆی بە ڕاشکاوی ئاراستە بکات و بەربەستەکان نەبنە هۆی دانوستان و تەوسانەوەی.(86)ئەگەرچی ڕایەکی تر هەیە دەڵێت: ئازادی و دیموکراسی بە بیٚ ڕۆشنبیریەکی کاملٚ هیچ زەمینەیەك لە بار بۆ پێڕەوکردنیان دروست نابێت، بگرە لە دوونیادا لە هیچ ولاٚتێکدا ئازادی و دیموکراسی بە بیٚ میللەتێکی ڕۆشنبیر و پێگەیشتوو بوونی نەبووە.(87) لەگەلٚ ئەوەشدا دیموکراسی وەك دۆخی سیاسی لەژیانی کۆمەڵدا زامنی ڕەخسانی ڕەووتی ڕەخنەیە، و دیموکراسی وەك دۆخ لە بەستێنی خۆیدا زەمینەی دەرکەوتنی ڕووناکبیر دەخولێقێنیٚ، دیموکراسی یەکێکە لەو میکانزمە زیندووانەی کە کۆمەڵگای زیندوو دەخولٚقێنیٚ.(88) دواجار تەنیا بەمانا

کتێبیەکەی نیە، واتە فەرمانڕەوایی گەلە بەسەرگەلدا، بەڵکو ڕۆڵی ئەسڵی دیموکراسی لە بەرزەفتکردنی دەسەلاتدارانە، دەسەلات هەر کە چاودێر و ڕەخنەگری نەما، بەرەو بۆگەنی و فەسادبوون دەچێ.(89) بڕواو متمانەی ڕۆشنبیرانیش کەم و زۆر بەندە بەسەرکەوتنی دەوڵەتی قانون و ئومێد و پشتیوانیش بە نیهادە دیموکراتییەکان کاتێ بەردەوام دەبێ کە بەڵێن و ئیلتزامی هاوڵاتیان ئازایانە و هەروەها بە چاوی گومان و دوو دڵیەوە جێبەجێ ببێ و نیهادە دیموکراتیەکان بەردەام بخەنە ژێر چاودێریەوە.(90)

دیموکراسیەت چەند ڕەگی لە فەلسەفەی سیاسیدایە، ئەوەندەش ڕەگی لە فەلسەفەی ئەخلاقدایە، ڕێزگرتن و حیسابکردن بۆ ئەویتری جیاواز ئەوەندەی دەلالەت لە ئەخلاقی سیستەمێك دەکات، ئەوەندە دەلالەت لە سیاسیەت ناکات، ئەگەرچی باری سیاسی بەدوور لە پێوەرە ئەخلاقیەکان ئەنجامدەرێت، بەلأم لە چەمکی دیموکراسییەتدا ئەم دوو بوارە تێکەڵ بە یەك دەبن و لەیەك جیاناکرێنەوە، هەر ئەمەشە وایکردووە دیموکرسیەت پابەندبێت بەو فەرهەنگانەوە کە تاك وەك نرخێکی باڵاتیایدا لەدایکبووە چونکە لەبنەڕەتدا دیموکراسیەت بۆ پاراستن و فراوانکردنی ئازادییەکانی تاکەکەس دێت لەبەردەم دەست درێژی و شەڕەنگێزی کۆمەڵدا.(91) (چۆڤانی سارتۆری) لەم بارەیەوە دەڵێت: مەبەستی دیموکراسی پێکهێنانی بوارێك نیە بۆ یەکسانبوونی مرۆڤەکان بەڵکو ئەرکی دیموکراسی ئەوەیە بوارێکی یەکسان بەمرۆڤەکان بدات تاکو نایەکسان بن. (92) بەم شێوەیە هاوڵاتی شوێنی ڕاستەقینەی لە سیستەمی سیاسی و دیموکراسیدا هەیە. (93)

ئەوەی لەکۆی بۆچوونەکانی سەرەوەدا دەردەکەوێت, جەخت کردنەوەیە لەسەر زەرورەتی بوونی کەش و هەوایەکی دیموکراس, تا ڕۆشنبیر چالاکانە ئەسپی خۆی تیا تاوبدات, لەگەڵ ئەوەشداناکرێت کەتێك لەکۆمەڵگایەکدا بڕوابوون بەمومارەسەکردنی چەمکی دیموکراسی گەشەی نەکردبێ ئیدی ڕۆشنبیران دەسەوسان لەچاوەڕوانی ئەوەدابن, تادەسەلات خۆی هۆشیار دەبێتەوە و ئەوکەشەیان بۆ فەراهەم دەکات, نابەپێچەوانەوە ئەوەرۆشنبیرە کەدەبێت لەهێنانە ئارای ئاوهاکەشێکدا کەکەشێکی دیموکراسە ڕۆڵ بگێڕێن, بۆیە نابێ ڕۆشنبیری ئێمە لەکاتێکدا دەخرێتەبەردەم ئەو پرسیارەی کەبۆ وەك پێویست ڕۆڵی دیارنیە؟ ئیتر پاساوی ئەوە بێنێتەوە کەزەمینەکە زەمینەیەکی دیموکراسی نیە.

بەشی سێهەم

(1-1) پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلات:

(لەم بەشەدا هەوڵ دراوە بەشێوەیەکی دوورو درێژ هاوکێشەی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر و دەسەلات بخرێتە بەرچاو)...بێگومان لە بەشی یەکەمی ئەم باسەدا بەدوورو درێژی بەشوێن پرۆسەی کەشفبوونی چەمکی ڕووناییر و بەرجەستە بوونی، ئەم چەمکەدا گەڕاین لەڕووی فەرهەنگی و

زمانەوانیەوە، هاوکات دریدو بۆچوونی جیاوازمان وەك پێناسە بۆ ئەم چەمکە خستە ڕوو، لێرەوە دروست بوونی پەیوەندی و سەرهەڵدانی ململانێ لەنێوان ڕۆشنبیر و دەستەڵات، هەروەك لەسەرچاوە جۆراوجۆرەکاندا ئاماژەی پێدراوە، دەگەڕێتەوە، بۆ یەکەمین ساتەوەختی دروست بوون و دەرکەوتنی ڕۆشنبیران، هەروەك لەبەشی یەکەمی ئەم باسەدا ئەوەمان ڕونکردەوە کە دروست بوونی، ناوەڕۆکی ئەم چەمکەو سەرهەڵدانی، بۆ سەردەمی پێش دروست بوونی کێشەی (دریفۆس) لەفەڕەنسا دەگەڕێتەوە، دوو مەسەلەی گرنگ مان خستە بەرباس، کە لەمێژوی مرۆڤایەتی دا بە دوو مەسەلە (سوکرات) و (ڤۆڵتێر) ناسرابوون:

ئەم دوو مەسەلەیە لە مێژووی بیری خۆرئاوادا، کراون بە نمونەی ڕەفتاری ڕووناکبیر بەرامبەر ستەمکاری دەسەڵات یان دەسەڵاتی ستەمکاری، بگرە کران بە نیشانەیەك بۆ ڕوناکبیر و دەسەڵاتەکەی، لەکاتی دابەزینی بۆ گۆڕەپانی گشتی، بۆ سەلماندنی ڕاستیەك یان ڕەتکردنەوەی گومانێك.(94) **پەیوەندی نێوان ڕووناکبیر و سیاسەت یەکێکە لە پەیوەندییە هەرە ئاڵۆزەکان و بەڕاستیش ئەوە یەکێکە لەو بەرانەی کە پێم وانیە هیچ سەختیەك بۆ ڕوناکبیر هێندە زەحمەت بێت.**(95)**بۆیە کێشمەکێشی نێوان دەسەلات و ڕۆشنبیران، یان بەواتایەکی فراوانتر لەنێوان سیاسەت و ڕۆشنبیر دەستەویەخە ولێکنەپچراو و بەردەوامە.**(96) **پەیوەندی نێوان ئەم دوانە دژگەیی و پێچەوانەییە لەزۆرکاتدا، بەهەموو بارێکیش پێوەندی چوونە ناو یەکتری و پەیوەستی توند و بەهێزە.**(97) **وەك دوو کایەیی کۆمەڵایەتی تێك هەڵکێش و جیاواز**(98) **پەیوەندی ڕۆشنبیر بەدەسەڵاتەوە بە جڤاتەوە، بەدەوڵەتەوە بە کۆمەڵگاوە دەبێت شوێنی بیرکردنەوەمان بێت، لەهەندێك حاڵەتدا سەربەخۆی ڕۆشنبیران لەسیاسەت(بەماناگشتیەکەی سیاسەت وەکو دەوڵەت) دەبێت جەغدی لەسەر بکرێتەوە بەڵام لە هەندێ حاڵەتی دیکەشدا نیشانەی بێ باکی و نەبوونی لێپرسراویتییە، بەتەنگەوە هاتنی ڕۆشنبیران بۆ ئەو جڤاتەی کە ئەوان ئینتمایان بۆی هەیە لەکاتێکدا ئەو جڤاتە ڕوو بەڕووی ناعەدالەتیەك دەبێتەوە ئەم هەڵوێستە دەبێت پشتگیری لێ بکرێت.**(99) **بۆچوونی جیاواز لە سەرڕووناکبیرو دەسەڵات نەك لەناو کورد کارێکی ئاساییە و هەقە ئازادتر لەوەی قسەیان لەسەرکردووە، قسەی لەسەر بکرێ، بەڵکو لەناو وڵاتانی وەکو ئەلمانیا(کە ئەلمانیا پێشەنگی فەلسەفەیە لە جیهاندا، هەروەها لەناو فەرەنسا فکر و فەلسەفەی هاوچەرخ و ڕەوتە فکریەکانی داوای نوێگەری دەکەن، بیروڕای جیاواز لەسەر ڕوناکبیرو دەسەڵات، و ڕوناکبیر زۆرە.**(100)**ئەگەر ڕای نوسەرانی کۆمەڵناسی وەربگرین لەبارەی پەیوەندی ڕۆشنبیر بەدەسەڵاتەوە ئەم پەیوەندییە بەبەکارهێنانی زەبروزەنگ و زۆرلێکردن گرێدەدەن، پێناسەی زانای ئەڵمانی(ماکس ڤێبر)لەم بوارەدا زۆر ڕوون و لەبەرچاوە لەکاتێك لە پێناسەی سیاسەت دیاریکراودا هەیە بەهۆی داردەستێك (جهان)یان ڕێکخستنێکی ئیداری کە لەژێر دەستیەتی و توانای هەڕەشەو بەکارهێنانی هێزی ماددی هەیە، ئایدۆلۆژیا لای (مارکس) تەنیا هۆکارێکە بۆ دەستبەسەرداگرتن چونکە لای ئەو هەرچینێکی زاڵ ئایدۆلۆژیایەکی زاڵ دەهێنێتە بەرهەم بۆجێ**

خۆشکرنی مانەوە بەشوێن پێ زاڵەکەی خۆی بەهۆی شەرعیەت پێدانی بۆ دەستبەسەرداگرتنەکەی.(101) جاململانێیەکە لەنێوان هەردوو لایەنی هاوکێشە کە بەردەوامە، ناتونین، بڵێین ململانێ نیە، زۆر کەڕەت ململانێیە کە دێتە بەرچاوان و دەبنیرێت، ململانێیەکە لەسەردەمی نازییەکاندا و لەسەردەمی فاشیستەکاندا ڕوون و ئاشکرابوو، هەندێ جاریش ململانێیەکە شێوەیەکی شاراوە بە خۆوە دەگرێ، و دیارنیە بەڵام ململانێیەکە لەناخی سیاسەتمەداران و ڕۆشنبیراندا هەیە، ئێستا کێشەی ئێمە بریتیە لە تێگەیشتنێکی دروست دەهەنبەر ئەو گرفتەدا، لێرەدا دوو نوڕین سەبارەت بەتێگەیشتن، بۆ ئەم گرفتە هەیە، بۆچونێك هەیە دەڵێ پێویستە ڕۆشنبیران لە ئیدارەی کۆمەڵگادا بەشداربن، واتا بەشداری سیاسەت بکەن بۆ عەقلانی کردن بڕیارەکانی دامودەزگاکانی حکومەت، واتا بەشدار بوونی ڕۆشنبیر لە داموو دەزگای سیاسی بڕیارەکانیان بەرەو عەقلانیەت دەڕوات و بۆشایی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەڵات کەم تر دەبێتەوە، کەواتە ئەم بۆچوونە هەوڵێکی ئیجابیانەیە بۆ چارەسەرکردنی گرفتی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەڵات، بەڵام بۆچونەکەی دیکە پێیوایە: شوێنی ڕاستەقینەی ڕۆشنبیر لەلایەن زۆرینەی خەڵکە، واتە لەگەڵ ڕای گشتی هاوڵاتیاندابێت و بەرامبەر دەسەڵات، یاخود زیاتر لەسەر ئەوەپێدا دەگرن ئەگەر دەسەڵات داخوازی و داواکاری هاوڵاتیانی جێبەجێ کرد ئەو کات ئاساییە ڕۆشنبیر لەگەڵ دەسەڵاتداربێت.(102)هاوکێشەی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیران و دەسەڵات یان بەواتایەکی فراوانتر لەنێوان ڕۆشنبیران و سیاسەت لە هزر ڤانێکەوە بۆ یەکێکی دیکە جیاوازە هەر یەکەیان بە پێوانەی هزری خۆی لەمەسەلەکە ورد بۆتەوە لە کۆشە نیگای هزر و ئایدیۆلۆژیاو تێڕوانین و ئاستی بیرکردنەوەی خۆی بیر لەم هاوکێشەو پێوەندیە دوو سەرەیەکردۆتەوەو لێی دواوە.(103)...ڕایەك هەیە پێی وایە کە یەکەم دەستپێکی حقیقی کە قسەی لە بارەی ئیشکالیەتی ڕۆشنبیرو دەسەڵاتەوە کرد بێت(ئالان)ە، چونکە چ بەنسبەت ئەوانەوەکە پشتیوانیان لێکردوە یا ئەوانەی کە بەرپەرچیان داوەتەوە ئاماژە پێدەری زۆرترین ئەو گوتارانەی کە پەیوەندی بەو ئیشکالیەتەوە هەبێت، لەبەرەئەوەی یەکەم دەست نیشان کەری یاساکانی ئەو گەمەیە و یەکەم دەست پێشخەری زۆرترین وەڵامە لە بارەیانەوە.(104) بەبڕوای ئالان، پێویستە یەکەمجار سیاسەتی (هاوڵاتی دژی دەسەڵاتەکان) دابمەزرێنن، ئەمە ناونیشانێکی سەربازیی و سیاسی لەیەك کاتدا و دژی هەموو دەسەڵاتەکان، یەکەمین کارێك کە پێویستە وەکو تاك ئەنجامی بدەین بریتیە لە لەناوبردنی وەهمەکان و شکاندنی بتەکان و بەزاندنی تاریکستانەکان، یەکەمین شت وەهمی دەسەڵات تێك بشکێنێت.(105) دووەم شتیش کەتێکی بشکێنن بریتیە لە وەهمی دەسەڵات بەرامبەر خۆی خەونەکانی ستەمکار پووچ بکەینەوە، وەهمی ستەمکار دەربارەی خۆی پوچ بکەینەوە، ستەمکار دەیەوێت بەهۆی جەوروستەمەکەیەوە خۆشەویست و لەبەردڵان بێت، ئەمەیە گەمژەیی ستەمکار.(106)ئالان دەیویست ڕوناکبیر هەتا هەتایە ڕادیکاڵ بێت، دەیویست دوژمنی هەمیشە دەسەڵات بێت، ئالان جینالۆجیایەکی بۆخراپەی دەسەڵات و بەرەنگاربوونەوەی دروست کرد،

جینالۆجیایەك و داتاشراوێكی ئاكاری دروست كرد، وەلیٚ ئەو جینالۆجیایە لە ڕەهەندی مێژوویی كەم بوو، ئاكارێتیەكەی ڕەهەندی واقیعی نەبوو ئەم جینالۆجیایە بەرز نەدەبووەوە بۆ ژوور پلەی سفری مێژوو: چونكە هەمیشە دەسەلاٚتێك هەیە كەبەرەو جەوروستەم مل دەنێت و، تاكێكیش هەیە بەرەو بەرەنگاربوونەوەوە چێت.(107) پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر و سیاسەتمەداران، یەكێكە لە گیروگرفتەكانی كاری دامەزراوە كۆمەلاٚیەتیەكان لە كاتێكدا كە كاری ڕۆشنبیران گەڕانە بەدوای بنەما ئەقلاٚنی ڕێنماییە زانستیەكاندا، و ئەوان هەندیٚ كات دەست دەكەن بە ڕەخنە گرتن و كەموكورتیەكان دەخەنەڕوو، ڕۆلٚی سیاسەتمەداران چالاكی نواندنە لە بواری ڕێكخستنی و بەڕێوەبردنی دامەزراوەیەك تاكو ئەو دامەزراوەیە بتوانێت ئەركەكانی خۆی ئەنجام بدات، یەكێك لە شێوازەكانی گێڕانی ڕۆلٚی ناوبراو ئەوەیە كە بەشێوەیەكی بنەبڕ، ئایدیۆلۆجیا و بڕیار و پڕەنسیپەكانی دامەزراوە بەقۆناغی جێبەجێكردن بگەیەنێت، بەزۆری لێرەدا جیاوازی نێوان ئەو ڕۆشنبیرانەی كە لەهەولٚی گۆڕینی دامەزراوەو یاساكاندان و ئەو سیاسەتمەدارانەی كە هەولٚدەدەن لە ڕێگەی هەماهەنگ كردنی پێكهاتە(تركیب)ی هەیی (موجود) لەكارایی دامەزراوەكە زیاد بكەن، دەست پێدەكات (108) بەلاٚم هاوكێشەی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلاٚت بەلای (مێشل فوكۆ) و (ژی دۆلۆز) جیا لەم وتووێژەی لەنێوانیاندا كراوە، گەلێك بیروبۆچوونی جیا لە هزرڤانی تر ئاشكرا دەبن، وەلیٚ ئێمە ناتوانین سەرتاپای بیرو بۆچونەكانیان باس بكەین تەنیا ئەوەندەی گوزارشت لەبیرو بۆچوونەكانیان دەكاو ئەمانە لایەنی تیۆری و پراكتیكیان لێك هەلاویٚردوە.(109)..(ژیل دۆلۆز) دەبێژیٚ لە ڕوانگەی ئێمەوە، ڕۆشنبیر ئیتر نوێنەرێكی وشیارنیە، كەسانێك كەوا ئیش دەكەن و ڕەنجدەكێشن چیتر لەلایەن پارتێك یاخود یەكێتیەكی كرێكاری نوێنەرایەتی ناكرێت كە ئەمەش خۆی لە ڕاستیدا لەنێو بردنی مافی نوێنەرایەتی كردن وشیاری ئەوانە لەلایەن پارتێك، یەكێتیەكی كرێكاری (110) فۆكۆڕای وایە یەكەم ڕۆشنبیر كەلەسەر زانستەكەی ڕووبەڕووی سزا دەبێتەوە بەوەی كە خاوەن زانستێكی تایبەتمەندەو پسپۆڕە لە بوارێكی تایبەتی زانستیدا و هەلٚوێست وەردەگرێت(ئۆپنهایمەر)ی زانای میزیك بوو، لەكاتێكدا ئۆپنهایمەر هەلٚدەستێت بە ڕونكردنەوەی خواستی دەولٚەتی ئەمریكی بۆ برەو پێدانی بۆمبی هایدرۆجینی و بەم جۆرەش ئامادەنابێت بەم كارەترسناكە هەلٚسێت، چونكە پەی بە ئاكامەكانی ئەم كارە بۆ سەر دواڕۆژی مرۆڤایەتی دەبات و لەسەر ئەم بناغەیەش بەرپرسیارێتییەكەی وەكو زانایەك، لەڕووی ئیتیكی (ئەخلاق) و سیاسیەوە دەبێتە ڕێگر لەبەردەم بەئەریٚ وەلاٚمدانەوەی بۆ ئەم داواكارییە دەسەلاٚتدارێتیە سیاسیەكە بۆیە لەسەر ئەنجامی ئەم هەلٚوێستەیدا داداگایی دەكرێت و بەكۆمۆنیست تاوانبار دەكرێت، ئەم هەلٚوێستە لەڕووی زانستی و ئیتكییەوە (ئەخلاق) كاریگەرییەكی سیاسی گەورە بەسەر مێژووی دوای بەجێدەهلێت و كۆی ئەو مانایەش دەگۆڕێت كە دەشێت ڕۆشنبیر هەلٚگری بێت.(111) بەپەیڕەوی لەگرامشی ڕۆلٚی ڕۆشنبیر لە فەزای گشتیدا وا دەبینێتەوە كە ڕۆلٚی (بیٚ ئینتماكان) تێكدەرانی وەزیفی هەنوكە دەبینیٚ، لای سەعید ڕۆشنبیرەكان ئەو كەسانەن كە ڕۆلٚی

مەدەنیانەی ئەوان نەدەشیٚ پێش بینی بکرێت و نەدەشیٚ بکریٚ بە دروشم پیٚ بەپیٚ، لەگەڵ سیاسەتی حیزبێکدایا دۆگمایەکدا، لێرەوە سەعید جیاوازی دەخاتە نێوان ئەو ڕۆشنبیرە ناقد و بیٚ ئینتمایانە کە (ڕاستی بە دەسەلاٚت دەڵێن) ئەو ڕۆشنبیرانەش کە MISDERS(خاوەن ئینتماکان) ئەوانەی تەشجیعی بەرژەوەندیە تایبەتەکان دەکەن، نیشتمان پەروەری، ناسیۆنالیزم، بیرکردنەوەی کۆرپۆرەیت (CORPORATE) بەرژەوەندی چین، ڕەگەز، ....هتد ڕۆشنبیر لەدیدی سەعیدەوە ئەوکائینەیەکە دەتوانێت نوێنەرایەتی پەیامێك بکا یا بەرجەستەی بکا یاخود پەیامێك دابڕێژیٚ، بۆچونێك، هەڵوێستێك، فەلسەفەیەك یابیروڕایەك بۆخەڵکی کێشەی ئەم بۆچوونە لەوەدایە کە هەر لەئەکادیمیەکەوە دیگرێتەوە تاکو سیاسەتمەدارێك، کێشەی ئەم بۆچوونە لەوەدایە، کە هەرلە ئەکادیمیەکەوە دەیگرێتەوە تاکو سیاسەتمەدارێك، کێشەی دیدی سەعید بۆ ڕۆشنبیر لەوە دایە کە پێمان ناڵیٚ مەبەست لە خەڵکی بواری مەدەنی یا فەزای گشتی PUBLIC چیە، بگرە گریمانە دەکا وەکو ئەوەی هەرهەموو لەسەر پێناسەیەك ڕێك کەوتبین کە فەزای گشتییە، هەروەها ئەوە ئاشکرانیە کە چۆن؟ ئەوە بزانین کامە بەرهەم ڕۆشنبیرانەیە و کامە ڕۆشنبیرانە نیە، کام بەرهەم لە خزمەت دەسەلاٚتدایەو کامە پەردە لەسەر دەسەلاٚت لا دەبات: هەروەها سەعید پەی بەو راستییە نابا کە توانای جیاکردنەوە لای ڕۆشنبیر سنوردارە، لەوکاتەدا کە کێشەیەك زەق دەکاتەوە کێشەیەکی دی دەشارێتەوە، هەروەها سەعید لەو کاتەدا کە دەڵێت ڕۆشنبیر ئەو کەسەیە کەڕاستی بەدەسەلاٚت دەڵێت.(112) ئاشکرایە هەموو کۆمەڵگایەك سیستەمێکی دیاریکراو بەرهەومدێنیٚ، جا ئەو سیستەمە نەریتی بێت یا یاسادانان ئاکاری یان سمبولی یاخود سیاسی، ئەم سیستەمە بۆ ئەوەیە جومگەکانی پێکهاتەی کۆمەلاٚیەتی دیاریکراو کۆنترۆڵکات، و ئەو شتە نوێیانەش دەستەمۆکات کە دێنە ئاراوە، ئەم سیستەمە پێویستی بەمەعریفەیە بۆ ئەوەی بتوانیٚ ئەو جومگانە کۆنترۆڵکات و (لە پشتی هەموو سیستەمێکیشەوە، جا هەر سروشتێکی هەبیٚ، مەعریفەیك هەیە(113) دەسەلاٚت واتا دەسەلاٚتی سیاسی، دەسەلاٚتی سیاسیش مانای پەیوەندی نێوان هاولاٚتی و دەسەلاٚت دەگەیەنیٚ، کە گوتمان دەسەلاٚتی سیاسی یانی هێز.(114)ڕۆشنبیر دەسەلاٚتێکی مادی یان ئابوری نیە، بەڵکو دەستەلاٚتێکی ڕەمزی هەیە، واتە دەسەلاٚتی قسەکردن و نووسینی هەیە لە بەرامبەر دەسەلاٚتی شمشێر و پارەدا، بەلاٚم دواجار ئەویش هەردەسەلاٚتە.(115) لەبەرئەوەی ڕۆشنبیر بەرهەمهێنەری جۆرێك لە گوتارو هۆشیارییە کەواتە دەسەلاٚتێکی مەعنەوی فراوانی هەیە، ئەوەی توانای گۆڕانکاری هەبێت دەسەلاٚتیشی بەدەستەوەیە، چونکە دەسەلاٚت تەنها مانای سیاسی نیە.(116)ململانیٚ لەنێوان ڕۆشنبیرو سیاسی یان لەنێوان قەشەو حاکم، یان لەنێوان فەقیهو سوڵتان بەتەنیا ململانیٚ نیە لە نێوان (مەعریفە) و (دەسەلاٚت) بەڵکو ململانێیە لەسەر ڕەوایی، واتە لەسەر مۆنۆپۆل کردنی حەقیقەت، بۆ درکاندنی ڕاستیەکان، ئەو دەسەلاٚتە ڕەمزیەیی ڕۆشنبیران پیادەی دەکەن، وەك هەرپیشەیەکی تر بنەماو ڕێسای خۆی هەیە واتە کەرەستەو سەرمایەی خۆی هەیە، پاشان بەرهەم و بازاڕی خۆی هەیە، بەکاربردن و سود و قازانجی

خۆی هەیە.(117) ئەو دەسەڵاتەی ڕۆشنبیر هەیەتی بەپێی ڕوانینی (فۆکۆ) پێدەگوترێ دەسەڵاتی ئەپستمۆلۆژیا ئەویش بریتییە لە ئەفکارو بیروباوەڕ هەر ئەو هزر و بیرو باوەڕانەش لەنێو جەماوەر دەبێتە هێزی ماددی.(118)

کاتێ لە ڕووی مێژووییەوە لە ڕوناکبیر کورد بکۆڵدرێتەوە ئەوا دەردەکەوێ کە بەشدارییەکی زۆر چالاکانەی لە سیاسەتی کورد داکردووە، ڕوناکبیر کورد لە پێناو ئەو ئامانجەیەدا کە خۆی باوەڕی پێ هەبووە، لەناو ئەو هێز و پارت و گروپانەی سەرگۆڕەپانی کوردستانداکاری کردووە، هەر ڕوناکبیری کوردیش هەبووە، کە بە پلەی یەکی گەورە نالێم بەپلەی یەکەم، بەڵام بەڕادەییەکی زۆر هێزی سیاسی(حیزبە سیاسییەکانی) گەیاندۆتە دەسەڵات، واتا گرتنە دەستی دەسەڵات لەلایەن پارتە سیاسیەکانەوە لەمێژووی کورددا(کە دەڵێم مێژووی کوردیش مەبەستم تەنیا ئەمڕۆ نیەو بەس باس لەدرێژایی مێژووی کورد دەکەم، لە سایەی ڕۆڵی ڕوناکبیرانەوەبووە.(119) ئەگەر لە ڕووە گشتیەکەیدا تەماشا بکەین، ڕۆشنبیر و دەسەڵات ڕەقیب و حەریفی نین، بەڵام پێوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەڵات، مەعریفەو دەسەڵات لە خۆر ئاوادا تەواو جیاوازە لەو دۆخەی لەکوردستان بەرچاو دەکەوێت، (120) ڕۆشنبیر لە کۆمەڵگا دواکەوتووەکاندا لە تەنگەژەیەکی گەورەدا دەژی ڕۆشنبیر و اهەست دەکات لە ئەنجامی فیکرەکەی بۆتە کەسێکی لاواز لە نێو کۆمەڵ، چونکە ئیرادەی کاروکردەوەی نەماوە جا بۆ ئەوەی ڕۆشنبیر ئەو ئیرادەیەیی خۆی دەسکەوێتەوە پێویستە لەگەڵ جەماوەردا بێت و لەگەڵ شۆڕشدا بێت شۆڕشیش دەرئەنجامەکانی گۆڕانکاریە، ڕۆشنبیر دەبێ لەنێو بزاڤی گۆڕانکاریدا بێت ئینجا دەتوانێت ئیرادەی خۆی بدۆزێتەوە و ڕۆڵی خۆی ببینێت، پەیوەندی ڕۆشنبیران و دەسەڵاتیش پەیوەستە بە ناواخنی دەسەڵاتەوە ئەگەر دەسەڵات ئامانجی گۆڕانکاری بێت ئەوا ڕۆشنبیر ئەرکی خۆی رادەپەڕێنێت و پەیوەندی یەکە ئیجابیانە دەبێت، بەڵام ئەگەر دەسەڵات و ڕۆشنبیر پەیوەندییەکی نێگەتیڤیان هەبێت ئەوە کۆمەڵیش بەرەو دواوە دەگەڕێتەوە چونکە ڕۆشنبیران ڕۆڵی خۆیان نابینن.(121)هەندێك جار ڕۆشنبیران بنەڕەترین ڕۆڵ دەبینن لە پێناسەکردنی نەتەوەجا یا جڤاتدا، لە بیناکردنی نەتەوەدا، لەبەرهێزکردنی جڤاتدا، لێرەدا دەبینین ڕۆڵی ڕۆشنبیر خۆی دەیەوێت بەهێزی بکا ئەویش (پارادۆکسە) هەروەها گەورەکردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیر لەسەر حسابی جڤاتەوە و بەخشینی ئەو هەقەی کە بەردەوام لە هیچ دام و دەستگایەکدا لێپرسراو نەبێت ئیشکالیەتی نەك بۆچوونی سەعیدە بەڵکو کۆمەڵێك ڕۆشنبیر تیشە.(122) لێرەوە دەبێ ئەو ڕاستیەشمان لەبەر چاوبێت کۆمەڵگا چەند پێویستی بە ئەکتیڤە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان هەیە، بەهەمان ئەندزەش پێویستی بەکاری لێکۆڵینەوەو خوێندنەوەو ڕاڤەکردنەکانی ڕۆشنبیران هەیە، لەهەموو حاڵەتێك دا وەك (دۆبری) دەڵێت: نابێت لێکدانەوە عەقلانیە ڕەخنەییەکان کە گرنگترین ئەرکی ڕۆشنبیران لەگەڵ ئەو غەریزەی شۆڕشەی لەناو هەناوی هەر یەکێکیاندایە تێکەڵبکرێت: ڕۆشنبیر کەسێکە ڕێ بەتێکەڵبوونی ئەم دوو ڕەهەندە نادات بەڵام نکۆڵی لە هیچ کامکێشیان ناکات بەبوچوونی من لە ڕۆژگاری ئەمڕۆی کوردستاندا چەند

پێویستیمان بە ئەکتیڤستی سیاسی هەیە، ئەوەندەش پێویستمان بە ڕۆشنبیری عەقڵانی هەیە. (123)
هەر کاتێك ڕۆشنبیر خۆی لە دەسەڵات داران بە شایستە تر زانی و لەم ڕوانگەیەوە دەستی کرد بە وردەگلەیی ئەو کاتە ڕۆشنبیر لە دیدگای سیاسیەوە دەناسرێت، لەواکاتەدا بیر لە (حکومەتی زانایانەی ئەفلاتونی) دەکاتەوە، نەك لە دیدگایەکی فەرهەنگی و هونەری و نوێخوازی ئەوتۆ کە هەموو بوارەکانی فکر بگرێتەوە، بە بیٚ بیرکردنەوە لە هونەری نوێخوازی ئەو تۆ کە هەموو بوارەکانی فکر بوارەکانی فکر بگرێتەوە، بەبیٚ بیکردنەوە لەوەی کەسیاسەتیش زانستەو بەکارهێنانی،پێویسی بەشارەزایی هەیە.(124)..ئەرکانێك هەن هی دەسەڵات نییە، نا ئامادەیی ڕۆشنبیرەکە دەسەڵات دەستی تێخستووە بە تایبەتیش دەسەڵات لەبەردووهۆ دەست لە کاروبارەکان وەردەدات، یەکیان نائامادەیی ڕۆشنبیرە کەهەڵبەت دەسەڵات ئیستغلالیش دەکات هەر هەوڵی خستنە ژێر ڕکێفی خۆی دەدا، دووەمیشیان هەر پەیوەندی بەخۆ هەڵتێقوڕتاندنەی دەسەڵاتەوەیە لەپێناو ئاڕاستەکردنی کۆمەڵگا بەو شێوەیەیی خۆی دەیبینیٚ و لەبەرژەوەندی خۆیەتی و درێژە بە بوونی خۆی دەدات، بەم چەشنە دەبینین ڕۆشنبیر کۆمەڵێك ئەرکی هەیە کە هەمیشە دەسەڵات دەیەوێت ژێر دەستی خۆی بخات. (125) دەبێت ئەوەمان لەبیرنەچێت کە دەسەڵاتی سیاسی (کەلێرە حیزب گوزارشتی لیٚ دەکات) لە ڕووکەش دا بەردەوام هەوڵ دەدات هاوپەیمان و کۆك بێت لەگەڵ خەونی ڕۆشنبیریی دا لە کاتێکدا سروشتی ئەم دوو پێکهاتەیە(ڕۆشنبیری دەسەڵات)لە جەوهەردا هەمیشە ناکۆکن لەنێوانیاندا دۆزەخێکی حەقیقی هەیە، چونکە لایەنی کەم لە ڕووی خەونخوازییەوە زۆر جیاوازن: خەونی سیاسی بەڕادەیەکی زۆر لەناو دەمامکی ڕەهاگەرێتی و گشتگیریدا خۆ دەنوێنیٚ لەکاتێکدا خەونی ڕۆشنبیری لە ماهیەتی خۆیدا ئەمە ڕەت دەکاتەوە، خەونی سیاسی خەونێکی بەرتەسك و کورت بینە لە کاتێکدا خەونی ڕۆشنبیر خەونێکی دووربین و کراوەیە، لە پشت خەونی سیاسییەوە هەمیشە نیازونییەتی بەدڕووهەن، سەرباری ئەوەی مەبەستێکی کۆنترۆڵکاری هەیە، بەڵام خەونی ڕۆشنبیری تەنیا هەڵگری پەیامێکی ڕەخنەییە، کاتێك سیاسی جاڕی حەقیقی حەقیقەتی ڕەهاودادپەروەری دەدات، بەم پێیە چی شەرعیەت هەیە دەیدات بە توندوتیژیەکانی و لەخۆشی دا هەڕەشەیە بۆ سەر ئەزموونەکانی ڕەخنەگرتن، لێرەوە سەیر ئەکەین هیچ جۆرە تەباییەك لەنێوان ڕۆشنبیریی و دەسەڵات دامەیسەر نابێت، بەڵام ئیشکالی گەورەی ئێمە ئەوەیە کە ڕۆشنبیری باو ڕۆشنبیرییەکی باڵا دەسنەو لەگەڵ هومەکانی دەسەڵات دا یەك ئەگرێتەوە. (126)
(بەختیار عەلی) دەڵێت، کێشەی ڕۆشنبیر و دەسەڵات لە کوردستاندا، لەیەکیٚ لەو لێکۆڵینەوانەدا کە لە ساڵی (1992) دا پێشکەشم کرد، باسم لە یەکیٚ لە ئیشکالیەتە گەورەکانی ناو دەسەڵاتی کوردی کرد، بەو مانایەیی کە دەسەڵاتی کوردی سروشتێکی هێندە سەرەتایی هەیە، دەتوانێت تەواو دەستبەرداری هەموو شێوەکانی مەعریفە بێت و بەو دیویشدا پێویستی بە ڕۆشنبیر نییە، دەسەڵاتی کورد هێندەی لەڕێگای چەکدا و میلیشیاکانەوە درێژە بە بوونی خۆی دەدات، شەرعیەتی خۆی لە هیچ سیستەمێکی فکرییەوە وەرناگرێت هەموو ڕۆشنبیرانی کورد بە یەك شەوبمرن، بە ئەندازەی گرتن و داخستنی

خاڵێکی گومرگ کار له دەسەڵاتی سیاسی کوردناکات، ئەوەش خۆی شاهیدی ئەوەیە که پێوەندی ڕۆشنبیرو دەسەلاٚت له دوونیای ئێمەدا هیچ کاتێك پەیوەندییەکی ئۆرگانی نیە، ئەم چەند ساڵەی دوای ڕۆژبەڕۆژ حەقیقەتی ئەو تێزە زیاتر دەسەلمێنێت. (127) لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆشنبیران ناتوانن بە بێ دەسەلاٚتی سیاسی لەهەر شوێن و قۆناغێکدا بووبن ببنە دەسەلاٚتێکی سەربەخۆ و بتوانن له گۆڕانکارییەکی بەرفراوان و سەرتاپاگیر له هەموو بوارەکاندا چێبکەن، بەڵکو ئەوەی گۆڕانکاریەکان چێدەکات، ئاڵوگۆڕە ئابوری و ڕامیاری و کۆمەلاٚیەتییەکانە، کە چەمکی نوێ و کەرەسەی نوێ و سەرچاوەی نوێ و هزری نوێ لەگەڵ خۆیدا بەرهەم دەهێنێت کە زەمینە بۆ ئاڵوگۆڕەمەزنەکان خۆشدەکات، ڕۆشنبیران دەبێ وەك شانەیەکی هەنگ بە هەماهەنگی و بەبەردەوام و بەبێ ڕاوەستان لەگەڵ دەسەلاٚتی سیاسیدا کاربکەن لەپێناو گۆڕینی ئەو بویەری کۆمەڵگا تێیدایە، تاکو بەرەو ڕەوشتێکی دیکەی باشترو پێشکەوتووتر و پەرەسەندووتر بە هەماهەنگی لەتەك سەرجەم داموو دەزگاکانی دیکە ڕۆڵی کاراو کاریگەر بگێڕن، کەواتە بەهەماهەنگی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلاٚتی سیاسی دەتوانرێت پرۆژەیەکی ڕۆشنبیری خەملیوو ببێتە ئەمری واقع و لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا ڕەنگ بداتەوە و کۆمەڵگا بەرەو بونیادێکی هاوچەرخ ئاڕاستە بکات. (128)

دەرکەوت کە هیچ کۆمەڵگایەك بێ ڕۆشنبیرو دەسەلاٚت نیە، و پەیوەندی نێوانیان دەشێ هاوکاری بێت یان دابڕانێکی گرژ، هەروەها دەشێ ململانێیەکی وێرانکەر یان ململانێیەکی داهێنەرانەبێت،...میژوو بەکۆن و نوێیەوە، پڕە لە هەموو ئەو شێوازانەی پێوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلاٚت.ڕەنگە مەبەستی سەرەکی ئێمەش لێرەدا هەوڵ بێ بۆ کەشکفرکردنی بونیادی ئەو پەیوەندیەیی کە لە کۆمەڵگەی کوردیدا، ڕۆشنبیر بە دەسەلاٚت و دەسەلاٚت بە ڕۆشنبیرەوە دەبەستێتەوە، لە بەشی مەیدانی ئەم باسەدا هەوڵدا دەین جۆرو شێوازی ئەو پەیوەندیە دیاری بکەین کە دواجار هاوکێشەی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەلاٚت پێکدێنێ، یانیش هەوڵدەدەین ئەو بنەمایە دەست نیشان بکەین کە ئەم دوو کایەیەپێکەوە دەبەستێتەوە.

دەروازەی دووەم(لایەنی مەیدانی)

بەشی چوارهەم (تەقەلاکان)

1- کۆمەڵگای لێکۆڵینەوەو نمونەی هەڵبژێردراو:

هەڵبژاردنی نموونە بە قۆناغێکی گرنگی پرۆسەی ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە دادەنرێت، کە دەرئەنجامی سەرکەوتن و هەرەس هێنانی لێکۆڵینەوەکەی لەسەر بەندە، نموونە واتە هەڵبژاردنی ڕێژەیەکی دیاری کراو لەشتێك یان دەرهێنانی ڕێژەیەکی دیاری کراوە لە تاکەکانی کۆمەڵگای لێوەکۆڵراوە، ئەم ڕێژە دیاری کراوە نوێنەرایەتی کۆمەڵگەکە دەکات بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکانی توێژەر.(129) نمونەش بەسروشتی خۆی جۆراوجۆرن وەك نمونەی سادە نمونەی ڕەمەکی و مەبەستی و ڕێکخراو...هتد.(130)

لەم لێکۆڵینەوەیەدا نمونەی ڕەمەکی (العشوائی) هەڵبژێردراوە کە کۆمەڵگەی ئەم لێکۆڵینەوەیە پێکدێت لە ناوەندی ڕۆشنبیری (چینی ڕۆشنبیر بە گشتی لەناو واقعی کۆمەڵگای کوردیدا) بەڵام بەنیسبەت نمونەی لێکۆڵینەوەکە (عینة البحث) لەبەرئەوەی قسەکردن لەسەررۆڵ و ئەرکی هەموو ڕۆشنبیران بە شێوەیەکی مەیدانی لە توانای ئەم لێۆکڵینەوەیەدا نیە، بۆیە لێرەدا پەنا براوەتە بەر نمونەیەك لە ڕۆشنبیران کە لە هەردوو شاری (هەولێر و سلێمانی) وەرگیراوە.

کە وەرگرتنی نمونە کە لەجۆری نمونەی قەبارە بچوکە(عینة صغیرة الحجم) کە پێکهاتووە لە (100) یەکە (مبحوث).(131)

2- میتۆدی لێکۆڵینەوەکە:

لەم لێکۆڵینەوەیەدا میتۆدی ڕوپێوی بەنمونە (المسح بالعینة) بەکارهاتووە، بۆڕاڤەکردنی زانیاریە بەدەست هاتووەکان، ئەمەش لە بارەئەوەی تاکو ئێستا هیچ جۆرە لێکۆڵینەوەیەك لە بارەی بابەتی(ڕۆڵی ڕۆشنبیر لە شەڕی ناوخۆدا) بەرچاو ناکەویٚ تاکو لە ڕووی مێژوویی و بەراورد کاری و ئەزموونکاری سودی لێوەربگرێت.

3- ئامرازەکانی لێکۆڵینەوەکە:

(1) فۆرمی ڕاپرسی (أستمارە الاستبیان):

فۆرمی ڕاپرسی بریتییە لەو بەڵگەنامەیەیی کە بەهۆی ئەمەوە زانیاری و شارەزای لەبارەی دیاردەی بابەتی لێکۆڵینەوەکە کۆدەکرێتەوە کە کۆمەڵێ پرسیاری گشتی و تایبەت بە بابەتی لێکۆڵینەوە لە خۆ دەگرێت.(132) کەرەستەی هەرەسەرەکی لەم لێکۆڵینەوەیە فۆرمی ڕاپرسییە بۆ کۆکردنەوەی زانیاریەکان ئەم فۆرمە (24) پرسیار لە خۆی دەگرێت کە هەندێك لە پرسیارەکان گشتیە، هەندێکی تریان تایبەتن بە بابەتی لێکۆڵینەوەکە، ئەم فۆرمە (100) دانەی لێ دابەشکراوە بەسەر نمونەی لێکۆڵینەوەکەدا، (10) دانەشی زیادکۆپی کراوە، ئەمەش لەبەرئەوەیە نەوەك ئەم فۆرمانە هەندێکیان نەگەڕێنەوەیان بە تەواوی پڕ نەکرێنەوە دانەیەك لەم فۆڕمە لە دواوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە هاوپێچ کراوە.

(2) چاوپێکەوتن (المقابلە):

(چاوپێکەوتن interview تەکنیکی پەیوەندی کەسی ئامادەبوونە، یاخود پەیوەندی تەلەفۆنیە لەنێوان توێژەریان پرسیارکەردا لەگەڵ ئەندامانی ئەو کۆمەڵگەیەی کە توێژنەوەی لەسەر دەکرێ، بە مەبەستی وەدەستهێنانی زانیاری پێویست لەبەرنامەی کاری توێژینەوەکەدا).(133)

لەم لێکۆڵینەوەیەدا شانبەشانی (فۆرمی ڕاپرسی، چاوپێکەوتنیش بەکارهاتووە بۆ ڕوون کردنەوەی مەبەستی پرسیارەکانی ناو فۆرمەکە، لەبەرئەوەی پرسیارەکان سەبارەت بە ڕۆشنبیر فرەڕەهەندە، وە هەندێك جاریش بۆ مەبەستی ڕوونکردنەوە لە ڕووی زمانەوە.

(3) بوارەکانی لێکۆڵینەوەکە:

1) **بواری مرۆیی:** ئەم لێکۆڵینەوەیە لە بواری مرۆییدا، ڕۆشنبیرانی گشتی نێو واقعی کۆمەڵگای کوردی دەگرێتەوە.

2) **بواری شوێنی:** هەردوو شاری هەولێرو سلێمانی، بواری شوێنی ئەم لێکۆڵینەوەیەن.

3) **بواری کاتی:** ئەم لێکۆڵینەوەیە بە هەردوو لایەنی تیۆری و مەیدانیەوە لە 2003/11/1 تا 2004/5/15 ئەنجامدانەکەی درێژەی کێشاوە.

(4) کەرەستە ئامارگیریەکان:

لەم لێکۆڵینەوەیەدا پێوەری ڕێژەی سەدی و ناوەندی (وسیط- MEDIATOR) و خشتەی سادەو خشتەی ئاوێتە- المرکب بۆ شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی زانیاریەکان بەکارهێنراوە.

یەکەم: پێوەری ڕێژەی سەدی:

(ڕێژەی سەدی= بەش/هەموو× 100) (134)

دووەم: یاسایی نێوەندی ژمێرەیی:

(س= مجت×م/مجت) (135)

بەشی پێنجەم

یەکەم: خستنەڕوی زانیارییەکان و شیکردنەوەیان:

(لێرەدا بە پێی توانا هەوڵدەدرێ لەگەڵ خستنەڕووی ڕێژە و چۆنێتی و چەندێتی زانیاریەکان(بەشێوەی خشتە و بەشێوەی نوسینیش ڕوونبکرێتەوەو پاشان شیکارو ڕاڤە بکرێت.)

زانیارییە گشتیەکان:

1.رەگەز:

خشتەی ژمارە (1)

نمونەی لێکۆڵینەوە کە بەپێ ی ڕەگەز دەردەخات

ڕەگەز	نێر		مێ		کۆ	
ناوی شار	ژمارە	٪	ژمارە	٪	ژمارە	٪
هەولێر	35	٪35	15	٪15	50	٪50
سلێمانی	35	٪35	15	٪15	50	٪50
کۆ	70	٪70	30	٪30	٪50	٪100

لە خشتەی ژمارە (1) دا:

بۆمان دەردەکەوێت کە نموونەی لێکۆڵینەوەکەلە(100)کەس پێکهاتووە, (70)نێر بەڕێژەی(٪70) بەرامبەر, (30) مێ بەرێژەی لە (٪30), ئەم خشتەیە بۆمان ڕوون دەکاتەوە کە بەهۆی داخراوی کۆمەڵگای ئێمە و بوونی سانسۆری کۆمەلأیەتی.ڕێژەیەکی کەمتر لەڕەگەزی (مێ) داخل بەکایە جیا جیاکانی رۆشنبیری بوون, ئەگەر بەراووردیان بکەین بەرەگەزی(نێر) هەرئەوەش وای کردووە کە ڕەیژەیەکی کەم لە رەگەزی مێ بەشداری لە لێکۆڵێینەوەکەی ئێمە دا بکەن .

2.تەمەن :

خشتەی ژمارە (2) تەمەنی لێکۆڵراوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە

تەمەن بەساڵ	ژمارە	ڕێژەی سەددی
23-20	29	٪29
37-24	32	٪32
31-28	25	٪25
35-32	14	٪14
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (2)دا:
بۆمان دەردەوکەوێت ,کەزیاترین ڕێژەی بەشداربوو, لەرووی تەمەنەوە دەکەوێتە نێوان (27.24)ساڵ , ئەمەش لەبەرئەوەی ڕێژیەکی زۆر لەوانەی بەشداری پڕکردنەوەی فۆرمەکانیان کردووە، خاوەن بڕوانامەی زانکۆ و پەیمانگاکانن، کە ئەم چینە لە ناوەندی ڕۆشنبیری گشتی دا جێی بایەخن.. لەم خشتەیەی خوارەوەدا دیارە کە (نێوەندی) ژمێرەی تێکڕای تەمەن بەشدار بوان نزیکەی (26.315) بیست و شەش ساڵە.

3. شوێن نیشتەجێ بوون:

خشتەی ژمارە (3)

شوێنی نیشتەجێ بوونی نمونەی لێکۆڵراوە ڕوون دەکاتەوە

شوێنی نیشتەجێبوون	ژمارە	ڕێژەی سەددی
پارێزگا	100	٪100
قەزا	هیچ	سفر٪
ناحیە	هیچ	سفر٪
کۆ	100	٪100

لەخشتەی ژمارە (3) دا:

دەردەکەوێت تەواوی ئەو ڕێژەیەی کە وەرگیراوە، بۆ نمونەی لێکۆڵینەوەکە، سەر بەهەردوو پارێزگای هەولێر و سلێمانین، یانیش شوێنی نیشتەجێ بوونیان پارێزگایە، لەڕاستی داهەڵبژاردنی هەردوو پارێزگای هەولێر و سلێمانی مەبەستداربوو, ئەم دووشوێنە هەریەکەیان هێزێك لەهێزە بەشەڕ هاتووەکان حکومیان دەکرد.

4. باری خێزانی:

خشتەی ژمارە (4)

باری خێزانی نمونە کە دەردەخات

باری خێزانی	ژمارە	ڕێژەی سەددی
ڕەبەن	67	٪67
خێزاندار	33	٪33
کۆ	100	٪100

لەخشتەی ژمارە (4) دا:

باری کۆمەڵایەتی و خێزانی بەشداربوان دەردەخات ڕوون دەبێتەوە کە ڕێژەی زۆری بەشداربووان کە دەکاتە(67) کە بە ڕێژەی (٪67) ڕەبەنن واتە (زگوردین) و نەچونە تەناو پەیوەندی هاوسەرێتییەوە، ئەمەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەمەنەی کە هەیانە، بەشێکی تریشی دەگەڕێتەوە بۆ باری ئابوری تاکەکان، تەنها بەڕێژەی (33) کەس کە دەکاتە (٪33) لە پەیوەندی هاوسەری دان.

5. باری گوزەران:

خشتەی ژمارە (5)

باری گوزەران و ئاستی بژێوی نمونەکە دەردەخات.

باری گوزەران	ژمارە	ڕێژەی سەددی
باش	31	٪31
مامناوەند	60	٪60
خراپ	9	٪9
کۆ	100	٪100

خشتەی ژمارە (5):

دەری دەخات کە ئاستی بژێوی و گوزەرانی تاکە بەشداربووەکان لەم لێکۆڵینەوەیەدا، بەم شێوەیەی نیشان دراوە، ڕێژەی لە (60٪) ئاستی بژێویان مامناوەندە، پاشتر ڕێژەی (31٪) دەڵێن باری گوزەرانمان باشە، بە تەنها(9٪) لەبەشداربوان دانی بەوەدا ناوە کە بڵێت باری گەزەرانم باش نیە.

6. ئاستی خوێندەواری:

خشتەی ژمارە (6)

ئاستی خوێندنی تاکەکانی لێکۆڵراوە دەردەخات.

ئاستی خوێندن	ژمارە	ڕێژەی سەددی
قوتابی پەیمانگا	13	٪13
دەرچووی پەیمانگا	23	٪23
قوتابی زانکۆ	29	٪29
دەرچووی زانکۆ	28	٪28
زانکۆ بەرەوسەر	7	٪7
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (6) دا:

کە ئاستی خوێندنی، تاکەکانی لێکۆڵینەوە کە دەردەخات، ڕێژە ئەوانەی لە پەیمانگا دەخوێنن ڕوون دەکاتەوە بە (13٪ی)کەس، بەڵام ڕێژەی دەرچوانی پەیمانگا (23٪) کەس، هەروەها ئەوانەی لە خوێندنی زانکۆ بەردەوامن ڕێژەیان (29٪)یە، دەرچوانی زانکۆش خاوەن بڕوانامە بەکالۆریۆس ڕێژەیان (28٪)ە، ئەوانەی لە زانکۆ بەرەو سەرن و بەردەوامن لە خوێندن، ڕێژەیان (7٪) کەسە، بۆیەش بۆ وەرگرتن و کۆکردنەوەی زانیاریەکان پشت بەستراوە بەم شەریحانە، چونکە خاوەن عەقڵێکی کامڵن و دەتوانن بۆچوونەکانیان وەك ڕۆشنبیر کە ئێستا و ئایندەی ڕۆشنبیریان لەدەست دایە، بخەنەڕوو، ئەم بۆچوونانەش بەهێند وەربگیرێ.

زانیاری تایبەت بە لێکۆڵینەوەکە :

خشتەی ژمارە (7)

خەمی ڕۆشنبیران بۆ درێژە نەکێشانی شەڕی ناوخۆ ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە5	ڕێژەی سەددی
بەڵێ	31	٪31
نەخێر	69	٪69
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (7)دا:

بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە ڕێژەی زۆری بەشداربووان کە دەکاتە(٪69) پێیان وایە ڕۆشنبیران لە خەی درێژەنەکێشانی شەڕی ناوخۆدا نەبوون، ئەم ڕێژەیە هۆی خەم ساردی ڕۆشنبیران دەگێڕنەوە بۆ ئەم هۆکارانەی لای خوارەوە، کە هەوڵ دەدەین بەڕێژەوە بیخەینە ڕوو.

(14) کەس لەو (69) کەسە، ئەم خەمساردیە دەگەڕێتەوە بۆ لاوازی هەستی نەتەوەیی (29) کەس لەو (69) کەسە، پێیان وایە ڕۆشنبیران بەهۆی لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی تایبەت، لە خەمی ئەو شەڕەو درێژە نەکێشانی دانەبوون.(6) کەس لەو (69) کەسە، دەڵێن، ڕۆشنبیران بێ باك بوون بۆیە گوێیان نەدا بەشەڕی ناوخۆ، لە خەمی درێژە نەکێشانی دانەبوون.(13) کەس لەو (69) کەسە، هۆکارەکە دەگێڕنەوە بۆ ترسی ڕۆشنبیران لە دەسەڵات. (7) کەس لەو (69) کەسە، پێیان وایە هەموو هۆکارەکانی پێشتر کەم بۆ زۆر کاریگەریان هەبووە.بەپێی ئەم شیکردنەوەیە دەردەکەوێت بەپێی بۆچوونی زۆرترین بەشداربوو کە(ڕۆشنبیران و ڕۆحیەتی بەرژەوەندی خوازیان)،وای کردووە لە ئاست شەڕی ناوخۆ خەمساردبن,بەڵام تەنها (٪31) پێی وایە ڕۆشنبیران لە خەمی درێژە نەکێشانی شەڕی ناوخۆدا بوون.

(خشتەی ژمارە 8)

هەڵوێستی دەستەجەمعی و ڕەخنەگرانەی ڕۆشنبیران لەبەرامبەر شەڕی ناوخۆدا ڕوون دەکاتەوە.

ڕێژەی سەددی	ژمارە	وەڵامەکان
٪3	3	زۆر
٪35	35	کەم
٪62	62	هیچ
٪100	100	کۆ

له خشتەی ژمارە (8) دا:

دەردەکەوێت، کە لە (٪62)ی ئەوانەی بەشداربوون ڕایان وایە، ڕۆشنبیران لە فەترەی شەڕی ناوخۆدا خاوەن هەڵوێستێکی دەستەجەمعی و ڕەخنەگرانە نەبوون بەڕێژەی (٪35)پێیان وایە بەشێوەیەکی کەم ڕۆشنبیران توانیان خاوەن هەڵوێستێکی دەستەجەمعی و ڕەخنەگرانە بن، تەنها لە (٪3)ی بەشداربوان دەڵێن زۆر خاوەن هەڵوێست بوون، هەڵوێستی ڕەخنەگرانە.لێرەشدا بە لەبەر چاوگرتنی ئەو ڕێژە زۆرەی کە دەڵێت: ڕۆشنبیران لەماوەی شەری ناوخۆدا خاوەن هەڵوێستی دەستەجەمعی و ڕەخنەگرانە نەبوون، دەتوانین بڵێین هۆی نەبوونی ڕۆڵی ئاکتیڤ و کاریگەر دەگەڕێتەوە بۆ لەدەست دانی ئەم ڕۆحیەتە کە ڕۆشنبیران هاوهەڵوێست دەکات لەبەرامبەر قەیرانەکاندا.

خشتەی ژمارە (9)

ڕێژەی بەشداربوونی ڕۆشنبیران لە شەڕی ناوخۆدا ڕوون دەکاتەوە.

ڕێژەی سەددی	ژمارە	وەڵامەکان
٪91	91	بەڵێ
٪9	9	نەخێر
٪100	100	کۆ

خشتەی ژمارە (9):

ڕێژەی بەشداربوونی ڕۆشنبیران لەشەڕی ناوخۆدا دەردەخات، لە (91٪) لەبەشداربووان دەڵێن (بەڵێ)، ڕۆشنبیران بەشداری شەڕی ناوخۆیان کردووە هەر ئەم ڕێژەیە واتە (91٪) جۆرو شێوازی بەشداربوونەکەمان بۆ دەست نیشان دەکەن بەم ڕێژانە:ڕێژەی (73) کەس لەو (91) کەسە دەڵێن بەشداری ڕۆشنبیران بەشداریەکی (سلبی) بووە.بەتەنها (18) کەس لەو (91) کەسە دەڵێن بەشداری ڕۆشنبیران بەشداریەکی (ئیجابی) بووە.لێرەشەوە دەردەکەوێت ، ڕۆشنبیران نەك هەر لە خەمی درێژە نەکێشانی شەڕی ناوخۆدا نەبوون، بەڵکو لە درێژ بوونەوەو تین سەندنی شەڕەکەدا کەم تەرحەم نەبوون و پشکێکی باشیان هەبوو.

خشتەی ژمارە (10)

توانای ڕۆشنبیران بۆ لێك نزیك کردنەوەی باڵە ناکۆکەکانی شەڕی ناوخۆ ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	6	٪6
کەم	45	٪45
هیچ	49	٪49
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (10) دا:

ڕوون دەبێتەوە کە لە (49٪)ی بەشداربووان، پێیان وایە ڕۆشنبیران بە هیچ شێوەیەك نەیان توانی باڵە ناکۆك و بەشەرهاتووەکانی شەڕی ناوخۆ لە یەکتر نزیك بخەنەوە، لە (45٪) دەڵێن ڕۆشنبیران(کەم) ڕۆڵیان هەبووە لەم ڕوەوە، بەتەنها لە (6٪) کەس دەڵێن ڕۆشنبیران توانیان باڵە ناکۆکەکانی شەڕی ناوخۆلێك نزیك بخەنەوە..دیارە بە پێی ئەم ڕونکردنەوەیە و ڕونکردنەوەکانی پێشوو، بەو حوکمەی ڕۆشنبیران بەشداری سلبیان هەبوو لە شەڕی ناوخۆدا نەك باڵە ناکۆکەکانیان پێ لە یەکتر نزیك نەخرایەوە بەڵکو پیشکیان لە لێك دورخستنەوەی ئەم باڵەناکۆکانەدا هەبوو.

خشتەی ژمارە (11)

پەرت بوونی ڕۆشنبیران بە هۆی شەڕی ناوخۆوە بەسەرکایە جیاوازەکاندا ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
بەڵێ	92	٪92
نەخێر	8	٪8
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (11)دا:

دەرکەوێت لە (92٪)ی بەشداربوان پێیان وایە (بەڵێ) شەڕی ناوخۆ بووە هۆی پەرت کردنی ڕۆشنبیران بەسەرکایە جیاجیاکاندا، تەنها لە (8٪)ی ئاماژەیان بەوە داوە کە (نەخێر) شەڕی ناوخۆ نەیتوانی ڕۆشنبیران بەسەرکایە جیاجیاکاندا پەرش بکات, بەلەبەرچاوگرتنی ڕێژەی (92٪)ی بەشداربووان و چونیان لەم بارەیەوە دەگەینە ئەوەی کە (بەڵێ) ئەوە شەڕی ناوخۆ بوو توانی ڕۆشنبیران پەرت بکات نەك ئەوە ڕۆشنبیران بوون شەڕی ناوخۆیان لاواز کرد و باڵەناکۆکەکانیان کۆکردەوە..ئەم پەرت بوونەش هەروەك لە پێشتریشدا ئاماژەمان پێدا لەو ێوە سەرچاوە دەگرێت کە ڕۆشنبیران بەرژەوەندی تایبەتیان خستبووە پێش بەرژەوەندی گشتی.

خشتەی ژمارە (12)

تواناى ڕۆشنبیران بۆ گۆڕینی ئاڕاستەی شەڕی ناوخۆ دەردەخات:

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	10	٪10
کەم	42	٪42
هیچ	48	٪48
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (12)دا:

تواناى ڕۆشنبیران لە گۆڕینی ئاڕاستەی شەڕی ناوخۆ و شێوازی دیکەی شەڕ لەنێو ئۆرگانە جیاجیاکاندا ڕوون دەکاتەوە..لە (48٪) لە بەشداربوان پێیان وایە کە ڕۆشنبیران هیچ نەیان توانی ئاڕاستەی شەڕەکان بگۆڕن، لە (42٪) دەڵێن (کەم) بەتەنها لە (10٪) دەڵێن ڕۆشنبیران (زۆر) توانیان ئاڕاستەی شەڕەکان بگۆڕن..لەم ڕووەوە دەردەکەوێت کە ڕۆشنبیران لە ئاست گۆڕینی شەڕەکاندا بێ توانا بوون و نەیان توانی ئاڕاسەی شەڕەکان بگۆڕن، بە شێوەیەك لە شەڕی چەك و ململانێی میلیشایی بگوێزنەوە بۆ نێو ئۆرگان و کایەکانی دیکەی ململانێ.

خشتەی ژمارە (13)

ڕۆڵی سلبی ڕاگەیاندن ڕوون دەکاتەوە لەماوەی شەڕی ناوخۆدا.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
بەڵێ	94	٪94
نەخێر	6	٪6
کۆ	100	٪100

له خشتەی ژمارە (13) دا:

دەردەکەوێت کە (94٪)ی بەشداربوان دەڵێن (بەڵێ) ڕاگەیاندن ڕۆڵی سلبی هەبووە لەماوەی شەڕی ناوخۆدا، هەرخودی ئەم (94٪)ە، ئاماژە بەوە دەدەن کە ئایا گوتاری ڕۆشنبیران چەند توانیویەتی ڕۆڵی سلبی ڕاگەیاندن لاواز بکات، لێرەوە لەو (94٪) ە..(46٪) کەس دەڵێن ڕۆشنبیران و گوتاری ڕۆشنبیران بە (هیچ) شێوەیەك نەیتوانی ڕاگەیاندن بەدیووە سلبیەکەیدا لاواز بکات، (32٪) کەس لەو (94٪)ە دەڵێن گوتاری ڕۆشنبیران کاریگەری هەبوو لەم ڕووەوە بەڵام (کەم)، هەرچی ئەوانەی پێیان وایە ڕۆشنبیران کاریگەری (زۆریان) هەبووە لە لاوازکردنی ڕۆڵی سلبی راگەیاندن تەنها (16٪) کەس لەو (94٪) کەسە..بەڵام لە (6٪) کەس لە بەشداربوان دەڵێن ڕاگەیاندن بەشداری شەڕی ناوخۆی نەکرد و ڕۆڵی سلبی نەبوو..لێرەشەوە بەو حوکمەی ڕاگەیاندن لەلایەن حیزبەکانەوە قۆرغ کرابوون بوو بوونە پانتاییەکی باش بۆ گوزارشت کردن لە هەڵوێستی حیزبەکان، هاوکات لاوازی ڕۆشنبیران دەردەخات لە لاوازکردنی ڕاگەیاندن بە بارە سلبییەکەیدا ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ڕۆشنبیران بەشێکی زۆریان خۆیان ڕاگەیاندنی حیزبەکانیان دەبرد بەڕێووە، بەهۆی پەرت بوونیان بەسەریاندا،

خشتەی ژمارە (14)

توانای ڕاگەیاندنی حیزب دەردەخات لە توانەوەی ڕۆشنبیران لە خۆیدا.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	72	72٪
کەم	21	21٪
هیچ	7	7٪
کۆ	100	100٪

له خشتەی ژمارە (14) دا:

ڕێژەی ئەو بۆچونانەمان بۆ دەردەکەوێت، کە سەبارەت بە توانای ڕاگەیاندن و توانەوەی ڕۆشنبیران لە خۆیدا، وەڵامیان داوەتەوە، لە (72٪) لەوانە دەڵێن ڕاگەیاندن (زۆر) بەتوانا بوو لە توانەوەی رۆشنبیران لە خۆیدا، بەڵام لە (21٪) لە بەشداربووان ڕایان وایە توانایی ڕاگەیاندن لەم ڕووەوە (کەم) بووە، هەرچی ئەوانەی پێیان وایە راگەیاندن ڕۆڵێکی نەبووە لەم ڕووەوە، ڕێژەیان تەنها (7٪)ە لە بەشداربوان..دەردەکەوێت کە زۆرترین ڕێژە ئاماژە بەوە دەدەن، کە ڕۆشنبیران بەهۆی لاوازیان هاوکات ڕاگەیاندن بەهۆی بە هێزی توانیویەتی ڕۆشنبیران لەخۆیدا بتوێنێتەوە، توانەوەیەك کە بەرژەوەندی حیزبی لە بەرژەوەندی نەتەوە زیاتر لەبەر چاوبێت، و خاوەن ڕوئیاو دوونیابینی تایبەت بە حیزب بن..

خشتەی ژمارە (15)

ئیدانەکردنی شەڕی ناوخۆ و قسەگوتنی هەندێك لە ڕۆشنبیران بە حیزب ڕوون دەکاتەوە، کە ئایا ئەوە خزمەتی بەحیزبەکان کردووە یان نا.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	72	٪72
کەم	21	٪21
هیچ	7	٪7
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (15) دا:

ئەو ڕێژانە دەردەکەوێ کە وەڵامی ئەو پرسیارەیان داوەتەوە, کەدەڵێت ئایا ئیدانەکردنی شەڕی ناوخۆ و قسەگوتنی هەندێك لە ڕۆشنبیران بە حیزب، خزمەتی بە بەرژەوەندی حیزب کردووە یان نا..ڕێژە لە (44٪) دەڵێن (کەم) ڕێژەی (42٪) دەڵێن (زۆر) بەڵام ڕێژەی لە (14٪) دەڵێن (هیچ)..ئەمەش دەری دەخات کە بە لێ کەم بۆ زۆر ئەم شێوازە لە قسەکردن و ئیدانەکردنی شەڕی ناوخۆ کە هیچ هەوڵێکی جدی و عەمەلی لەگەڵ دانەبوو خزمەتی بەحیزبەکان کرد..دەردەکەوێت یەکێك لە ئیشکالەکانی ڕۆشنبیری ئێمە ئەوەیە کە نەیتوانیوە گوتاری خۆی جیابکاتەوە لەو گوتارە سادەیەیی کە هەیە، چونکە گوتاری ڕۆشنبیری ئەوەندەی دەبێ کاری دیراسە و لێکۆڵینەوەو گەڕان بێت بەدوای ئەو عەقڵەدا کە خوڵقێنەری قەیرانەکانن بەقەد ئەوە بریتیە نیە لەوەی کە بەزمانی سادەیی خەڵك بڵێ ئەمە چاکەو ئەمە خراپە.

خشتەی ژمارە (16)

شەڕێ نێوان ڕۆشنبیرانی دەرەوەی حیزب لەگەڵ ڕۆشنبیرانی ناو حیزب ڕوون دەکاتەوە, کە ئایائەم شەڕە لە هەڵوێستی ڕۆشنبیرانی دەرەوەی حیزب بووە بەرامبەر شەڕی ناوخۆ.

وەڵامەکان نەخێر	ژمارە 59	ڕێژەی سەددی ٪59
بەڵێ کۆ	1401 0	٪1401 0

لە خشتەی ژمارە (16)دا:

لە (59٪) بەشداربووان دەڵێن ئەم شەڕە لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە بەهۆی بوونی ئینتمای جیاجیاو یەکترقبوڵ نەکردن، نەك هەر لەسەر ئاستی کایەیی سیاسی دابەڵکو لەسەر ئاستی کایە ڕۆشنبیریەکانیشدا ڕۆشنبیران یەکتر قبوڵ ناکەن و دواجار شەڕ لەنێوانیاندا ڕوودەدات (دیارە مەبەستمان لەم شەڕەنووسینە),بەڵام (41٪) لە بەشداربووان ئاماژە دەدەن کە بەڵێ هەڵوێستی ڕۆشنبیرانی دەرەوەی حیزب لە ڕێگەی شەڕیان لەگەڵ ڕۆشنبیرانی ناو حیزب، لە هەڵوێستیان بوو لەبەرامبەر شەڕی ناوخۆدا.

خشتەی ژمارە (17)

ڕۆڵی ڕۆشنبیران ڕوون دەکاتەوە لەگەشەدان بەڕەوتی دیموکراسی لەماوەی شەڕی ناوخۆدا.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	10	٪10
کەم	74	٪74
هیچ	16	٪16
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (17) دا:

لە (74٪) لە بەشداربوان دەڵێن ڕۆشنبیران (کەم) ڕۆڵیان هەبوو لە گەشدان بە ڕەوتی دیموکراسی لە کۆمەڵگادا، بەڵام لە (16٪) دەڵێن ڕۆشنبیران (هیچ) گەشەیەکیان بەم ڕەوتەنەدا لەم ماوەیەدا، بەڵام تەنها لە (10٪) دەڵێن ڕۆشنبیران (زۆر) گەشەیان بەڕەوتی دیموکراسی داوە لە کۆمەڵگادا لەماوەی شەڕی ناوخۆدا..دەردەکەوێت کە لەم ڕوەشەوە کە گەشەدانە بەڕەوتی دیموکراسی لەکۆمەڵگادا ڕۆشنبیران رۆڵیان کەم بووە.

خشتەی ژمارە (18)

ئاستی پێویستی جددی دەسەڵاتی سیاسی کورد بەڕۆشنبیران ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
کۆ	100	٪100
بوونەدەنگی حیزب لەشەڕی ناوخۆ	75	٪75
پڕۆژەی مەعریفی بۆ گۆڕان پێشکەش بکەن	سفر	سفر٪
دەسەڵات پێویستی جددی بەرۆشنبیران نەبوو	25	٪25

لە خشتەی ژمارە (18) دا:

کە ئاستی پێویستی جددی دەسەڵاتی سیاسی بەڕۆشنبیران ڕوون دەکاتەوە..لە (75٪) دەڵێن (بەڵێ)دەسەڵاتی سیاسی پێویستی جددی بەڕۆشنبیران هەبووە، هەرهەمان ڕێژە جۆری پێویستە کە دیاری دەکەن هەمان ڕێژە واتە (75٪) دەڵێن پێویستی دەسەڵاتی سیاسی بە ڕۆشنبیران بۆ ئەوە بووە، کە ڕۆشنبیران ببنە دەنگی حیزب لە شەڕی ناوخۆدا، لە (سفر٪) دەڵێن ئەم پێویستیە بۆ ئەوە بووە کە ببێتە پێشکەش کەری پڕۆژەی مەعریفی بۆ گۆڕانی کۆمەڵگا..کەواتە هەمیشە دەسەڵاتی سیاسی کورد پێویستی ئەوەی بە ڕۆشنبیر هەبووە کە ببێتە دەنگی ئەو لە پێناو گەیشتن بە ئامانج و ویستەکانی..بەڵام لە (25٪) لە بەشداربوان دەڵێن (نەخێر) دەسەڵاتی سیاسی پێویستی جددی بە ڕۆشنبیران نەبووە.

خشتەی ژمارە (19)

ئاستی هاوڕەوتی نێوان ڕۆشنبیران لەگەڵ دەسەڵات دەردەخات

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
لەڕاگەیاندن و درێژەدان بەشەڕی ناوخۆ	35	٪35
لەکاری ڕێکخراوەیدا	11	٪11
لەبێدەنگیان لەبەرامبەر	45	٪45
هی تر....	9	٪9
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (19) دا:

ئەو ئاستانەمان لاڕون دەبێتەوە کە تیایدا ڕۆشنبیر لەگەڵ دەسەڵات دا تیایدا هاوڕەت بوون..لێرەوە لە (45٪) دەڵێن ئەم هاوڕەوتییە لە بێدەنگیان بەرامبەر دەرئەنجامەکانی شەڕی ناوخۆدا خۆی دەبینێتەوە..لە (35٪) دەڵێن لەناو ڕاگەیاندن و درێژەدان بە شەڕی ناوخۆدا. لە (11٪) لەکاری ڕێکخراوەیدا ئەم هاوڕەوتیە بەدی دەکەن..لە (9٪) ئاستی ئەم هاوڕەوتیە دەگێڕنەوە بۆ هۆکاری تری کە زۆریان تائکید لەسەر هەموو ئەوانەی سەرەوە پێکەوە دەکەنەوە.

خشتەی ژمارە (20)

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
بەڵێ	40	٪40
نەخێر	60	٪60
کۆ	100	٪100

ڕوونی دەکاتەوە ئایا دەسەڵاتی عەقڵیان بووە کە حیزبەکان

ڕۆشنبیران کە دروشمی بەرزکردۆتەوە، لەبەر ئەوە هێزێکی ناعەقڵانی

جڵەوی کردوون.

لەخشتەی ژمارە (20)دا:

ڕوون دەبێتەوە ئەوانەی دەڵێن (نەخێر) بەرزکردنەوەی دروشمی دەسەڵاتی عەقڵ کە لە لایەن ڕۆشنبیان بەو مانایەنەبووە کە حیزبەکان هێزێکی ناعەقلانی جڵەوی کردوون ڕێژەیان لە (60٪)ە، بەڵام ڕێژەی لە (40٪) دەڵێن، کە بەڵێ بەرزکردنەوەی دروشمی دەسەڵاتی عەقڵ لە لایەن ڕۆشنبیران بۆ ئەم مەبستە بووە.

خشتەی ژمارە (21)

کاریگەری دەنگی ڕۆشنبیران لەماوەی شەڕی ناوخۆدا بە ئاڕاستە ئیجا بیەکەیدا ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	7	٪7
کەم	30	٪30
هیچ	63	٪63
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (21) دا:

ئەو ڕێژانە دەردەکەوێ، کە ئاماژە بەکاریگەری ئیجابی دەنگی ڕۆشنبیر دەدەن لەماوەی شەڕی ناوخۆدا، ڕێژەی (63٪) دەڵێن کاریگەری هەبووە، لە(30٪) دەڵێن کاریگەری هەبوو, بەڵام بەڕێژەیەکی (کەم) هەرچی ئەوانەی کە دەڵێن دەنگی ڕۆشنبیران بەدیووە ئیجابیەکەیدا کاریگەر بووە ڕێژەیان (7٪) کەسە..لێرەوە دەردەکەوێت ئەگەر ڕۆشنبیران هەڵوێستی ئیجابیشیان هەبووبێ دژی شەڕی ناوخۆ، بەهۆی پەرت بوونیان بەسەرکایە جیاجیاکاندا و نەبوونی یەك دەنگی کاریگەریەکی ئەوتۆیان نەبووە، لەگەڵ ئەوەشدا دەردەکەوێت کە دەسەڵات گوێی لە ڕۆشنبیران نەگرتووەو حسابێکی ئەو تۆی بۆ نەکردوون لە دەرەوەی بەرژەوەندیەکانی خۆی.

خشتەی ژمارە (22)

شەعریەت وەرگرتنی ڕۆشنبیران لە ڕێگەی شەڕی ناوخۆوە ڕوون دەکاتەوە.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	33	٪33
کەم	56	٪56
هیچ	11	٪11
کۆ	100	٪100

لەخشتەی ژمارە (22) دا:

ڕوون دەبێتەوە کە ئایا شەڕی ناوخۆ دۆخێکی لەباربوو، بۆ ئەوەی ڕۆشنبیران بتوانن شەرعیەتی خۆیانی لێوە وەربگرن..لە (٪56) پێیان وایە ڕۆشنبیران توانیویەتی شەعریەتی خۆی لە شەڕی ناوخۆ بەڕێژەیەکی(کەم) بەدەست بهێنن، هاوکات (٪33) لەبەشداربووان پێیان وایە ڕۆشنبیران توانیان شەرعیەت بۆ خۆیان بەدەست بهێنن بەڕێژەیەکی (زۆر). تەنها(٪11) لەبەشداربوان دەڵێن ڕۆشنبیران هیچ شەرعیەتێکیان بەدەست نەهێنا لەشەڕی ناوخۆدا..ڕێژەی زۆر ئاماژە بەوە دەکەن کە (کەم بۆ زۆر) ڕۆشنبیران توانیان بەسود وەرگرتن لە شەڕی ناوخۆ وەك دۆخێك شەرعیەت بۆ خۆیان وەرگرن. دەگەینەوە هەمان دەرئەنجام پێویسیتی دەسەڵات بە ڕۆشنبیران لە فەترەی شەڕی ناوخۆدا وایکرد ڕۆشنبیران لەم ڕێگەیەوە شەرعیەت وەربگرن،و ببنە دەنگی دیارو بەرچاو لەو ماوەیەدا هەڵبەت بەدیووەنێگەتیڤەکەیدا.

خشتەی ژمارە (23)

گۆڕینی شوناسی ڕۆشنبیر دەردەخات لەبەر ئەنجامی پێکەوە بەستنەوەی دەسەڵات لەگەڵ ئەو دەنگانەی لەناو ڕاگەیاندنی حیزب لە خزمەتی حیزب دابوون.

وەڵامەکان	ژمارە	ڕێژەی سەددی
زۆر	67	٪67
کەم	26	٪26
هیچ	7	٪7
کۆ	100	٪100

لە خشتەی ژمارە (23) دا:

ئەو گۆڕانە دەبینین لەبەسەر شوناسی ڕۆشنبیراندا هات لە بەرئەنجامی پێکەوەبەستنەوەی دەسەڵات لەگەڵ ئەو دەنگانەی لەناو ڕاگەیاندی حیزب لە خزمەتی حیزبدا بوون..ڕێژەی (٪67) دەڵێن (بەڵێ) شوناسی ڕۆشنبیر بەهۆی ئەم پێکبەستنەوەیەوە گۆڕانی بەسەردا هات، لە (٪26)ی بەشداربوان ئەم

پێکبەستنەوەیە بە هۆکارێك دادەنێن لە گۆڕینی شوناسی ڕۆشنبیردا بەڵام (کەم) هەرچی ئەو بەشدارانەی کە دەڵێن (هیچ) گۆڕانێك لەم بەرئەنجامەدا بەسەرشوناسی ڕۆشنبیردا نەهات.
لێرەوە دەردەکەوێت ئەگەر ڕەئی زۆرینە وەربگرین، بەلەبەرچاوگرتنی ئەم ڕێژە زۆرە دەگەینە ئەوەی کە بەڵی لەبەرئەنجامی پێك بەستنەوەی دەسەڵات لەگەڵ ئەو دەنگانەی لەناو ڕاگەیاندنی حیزب لەخزمەتی حیزبدا بوون بۆتە هۆی گۆڕانی شوناسی ڕۆشنبیران کەم بۆ زۆر.

خشتەی ژمارە (24)

هۆی وەستانی شەڕی ناوخۆ ڕوون دەکاتەوە.

ڕێژەی سەددی	ژمارە	وەڵامەکان
٪2	2	ڕۆڵی ڕۆشنبیران
٪6	6	ڕۆڵی دەسەڵات
٪89	89	ئەمری واقع
٪3	3	هی تر....
٪100	100	کۆ

لە خشتەی ژمارە (24) دا:
ئەو هۆکارانەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە لە پشت وەستانی شەڕی ناوخۆوە تەواجودیان هەبووە، لە (٪89) بەشداربوان پێیان وایە کە شەڕی ناوخۆ بە (ئەمری واقع) وەستا، لە (٪6) دەڵێن دەوری دەسەڵات وای کرد شەڕی ناوخۆ بووەستێ, ڕێژەی لە (٪3) ئاماژە بە هۆکاری تر دەکەن وەك (بونی فشاری دەرەکی) بۆ سەر باڵە ناکۆکەکان بووە هۆی وەستانی شەڕەکە، تەنها (٪2) لەبەشداربووان پێی وایە ڕۆشنبیران و ڕۆڵیان وایکرد ئەم شەرە بوەستێ..لێرەوە دەردەکەوێت ئەگەر (ئەمری واقع) نەبایە، هەرگیز نەدەکرا چاوەڕوانی وەستانی شەڕی ناو خۆ بکرێ هاوکات دەریش دەکەوێت ڕۆشنبیران هیچ ڕۆڵێکیان لەوەستانی ئەم شەڕەدا وەکو پێویست نەبووە.

دووەم:ئەنجامیگیری:

لەم لێکۆڵینەوەیەدا کە بەشێوەیەکی تیۆری– مەیدانی بە ئەنجامی گەیەندراوە، ئیستنتاجمان کرد، کە ڕۆشنبیرانی ئێمە ڕۆڵیان هەبووە لەشەڕی ناوخۆدا، بەڵام پەرسیار ئەوەیە ئایا ڕۆڵی ڕۆشنبیران بە چ ئاڕاستەیەك بووە، لە ئەنجامی شرۆڤەکردنی ئەو زانیاریانەی بەدەستمان هێناوە، گەیشتینە ئەو دەرئەنجامەی کە ئەو ڕۆڵەی ڕۆشنبیران لەماوەی شەڕی ناوخۆدا گێڕیان ڕۆڵێکی سلبی بوو، دیارە کە دەڵێین ڕۆشنبیر بە پێی مەفهومی گرامشی لەم چینە دەدوێین...دەرکەوت ڕۆشنبیران لەکۆمەڵگای ئێمەدا

خاوەن هەڵوێستی ڕەخنەگرانەو دەستەجەمعی نین، پەرت بوونیان بەسەر حیزب و کایە جیاجیاکاندا و توانەوەیان لەناو بۆتەی ڕاگەیاندنی حیزبەکاندا بەشێوەیەك کە بونەتە زمانحاڵی دەسەڵات کاریگەری ڕاستەوخۆیان هەبووە لەسەر لادانی ڕۆشنبیران لەسەر ڕێڕەو ئاڕاستەی ڕاستەقینەی خۆیان، کەبەرگری کردنە لەکۆمەڵگا لەبەرامبەر هەر قەیرانێك کە ڕووبەڕووی دەبێتەوە...دەرکەوت سیاسی کورد تەنها لەپێناو بەرژەوەندییە سیاسیەکانی پێویستی جددی بە ڕۆشنبیران هەبووە و هەیە، دەریش کەوت کە پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیران و دەسەڵات پەیوەندییە کە لەسەر بنەمایی بەرژەوەندی دامەزراوە، ڕۆشنبیران بەلەبەر چاوگرتنی بەرژەوەندی تایبەت هاوڕەوت لەگەڵ دەسەڵات و دەسەڵاتیش بەلەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندییە سیاسیەکانی ڕۆشنبیرانی لە خۆی خڕکردۆتەوەو دواجار لەنێو خۆیدا بەو شێوەیەیی کەمەستیەتی تاندوونیەتەوە. بەشێوەیەکی گشتی دەرکەوت کە ڕۆشنبیران نەیان توانی لە ئاستی لێك نزیك کردنەوەی باڵە ناکۆکەکانی شەڕی ناوخۆدابن، بەڵکو زیاتر لە ڕێگەی بەشداری نێگەتیڤانەوە درێژەو شەرعیەتیان بە شەرەکەدا...لەوەلامی بەشداربواندا دەرکەوت کە جۆرێك بێ ئەملی و ڕەشبینی هەیە بەرامبەر ئەو ڕۆڵەی ڕۆشنبیران لە کۆمەڵگای ئێمەدا بەرامبەر بە قەیرانەکان دەیبینن، چونکە ڕێژەی هەرەزۆری بەشدار بووان ئاماژە بە خەم ساردی ڕۆشنبیران دەدەن, پێیان وایە ئەگەر شتێکیش هەبێت قسەو و هەوڵێك نەیە ئەم قسەکردنە بگوێتەوە ئاستی کردار.

سێهەم: پێشنیارەکان:

بێ گومان لەم دۆخەی ئێستاماندا لەهەموو کاتێك زیاتر پێویسمان بە هەوڵ و جوهدی ڕۆشنبیران هەیە، زیاتر لە ڕۆڵی سیاسیەکان، (چونکە ڕۆشنبیر دەبێ لەو حەقیقەتە بە ئاگابێ کە ئەرکی ئەو لە ئەرکی سیاسیەك کەمتر نیەو بەڵکو زیاتریشە، بۆیە دەبێت ڕووبەڕووبوونەوەی هەموو کێشەو گرفتەکان بەئەرکی سەرشانی خۆی بزانێ، دڵنیابێ لەوەی کە هەموو ڕاچەنینە ڕۆشنبیری و فیکریەکان لە ئەستۆی ئەوە، بزانێ کە خۆی بەرپرسە لەو هەرەشانەی کە بەشێوەیەکی مادی و نامادی دەکرێنە سەر کۆمەڵگا)...ڕۆشنبیران دەبێ بوێرو چاونەترسانە داخل بە کێشەکانی ناو کۆمەڵگابن و کەشفی ئەو هۆکارانە بکەن کە بۆتە خوڵقێنەری ئەو کێشەو گرفتانە، هاوکات ڕۆشنبیران دەبێ خاوەن پەیامێکی ڕوون بن کەبەرگری کردنە لە حەق.

دەبێ پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیر و دەسەڵات لەسەر بنەمای بەرژەوەندی دانەمەزرابێ، بەڵکو دەبێ ڕۆشنبیر دەسەڵات ناچار بکات، ئەوکات و لەو ئاستەدا دەسەڵات پێویستی بە ڕۆشنبیر بێت کە پرۆژەی جددی و معریفی پێشکەش بکات, بۆ گۆڕان و بەرەوپێش چوونی کۆمەڵگا، هەموو کات ڕۆشنبیر بۆ ئەوەی توانیبێتی لە ئاست بەرگری کردندا بێ لە کۆمەڵگا، دەبێ بەرژەوەندیە نەتەوەییەکان بخاتە پێش بەرژەوەندیە زاتیەکانی، لێرەوە بۆ ئەوەی ڕۆشنبیر ڕۆڵی دروستی خۆی بگێڕێ لەکۆمەڵگادا لە ڕووبەڕو بوونەوەی قەیرانەکان، دەبێت لەو پەرت بوونە خۆی دەربازبکات کە لەمڕۆ و لەسەردەمی شەڕی

ناوخۆدا توشی هاتبوو بەشێوەیەك یەك دەنگ دەسەلآت ناچاربكەن كاروباروكانی لەپێناو كۆمەلآنی خەڵكدا بێت و بەجێی ئەوەی لەڕێگەی شەڕی خۆكوژییەوە بیانكاتە قوربانی, باخزمەتگوزاریان پێشكەش بكات بۆ ئەوەی وەك مرۆڤ بژین، كاری ڕۆشنبیر ئەوەیە بەشێوەی گروپ و دەستەجەمعیانە لەڕێگەی دیالۆگەوە, دەسەلآت لەهاركارێكی دژبەبەرژەوەندییەكانی ئەندامانی كۆمەڵگا ئاگاداربكاتەوە, ئەگەرنا پێویستە ڕۆشنبیر ئاستی نووسین و بۆچوون و دیالۆگ بۆ كاری كرداری وەك مانگرتن و خۆپیشاندان و...هتد بگوێزێتەوە.چونكە ڕۆشنبیران تاخاوەن ڕۆحیەتێكی دەستەجەمعی و ڕەخنەگرانە نەبن، ناكرێ و نابێ چاوەڕێی گێڕانی ڕۆڵی ئیجابیان لێبكرێت,

سەرچاوەكان

أ- سەرچاوە عەرەبیەكان:

1. داحسان محمد الحسن، موسوعة علم الاجتماع، ط، الدار العربية للموسوعاتـ بيروت ، لبنان 1998.
2. د. امينة رشيد، لماذا غرامشي، ورقة قدمت الي غرامشي و قضايا المجتمع المدني، ندوة القاهيرة، مركز البحوث العربي دار كنعان للدراسات و النشر، دمشق 1990.
3. د. احسان محمد الحسن و د. عبدالمحسين الزيني، الاصحاء اجتماعي، وزارة التعليم العالي و البحث العلمي، سنة 1982.
4. د. دلال البزري، مقترحات اولية الاستخدام مفهوم غرامشي في العالم المعاثر، ورقة قدمة الي غرامشي و قضايا المجتمع المدني، ندوة القاهرة، مركز البحوث العربية، دار كنعان للدراسات و النشر، دمشق 1990.
5. د.دينكن ميشيل، مجمع علم الاجتماع، ترجمة د.احسان محمد الحسن، دار الحرية للتباعة بغداد. 1980.
6. د. شاكر مصطفي سليم، قاموس الانثر وبولجيا، ط1 ، المطبعة كويت، كويت 1981.
7- د فريال جبوري غزول، منظورات غرامشي للغة والادب، ورقة قدمة الي غرامشي وقضايا المجتمع المدني، ندوة القاهرة، مركز البحوث العربية، دار كنعان للدراسات والنشر، دمشق 1990.
8. المنجد في اللغة والاعلام، دار المشرق، ط37، بيروت لبنان 1998.
9. د. معين خليل عمر، الموضوعية و التحليل في البحث الاجتماعي، منشورات دار الافاق الجديدة، ط1، بيروت-لبنان، 1983.
10. د. محمد ازهر سعيد السماك واخرون، اصول البحث العلمي، ط2، مطبعة جامعة صلاحالدين، بغداد 1986.

ب- سەرچاوە بەكوردی (كتێبەكان)

1. ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕوناكبیر، ئەبوبەكر خۆشناو، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری ساڵی 2001.
2. ئاراس فتاح، ڕۆشنبیران لەنێوان (ڕوداو) و بەرهەمهێنانی (گوتار)دا، ڕۆشنبیران كۆمەڵگا، دیموكراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000.
3. ئەلبێركامۆ، ژیان بێ گفتوگۆ ناكرێ، فەرهەنگ و لێكحاڵیبون، ئامادەكردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەدە، چاپی یەكەم، ساڵی 2001.

4. د. ئەحمەد سالم ئەل ئەحمەد، ڕۆشنبیر، واقع و ڕۆڵ، ڕۆشنبیرو دەسەڵات و هەڵکەوت عەبدوڵڵا، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەم سلێمانی، 2004.

5. ئانتۆی پلاستەر، دیموکراسی و ڕێبازی مستەفا، چاپی یەکەم، سلێمانی،2002.

6. بەختیار عەلی، پەیوەندی نێوان حبزب و ڕۆشنبیران، ڕۆشنبیران کۆمەڵگا دیموکراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000.

7. ڕامین جەهان بگلو، مۆدێرنیتە، دیموکراسی و ڕۆشنبیران، و: مصلح ئیروانی و مراد حکیم، چاپی یەکەم 2002.

8. د.سعدالدین ابراهیم، ڕۆشنبیر و میر، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، و/ هەڵکەوت عەبدوڵڵا، وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەم، سلێمانی 2004.

9. سەرۆ قادر، بە بێ ڕۆشنبیری پاراستنی ئازادی و دیموکراسی خەیاڵە، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم 2001.

10. د.شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەڵاتدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە. چاپی یەکەم، ساڵی 2001.

11. شارۆخی تویسرکانی، مانەوەمان لە ئارامی ڕۆژهەڵاتماندایە،فەرهەنگ و لێکحالیبون ئامادەکردنی، سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، 2001.

12. عەلی کریم محەمەد، عەقڵی کورد و گۆڕان، چاپخانەی، سلێمانی, چاپی یەکەم، 2003.

13. فاروق رفیق، مالێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم، 2002.

14. فەرهاد شاکەلی، باسکردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی کورد لەکاری سیاسیدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، ساڵی 2001.

15. کەیخوسرۆ جەمشیدی، خوی ڕۆشنبیران، فەرهەنگ و لێکحالیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم ساڵی 2001.

16. محەمەد ئەل شێخ، ڕوناکبیرو دەسەڵات، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، ساڵی 2002.

17. مەریوان وریا قانیع، ڕۆشنبیران لەنێوان بەرهەمهێنانی مەعریفە و کۆکردنەوەی ئیمزادا، ڕۆشنبیران، کۆمەڵگا، دیموکراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000.

18. مەریوان وریا قانیع، دەسەڵات و جیاوازی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، ساڵی 2001.

19. موردا کاسوحە، ڕۆشنبیر: واقع و خواست، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، و/ هەڵکەوت عەبدوڵڵا، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەم: سلێمانی، 2004.

20. د. مەهدی پەرهام، کەسایەتی و پەیامی ڕۆشنبیران، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، ساڵی 2001.

21. مەنوچێهر موحسنی، دەروازەکانی کۆمەڵناسی، و/ ڕێبوا سیوەیلی و ئەوانی تر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، 2002.

22. مورتەزا هاشمی تاری، ڕۆشنبیران و دەسەڵات، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆقادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، 2001.

گۆڤارەکان:

1.ئەسکەندەر جەلال، ڕۆشنبیر لەنێوان زەمەنەکاندا تەراتێن دەکات، گۆڤاری پیاڤ، ژمارە (7) ساڵی 2001.
2.ئارام تەها، خوێندنەوەی کتێبی (المثقف و السلطة) نوسینی: محمد الشێخ، گۆڤاری ڕوانگەو ڕەخنە، ژمارە (4.5) ساڵی 2001.
3.د. ئیبراهیم ڕەسول، پاساوەکانی دیموکراسی و یەکبوونی نیشتمانی، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (22)، ساڵی 2001.
4.ئالین دۆبینۆ، بیرکردنەوەیەکی قوڵ لە چەمکی دیموکراسی، و/ عەلی مەعریفی، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (8) ساڵی 1998.
5.بەختیار عەلی، ئەکادیمی بوون تەنیا ڕیزکردنی سەرچاوە نیە، ئەوەندەی دیالۆگە لەگەڵ فکری جیهانیدا، گۆڤاری ڕامان، (38)، ساڵی 2002.
6.جەلیل ئازادیخواز، چەمکی ڕوناکبیرو ڕوناکبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده، ژمارە (42) ساڵی 2003.
7.خسرۆ ناقد، شوێن و ڕۆڵی ڕۆشنبیران، لە ڕوانگەی (هابرماس)دا، گۆڤاری گوتار، ژمارە (3-4) ساڵی (1997-1998)
8.دەستەی نووسەران، ڕاگەیاندنێك دەربارەی هەڵگیرساندنی شەڕی ناوخۆی کوردستان، گۆڤاری دواڕۆژ، ژمارە (2)، ساڵی 1994.
9.ریمون ئارۆن، ڕۆشنبیر کێیە؟ چارەنووسی چیە؟ و/ سۆران عەلی پور، گۆڤاری کاروان، ژمارە (96) ساڵی 2003.
10.ڕێبین ئەحمەد هەردی شعر و-حیزب سڕینەوەی کۆمەڵگای شارستانی، گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە (1) ساڵی 1996.
11.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (16) ساڵی 1997.
12.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیرو دەسەڵات گۆڤاری ڕامان، ژمارە (17) ساڵی 1997.
13.سیار محەمەد ساڵح، خوێندنەوەیەك بۆ شەڕی ناوخۆی کوردستانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (2) ساڵی 1997.
14.سەروەر ئەحمەد، ڕاپەڕین و قەیرانی وێنەی دوژمن، گۆڤاری گوتار، ژمارە (3-4) ساڵی (1997-1998).
15.عەتا نەهایی، ڕۆشبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده، ژمارە (42) ئاداری 2003.
16.عەلی حەرب، ڕەخنە لە ڕۆشنبیران، قەیرانی ڕۆشنبیری، و/ نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (49) ساڵی 2000.

17.فەرهاد ئەمین پور، ڕۆشنبیر کوردستانی ئێران، گۆڤاری ئاینده، ژماره (41) ساڵی 2003.
18.فەردین سادق ئەیوبی، تایبەتمەندی ڕۆژهەڵات، گۆڤاری ئاینده، ژماره (41) ساڵی 2003.
19.د. فەوزیه سابیر، ڕۆشنبیرانی ئێران و ڕۆڵی سیاسیان له سەدەی (19)دا، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژماره (27) 2003.
20.کامەران تاهیر، کاتێك ڕۆشنبیر و دەسەڵات له هاوسەنگیدا گۆڕان له بونیادی خۆیان چێدەکەن، گۆڤاری ڕۆشنبیری کوردستان، ژماره (2) ساڵی 2000.
21.کارل پۆپەر، ئازادی و ئەرکی ڕوناکبیران، و/ئەمیره محەمەد، گۆڤاری مەدەنیەت ژماره (9-10) ساڵی 2001.
22.مەریوان وریا قانیع شەڕی ناوخۆ(خێڵ، حیزب، سیاسەت) گۆڤاری ڕەهەند ژماره (1) ساڵی 1996.
23. میشل فۆکۆ و ژیل دۆلۆز، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، وتوویژێك لەنێوانیاندا، و/میقداد شاسواری، گۆڤاری پێشکەوتن، ژماره (62) ئاداری ساڵی 1997.
24.هەڵکەوت عەبدوڵڵا، ئاخاوتنی ڕۆژانه له بواری ڕۆشنبیریماندا، گۆڤاری یەکگرتن، ژماره (7) ساڵی 1995.
25.هەڵکەوت عەبدوڵڵا، هەڵوەستەیەك له ئاست شەڕی ناوخۆی کورستاندا، گۆڤاری ڕەهەند، ژماره (1) ساڵی 1996.
26.نوری یاسین هرزانی، دور و سائل اعلام ڤ خلق السلوك الاجرامی، مجله زانکۆ گۆڤاری زانستی مرۆڤایەتی، زانکۆی سەلاحەددین، ژماره (6) ساڵی 1999.

هامشەکان:

1.المنجدفي اللغة والاعلام، دار المشرق، ط37، بيرت لبنان، ص 228.
2.د. شاكر مصطفي سليم، قاموس الانثروبولوجيا، ط1، مطبعة الكويت، كويت، 1981، ص829.
3.پەروین سازگارا- ئاوڕدانەوەیەك له کۆمەڵناسی، و/ جەودا مستەفا ستوپی، چ1، هەولێر، 2003، ل122.
4.د. دينكن ميشيل، معجم علم الاجتماع، ترجمة، د. أحسان محمد الحسن، دار الحرية للطباعة بغداد، 1980 ص254.
5.پەروین سازگارا، هەمان سەرچاوە، ل 123.
6.نوری یاسین هرزانی، دور وسائل الاعلام ڤ خلق السلوك الاجرامی، مجله زانکۆ، گۆڤاری زانستی مرۆڤایەتی، زانکۆی سەلاحەددین، ژ (6)، 1999، ص113.
7.د. احسان محمد الحسن، موسوعة علم الاجتماع، ط1، الدار العربية للموسوعات، بيروت، لبنان، 1998، ص289.
8.فاروق رفیق، ماڵێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی ڕەنج، 2002، ل105.
9.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، گۆڤاری ڕامان، ژ (16) 1997، ل28.

10.د. فەوزیە سابیر، ڕۆشنبیرانی ئێران و ڕۆڵی سیاسیان لەسەدەی (19)دا، سەنتەری برایەتی، ژ(27) 2003، ل40.
11.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیر و دەسەلآت ، گۆڤاری ڕامان ، ژ(16) 1997. ل27.
12.فەرهاد شاکەلی، باسکردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی کورد لە کاری سیاسیدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، چ1، 2001. ل16.
13.ڕیمۆن ئارۆن، ڕۆشنبیر کێیە؟ چارەنووسی چیە؟ و/ سۆران علی پور، گۆڤاری کاروان، ژ(169)، 2003،ل115.
14.ڕامین جەهان بگلو، مۆدێرنیتە، دیموکراسی و ڕۆشنبیران، و/ مصلح ئیروانی و مرادحکیم، چ1، 2002،ل89.
15.ڕامین جەهان بگلو، هەمان سەرچاوە، ل99.
16.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلآت، و/ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل35.
17.ئارام تەها، خوێندنەوەی کتێبی، المثقف والسلطة، نوسینی: محمد الشێخ، گۆڤاری ڕوانگەو ڕەخنە، ژ (4-5)، 2001، ل314.
18.محەمەد ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل32.
19.فاروق رفیق، مالێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی رەنج، چ، 2002، ل15.
20.محەمەد ئەل-شیخ ڕووناکبیرو دەسەلآت، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002/ ل29.
21.محەمەد ئەل-شێخ، ڕووناکبیر و دەسەلآت، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل31.
22.محەمەد ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل32.
23.محەمەد-ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل32.
24.فاروق رەفیق، مالێکی لێك ترازاویژدانێکی بیمار، چاپخانەی رەنج، چ1، 2002، ل105.
25.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی رووناکبیر، ئەبوبکر خۆشناو، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، 2001، ل5.
26.محەمەد ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل35.
27.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕوناکبیر، و/ ئەبوبکر خۆشناو، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، 2001، ل5.
28.فاروق رفیق، مالێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی رەنج، چ1، 2002.ل 105.
29.ئیدوارد سەعید، هەمان سەرچاوە، ل6.
30.ڕامین جەهان بگلو، مۆدێرنیتە، دیموکراسی و ڕۆشنبیران، و/ مصلح ئیروانی و مرداحکیم، چ1،2002،ل89.
31.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلآن، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل32.
32.فاروق رفیق، هەمان سەرچاوە ل106.
33.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلآت، و/ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل32.
34.فەردین سادق ئەیوبی، تایبەتمەندی ڕۆژهەلآت، گۆڤاری ئاینده، ژ(41)، 2003، ل12.

35.فەرهاد شاكەلی، باسكردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی كورد لە كاری سیاسیدا، فەرهەنگ و لێكحاڵیبون ئامادەكردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چ1، 2001، ل19.
36.ئاراس فتاح، ڕۆشنبیران لەنێو(ڕوداو) وبەرهێهێنانی (گوتار)دا، ڕۆشنبیران، كۆمەڵگا دیموكراسیەت، بەختیار عەلی، مەریوان وریا، ئاراس فتاح، چاپخانەی رەنج،2000، ل73.
37.فەرهاد شاكەلی هەمان سەرچاوە، ل19.
38.فەرهاد شاكەلی هەمان سەرچاوە، ل19.
39.فاروق رفیق، ماڵێكی لێك ترازاو ویژدانێكی بیمار، چاپخانەی رەنج، چ1، 2002. 132.
40.مەریوان وریا قانیع، ڕۆشنبیران لەنێوان بەرهەمهێنانی مەعریفە و كۆكردنەوەی ئیمزادا، ڕۆشنبیران، كۆمەڵگا، دیموكراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000، ل46.
41. بەختیار عەلی، پەیوەندی نێوان حبزب و ڕۆشنبیران، هەمان سەرچاوە، ل6.
42.هەڵكەوت عەبدوڵڵا، ئاخاوتنی ڕۆژانە لە بواری ڕۆشنبیریماندا، گۆڤاری یەكگرتن، ژمارە (17)، 1995،ل7.
43.د. سعدالدین ابراهیم، ڕۆشنبیر و میر، ڕۆشنبیر و دەسەڵات، و/ هەڵكەوت عەبدوڵڵا، چاپی یەكەم، سلێمانی 2004. ل10.
44.مەریوان وریا قانع، ڕۆشنبیران لەنێوان كۆكردنەوەی ئیمزاو بەرهەمهێنانی مەعریفەدا ڕۆشنبیر، كۆمەڵگا، دیموكراسیەت، بەختیار عەلی، مەریوان وریا، ئاراس فتاح، چاپخانەی ڕەنج، 2000، ل41.
45.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕووناكبیر، ئەبوبكر خۆشناو، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، 2001، ل6.
46.عەتانەهایی، ڕۆشنبیر كێیە؟گۆڤاری ئاینده، ژ (42)، ئاداری 2003، ل16.
47.د. سعدالدین ابراهیم، ڕۆشنبیر و میر، ڕۆشنبیر و دەسەڵات ، و/هەڵكەوت عەبدوڵڵا، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەكەم، سلێمانی، 2004. ل10.
48.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیرو دەسەڵات گۆڤاری ڕامان، ژمارە (17) ساڵی 1997، ل28.
49.عەلی حەرب، ڕەخنە لە ڕۆشنبیران، قەیرانی ڕۆشنبیری، و/ نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (49) ساڵی 2000، ل228.
50.عەلی حەرب، هەمان سەرچاوە،ل 228.
51.عەلی كریم محەمەد، عەقڵی كورد و گۆڕان، چاپخانەی، سلێمانی، چاپی یەكەم، 2003، ل165.
52.شاهروخی تویسركانی، مانەوەمان لە ئارامیی ڕۆژهەڵاتیمنان دایە، فەرهەنگ و لێكحاڵیبون، ئا: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەدە، چ1، 2001، ل94.
53.شاهروخی تویسركانی، هەمان سەرچاوە، ل195.
54.كەیخوسرۆ جەمشیدی، خووی رۆشنبیران، سەرچاوەی پێشوو، ل197.
55.ئەلبێر كامۆ، ژیان بەبێ گفتوگۆ ناكرێ، سەرچاوەی پێشوو، ل211.
56.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕووناكبیر، ئەبوبكر خۆشناو، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، 2001، ل34.

57.د. شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی نێوان ڕۆشنبیرو دەسەڵات، فەرهەنگ لیکحاڵیبون، ئا: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چ 1، 2001، ل129.
58.د. دلال البزري، مقترحات اولية لاستخدام مفهوم غرامشي في العالم، المعاهر، ورقة قدمت الي غرامشي و قضايا المجتمع المدني، ندوة القاهر مركز البحوث العربية، دار كنعان للدراسات والنشر، ديمشق، 1990، ص196.
59.د. أمينة رشيد، لماذا غرامشين ورقة قدمة الي الندوة نفسها، ص104.
60.د. فريال جبوري غزول، منظورات غرامشي للغة والادب، ورقة قدمت الي غرامشي وقضايا المجتمع المدني، ندوة القاهرة مركز البحوث العربية، دار كنعان للدراسة والنشر، دمشق، 1990، ص196.
61.عەتانەهایی، ڕۆشنبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده، ژمارە (42) ئاداری 2003، ل6.
62.ئاراس فتاح، ڕۆشنبیران لەنێوان (ڕوداو) و بەرهەمهێنانی (گوتار)دا، ڕۆشنبیران کۆمەڵگا، دیموکراسیەت، بەختیار علی، مەریوان وریا، ئاراس فەتاح، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000. ل71.
63.مەریوان وریا قانیع، ڕۆشنبیران لەنێوان بەرهەمهێنانی مەعریفە و کۆکردنەوەی ئیمزادا، هەمان سەرچاوە، ل41.
64.فەرهاد ئەمین پور، ڕۆشنبیری کوردی کوردستانی ئێران، گۆڤاری ئاینده، ژمارە (41)، 2003، ل29.
65.مەریوان وریا قانیع، ڕۆشنبیران لەنێوان بەرهەمهێنانی مەعریفە و کۆکردنەوەی ئیمزادا، هەمان سەرچاوە، ل45.
66.عەتانەهایی، ڕۆشنبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده، ژمارە (42) ئاداری 2003، ل6.
67.سیار محەمەد ساڵح، خوێندنەوەیەکی شەڕی ناوخۆی کوردستانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (2)، 1997. ل19.
68.مەریوان وریا قانع، دەسەڵات و جیاوازی، دەزگا و چاپ و پەخشی سەردەم، 2001، ل85.
69.سیار محەمەد ساڵح، خوێندنەوەیەکی شەڕی ناوخۆی کوردستانی عێراق، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (2)، 1997. ل27.
70.هەڵکەوت عەبدوڵلا، هەڵوەستەیەك لە ئاست شەڕی ناوخۆی کورستاندا، گۆڤاری ڕەهەند، ژمارە (1) ساڵی 1996، ل61.
71.سەروەر ئەحمەد، ڕاپەڕین و قەیرانی وێنەی دوژمن، گۆڤاری گوتار، ژمارە (3–4) ساڵی (1997–1998)، ل30.
72.دەستەی نوسەرا، ڕاگەیاندنێك دەربارەی هەڵگرساندنی شەڕی ناوخۆ کوردستان، گۆڤاری دوارۆژ، ژ(2)، 1994، ل133.
73.مەریوان وریا قانیع، شەری ناوخۆ(خێل، حیزب، سیاسەت) گۆڤاری ڕەهەند، ژ(1)، 1996، ل17.
74.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕوناکبیر، و/ ئازاد بەرزنجی، گۆڤاری سەردەم، ژمارە (14)، 1999، ل32.
75.عەلی حەرب، ڕەخنە لە ڕۆشنبیر. قەیرانی ڕۆشنبیر، نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، گۆڤاری ڕامان ژ(49)، 2000، ل228.
76.ئەسکەندەر جەلال، ڕۆشنبیر لەنێو زەمەنەکاندا تەراتێن دەکا، گۆڤاری پیاڤ، ژ(7) 2001، ل61.

77.ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕوناکبیر، و/ ئازاد بەرزنجی، گۆڤاری سەردەم، ژمارە (14)، 1999، ل29.

78.جەلیل ئازادیخواز، چەمکی ڕوناکبیری و ڕوناکبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده، ژ(42)، 2003، ل20.

79.د. ئەحمەد سالم ئەلئەحمەر، ڕۆشنبیر: واقع و ڕۆڵی ڕۆشنبیر و دەسەلات، و/ هەڵکەوت عەبدوڵلا چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2004، ل91.

80.خسرۆ ناقد، شوێن و ڕۆڵی ڕۆشنبیران لە ڕوانگەی سیاسی(یورگن هابرماس)، و/ محەمەد جواد مستەفا، گۆڤاری گوتار، ژمارە (403) ، (1997-1998-1999)، ل102.

81.موراد کاسوحە، ڕۆشنبیر، واقیع و خواست، ڕۆشنبیر و دەسەلات، و/ هەڵکەوت عەبدوڵلا، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری ، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2004، ل70.

82.ئانتۆنی پلاستەر، دیموکراسی، و/ ڕێباز مستەفا چاپی یەکەم، سلێمانی، 2002 ل 5.

83.جەلیل ئازادیخواز، چەمکی ڕۆشنبیرو ڕۆشنبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده،ژ(41) شوباتی 2003، ل13.

84.کارل پۆپەر، ئازاد ئەرکی ڕوناکبیران، و/ ئەمیرە محەمەد، گۆڤاری مەدەنیەت، ژ(1059)، 2001، ل25.

85.ئانتۆنی پلاستەر، هەمان سەرچاوە، ل18.

86. جەلیل ئازادیخواز، چەمکی ڕۆشنبیرو ڕۆشنبیر کێیە؟ گۆڤاری ئاینده،ژ(41) شوباتی 2003، ل15.

87.سەرۆ قادر، بە بێ ڕۆشنبیری پاراستنی ئازادی و دیموکراسی خەیاڵە، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم 2001، ل164.

88.جەلیل ئازادیخواز، هەمان سەرچاوە، ل10.

89.د. مەهدی پەرهام، کەسایەتی و پەیامی ڕۆشنبیران، فەرهەنگ و لێکحاڵیبو، ئا: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چ1، 2001، ل25.

90.خسرۆ قادر، شوێن و ڕۆڵی ڕۆشنبیران لەڕوانگەی (هابرماس)، گۆڤاری گوتار، ژ (3-4) (1997-1998) ل102.

91.ڕێبین ئەحمەد هەردی، شەڕ حیزب سڕینەوەی کۆمەڵگای شارستانی، گۆڤاری ڕەهەند، ژ(1)، 1996،ل9.

92.ئالین دۆبینۆ، بیکردنەوەیەکی قوڵ لە چەمکی دیموکراسی، و/ عەلی معروف، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژ.(8)، 1998، ل120.

93.د. ئیبراهیم ڕەسووڵ، پاساوەکانی دیموکرسی و یەکبوونی نیشتمانی، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژ(22)، 2001، ل29.

94.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلات، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل32.

95.فەرهاد شاکەلی: باسکردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی کورد لە کاری سیاسیدا، فەرهەنگ و لیکحاڵیبون، ئا:سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەدە، چ1، 2001، ل18.

96.سابیر ڕەشید، ڕۆشنبیر و دەسەلات، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (16) ساڵی 1997، ل26.

97.سابیر ڕەشید، هەمان سەرچاوە، ل26.

98.هەڵکەوت عەبدوڵڵا، ئاخاوتنی ڕۆژانە لە بواری ڕۆشنبیریماندا، گۆڤاری یەکگرتن، ژمارە (7) ساڵی 1995، ل 9.
99.فاروق رفیق، ماڵێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم، 2002، ل108.
100.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلات، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل6.
101.سابیر ڕەشید، هەمان سەرچاوە، ل36.
102.د. شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەلاتدا، فەرهەنگ و لێکحالیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە. چاپی یەکەم، ساڵی 2001، ل130.
103.سابیر ڕەشید، هەمان سەرچاوە، ل40.
104.ئارام تەها، خوێندنەوەی کتێبی (المثقف و السلطة) نوسینی: محمد الشێخ، گۆڤاری ڕوانگەو ڕەخنە، ژمارە (4.5) ساڵی 2001، ل314.
105.محەمەد ئەل-شێخ، ڕوناکبیرو دەسەلات، و/ ئاوات ئەحمەد، چاپخانەی ناز، 2002، ل28.
106.محەمەد ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل28.
107.محەمەد ئەل-شێخ، هەمان سەرچاوە، ل100.
108.مەنوچێهر موحسنی، دەروازەکانی کۆمەڵناسی، و/ ڕێبوا سیوەیلی و ئەوانی تر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، 2002، ل191.
109.میشل فۆکۆ و ژیل دۆلۆز، ڕۆشنبیر و دەسەلات، وتویژێك لەنێوانیاندا، و/میقداد شاسواری، گۆڤاری پێشکەوتن، ژمارە (62) ئاداری ساڵی 1997، ل48.
110.میشل فۆکۆ و ژیل دۆلۆز، هەمان سەرچاوە، ل 49.
111.ئاراس فتاح، ڕۆشنبیران لەنێوان (ڕوداو) و بەرهەمهێنانی (گوتار)دا، ڕۆشنبیران کۆمەڵگا، دیموکراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی 2000، ل 72.
112.فاروق رفیق، ماڵێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم، 2002، ل107.
113.هەڵکەوت عەبدوڵڵا، ئاخاوتنی ڕۆژانە لە بواری ڕۆشنبیریماندا، گۆڤاری یەکگرتن، ژمارە (7) ساڵی 1995، ل9.
114.د.شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەلاتدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە. چاپی یەکەم، ساڵی 2001، ل130.
115.عەلی حەرب ، ڕەخنە لە ڕۆشنبیران، قەیرانی ڕۆشنبیری، و/ نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (49) ساڵی 2000، ل106.
116.هەڵکەوت عەبدوڵڵا، ئاخاوتنی ڕۆژانە لە بواری ڕۆشنبیریماندا، گۆڤاری یەکگرتن، ژمارە (7) ساڵی 1995، ل9.
117.عەلی حەرب، هەمان سەرچاوە، ل 106.
118.د.شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەلاتدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە. چاپی یەکەم، ساڵی 2001، ل130.

119.**فەرهاد شاکەلی، باسکردنی ڕۆڵی ڕۆشنبیرانی کورد لەکاری سیاسیدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم، ساڵی** 2001، ل18.

120.**بەختیار عەلی، ئەکادیمی بوون تەنیا ڕیزکردنی سەرچاوە نیە، ئەوەندەی دیالۆگە لەگەڵ فکری جیهانیدا، گۆڤاری ڕامان،** (38)، **ساڵی** 2002، ل95.

121.**د.شێرزاد نەجار، گرفتی پەیوەندی لەنێوان ڕۆشنبیر و دەسەڵاتدا، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆ قادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە. چاپی یەکەم، ساڵی** 2001، ل134.

122.**فاروق رفیق، ماڵێکی لێك ترازاو ویژدانێکی بیمار، چاپخانەی ڕەنج، چاپی یەکەم،** 2002، ل108.

123.**ئاراس فتاح، ڕۆشنبیران لەنێوان (ڕوداو) و بەرهەمهێنانی (گوتار)دا، ڕۆشنبیران کۆمەڵگا، دیموکراسیەت، چاپخانەی ڕەنج، ساڵی** 2000،

124.**مورتەزا هاشمی تاری، ڕۆشنبیران و دەسەڵات، فەرهەنگ و لێکحاڵیبون، ئامادەکردنی: سەرۆقادر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، چاپی یەکەم،** 2001، ل222.

125.**ئەسکەندەر جەلال، ڕۆشنبیر لەنێوان زەمەنەکاندا تەراتێن دەکات، گۆڤاری پیاڤ، ژمارە** (7) **ساڵی** 2001، ل61.

126.**سەروەر ئەحمەد، ڕاپەرین و قەیرانی وێنەی دوژمن، گۆڤاری گوتار،** ژ(3-4)، 1997-1998، ل29.

127.**بەختیار عەلی، ئەکادیمی بوون تەنیا ڕیزکردنی سەرچاوە نیە، ئەوەندەی دیالۆگە لەگەڵ فکری جیهانیدا، گۆڤاری ڕامان،** (38)، **ساڵی** 2002، ل96.

128.**کامەران تاهیر، کاتێك ڕۆشنبیر و دەسەڵات لە هاوسەنگیدا گۆڕان لە بونیادی خۆیان چێدەکەن، گۆڤاری ڕۆشنبیری کوردستان، ژمارە** (2) **ساڵی** 2000، ل37.

129.د. معن خليل عمر، الموضوعية و التحليل في البحث الاجتماعي، منشورات دار الافاق الجديدة، ط1، بيروت، لبنان، 1983، ص116.

130.**هەمان سەرچاوە، ص**126.

131.**ئەم جۆرە لە نمونە لەنێوان(** 100 **تا**500) **یەکە(**مبحوث) **دایە.**

132.د. محمد ازهر سعيد السماك واخرون، اصول البحث العلمي، ط2، مطبعة جامعة صلاحالدين، بغداد، 1986، ص61.

133.**مەنوچێهری موحسنی، دەروازەکانی کۆمەڵناسی، و/ ڕێبوار سیوەیلی و ئەوانی تر، چاپاخانەی وەزارەتی پەروەردە، دەزگای موکریان، چ**1، 2002، ل36.

134.د. احسان محمد الحسن، و د. عبدالحسين الزيني، الاخصاء الاجتماعي، وزارة التعليم العالي و البحث العلمي سنة 1982، ص37.

135.**هەمان سەرچاوە، ل**62.